

Konačni izvještaj projekta “Podrška procesu tranzicije: Naučene lekcije i najbolje prakse u prenošenju znanja

Konačni izvještaj

Popis skraćenica i akronima	103
Rezime	105
Krivično gonjenje	108
Konačni izvještaj	115
I. Uvod	115
A. Istraživačke etape i metodologija	117
B. Dodatne informacije	117
II. Pregled i analiza ranijih aktivnosti	120
A. Opšte opaske	120
B. Analiza	120
III. Procjena potreba	127
A. Opšte napomene	127
B. Sastavni elementi krivično-pravnog sistema	128
IV. Najbolje prakse i naučene lekcije	137
A. Opšte napomene	137
B. Prakse koje su opšte primjenjive na prenošenje znanja	138
C. Najboje prakse prema mehanizmu, tehnici i metodologiji	140

V. Preporuke	154
A. Opšti komentari	154
B. Generalne preporuke	155
C. Preporuke po temama (Prioriteti određeni unutar svake teme)	160
VI. Završne opaske	169
VII. Aneksi	171
Aneks 1. Terminologija	172
Prilog 2. Lista sagovornika	174
Prilog 3. Metodologija & istraživački koraci	177
Aneks 4. Pregled prošlih aktivnosti u prenošenju znanja	181
Aneks 5. Važeće materijalno pravo	187
Prilog 6. Najbolje prakse u pružanju podrške svjedocima	192
Aneks 7. Prikupljene najbolje prakse u outreach-u	195

Popis skraćenica i akronima

ABA/CEELI	Američka advokatska komora/Pravna inicijativa Centralne i Južne Evrope(American Bar (Association/Central & Eastern European Law Initiative)
ADC-ICTY	Udruženje branilaca koji postupaju pred MKSJ-om (Association of Defence Counsel Practising Before the ICTY)
BiH	Bosna i Hercegovina
BIRN	Balkanska istraživačka mreža (Balkan Investigative Reporting Network)
CDRC	Centar za resurse krivične odbrane (Criminal Defense Resource Center)
CLE	Kontinuirano pravno obrazovanje (Continuing Legal Education)
CoE	Savjet Evrope (Council of Europe)
DJA	Odjel za pravosuđe (Department of Judicial Affairs) [UNMIK]
ECHR	Evropska konvencija o ljudskim pravima (European Convention on Human Rights)
EDS	Elektronski sistem objelodanjivanja (Electronic Disclosure Suite) [baza podataka dokaznih materijala Ureda Tužilaštva MKSJ]
EU	Evropska unija
EULEX	Misija Evropske unije za vladavinu prava na Kosovu (European Union Rule of Law Mission in Kosovo)
HLC	Fond za humanitarno pravo (Humanitarian Law Center)
IB	Jačanje kapaciteta (Institution Building)
IBA	Međunarodna advokatska komora (International Bar Association)
ICC	Međunarodni krivični sud (International Criminal Court)
ICHL	Međunarodno krivično i humanitarno pravo (International Criminal and Humanitarian Law)
ICITAP	Međunarodni program pomoći i obuke američkog Ministarstva pravde krivičnoj istrazi (International Criminal Investigative Training Assistance Program)
ICMP	Međunarodna komisija za nestale osobe (International Commission on Missing Persons)
ICTJ	Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu (International Center for Transitional Justice)
ICTR	Međunarodni krivični sud za Ruandu (International Criminal Tribunal for Rwanda)

ICTY	Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia)
IGO	Međuvladina organizacija (Inter-Governmental Organization)
IHL	Međunarodno humanitarno pravo (International Humanitarian Law)
KFOR	Međunarodne mirovne snage na Kosovu (Kosovo Protection Force)
KJI	Kosovski institut za pravosuđe (Kosovo Judicial Institute)
NGO	Nevladina organizacija (Non-Governmental Organization)
ODIHR	Ured za demokratske institucije i ljudska prava (Office for Democratic Institutions and Human Rights) [OSCE]
OKO	Odsjek krivične odbrane [Pri Sudu BiH]
OLAD	Odjel za pravnu pomoć i pitanja pritvora (Office of Legal Aid and Detention Matters) [MKS]
OPDAT	Ured za razvoj tužilaštva, pomoć i obuku u inostranstvu (Overseas Prosecutorial Development, Assistance & Training) [Ministarsvo pravde SAD]
OSCE	Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi (Organization for Security and Co-operation in Europe)
OTP	Ured tužilaštva (Office of the Prosecutor) [MKS]
PI	Javno informisanje (Public Information)
R.A.I.D.	Prikaz, Ocena, Identifikacija, Dizajn (Review, Assess, Identify, Design) [istraživačka metodologija ove studije]
RS	Republika Srpska
SCSL	Specijalni sud za Sierra Leone (Special Court for Sierra Leone)
SIPA	Državna agencija za istrage i zaštitu (State Investigation and Protection Agency) [BiH]
UNICRI	Istraživački institut Ujedinjenih nacija za među-regionalne zločine i pravosuđe (United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute)
UNMIK	Misija privremene uprave Ujedinjenih nacija na Kosovu (United Nations Interim Administration Mission in Kosovo)
UNSC	Savjet bezbjednosti Ujedinjenih nacija (United Nations Security Council)
WCPO	Tužilaštvo za ratne zločine (War Crimes Prosecutors Office) [Okružni sud u Beogradu]
YIHR	Inicijativa mladih za ljudska prava (Youth Initiative for Human Rights)

Rezime

UVOD

Kako se Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) približava kraju realizacije svoje “izlazne strategije”, potreba za uobličavanjem njegove institucionalne ekspertize i potreba da se ona stavi na raspolaganje pravnim stručnjacima na prostoru bivše Jugoslavije koji rade na predmetima ratnih zločina (ICHL)¹⁴⁵ postaje sve jača. Kako bi razumjeli kako se to “prenošenje znanja” može najefikasnije izvršiti u toku preostalog mandata MKSJ-a, Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi i Ured za demokratske institucije i ljudska prava (OSCE/ODIHR)¹⁴⁶, MKSJ i Istraživački institut Ujedinjenih nacija za među-regionalne zločine i pravosuđe (UNICRI)¹⁴⁷ – uz značajnu podršku Instituta Asser (T.M.C. Asser Instituut) – su pokrenuli ovaj projekat sa konačnim ciljem utvrđivanja “najboljih praksi” i “naučenih lekcija” u oblasti prenošenja znanja kako bi se značajno unaprijedila realizacija budućih programa za stručno usavršavanje i jačanje kapaciteta.

Da bi se ostvario ovaj cilj, partneri u projektu su utvrdili da će istraživački proces imati četiri komponente koje će kombinovati kritičko preispitivanje ranijeg rada sa ocjenom trenutnih potreba pravnih stručnjaka u regionu. Ove dvije komponente su dovele do utvrđivanja niza “najboljih praksi”, tj. tehnika i metodologija prenošenja znanja koje bilježe uspjeh u pogledu predmeta kojim se bave. Ovo istraživanje je takođe proizvelo nekoliko sredstava kojima se poboljšavaju prakse prenošenja znanja kao i određeni broj novih metodologija. Ne mora značiti da se ove poslednje prakse mogu pohvaliti bilježenjem uspjeha – što im onemogućava da budu označene kao “najbolje prakse” – ali njihovo uključivanje u ovaj izvještaj znači njihov značajan potencijal za poboljšanje budućeg rada na prenošenju znanja. Pored utvrđenih “najboljih praksi” i predloženih poboljšanja, u izvještaju je takođe dat čitav niz preporuka (Dio

¹⁴⁵ Skraćenica ICHL, po definiciji koja je data u Aneksu 1, se ovdje upotrebljava da označi ratne zločine, zločine protiv čovječnosti, genocid i modalitete odgovornosti koji se nalaze u međunarodnom krivičnom i humanitarnom pravu. Vlade Holandije, Švajcarske, Njemačke i Sjedinjenih Američkih Država su finansijski podržale OSCE/ODIHR u ovom projektu.

¹⁴⁶ Vlade Holandije, Švajcarske, Njemačke i Sjedinjenih Američkih Država su finansijski podržale OSCE/ODIHR u ovom projektu.

¹⁴⁷ Dalje u tekstu se ove tri organizacije nazivaju “Partnerima u projektu”.

V). Poređane po prioritetima, ove preporuke povezuju najbolje prakse sa potrebama koje su utvrđene u toku ocjene potreba. U njima je opisan kontekst i način korištenja najboljih praksi kako bi se ispravili utvrđeni nedostaci.

Istraživački tim kojeg je angažovao ODIHR je napisao ovaj konačni izvještaj u ime organizacija partnera u projektu.¹⁴⁸ Izvještaj je vrhunac gore-spomenutog više-etapnog istraživačkog rada koji obuhvata ekspertnu radionicu održanu u Hagu u oktobru 2008. godine, razgovore na terenu u pet pravosudnih sistema,¹⁴⁹ prelazni izvještaj i regionalnu radionicu koja je održana u Sarajevu u maju 2009. godine, na kojoj se sa pravnim praktičarima iz regiona diskutovalo o prelaznom izvještaju i njegovim preliminarnim rezultatima.

S obzirom da je pravosudni sistem svake date države očito širok i kompleksan – kao što su i sama djela koja predstavljaju teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava – istraživački tim je odlučio da se u radu koncentriše na nekoliko odvojenih funkcija koje vrše različiti akteri u pravosudnom sistemu. Konkretnije govoreći, istraživački tim je izabrao sedam oblasti koje su na sveobuhvatan način istražene u toku istraživačkog procesa:

- Poznavanje i primjena međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava u domaćem zakonском kontekstu;
- Istražni postupak i analize;
- Krivično gonjenje;
- Odbrana;
- Glavni pretres i žalbeni postupak;
- *Outreach*
- Podrška svjedocima i žrtvama.

Prva od ovih sedam oblasti nije posebno obrađena u tekstu, nego je, umjesto toga, upletena u razmatranja ostalih šest oblasti.

PREGLED I OCJENA RANIJIH AKTIVNOSTI NA PRENOŠENJU ZNANJA

Međunarodna i domaća pravna zajednica je već nekoliko godina intezivno angažovana u aktivnostima usmerenim na prenošenje znanja, jačanje kapaciteta i stručno usavršavanje. Dok je sveobuhvatno proučavanje konkretnih, pojedinačnih inicijativa na prenošenju znanja van domena ovog istraživanja, analiza je ukazala na evidentne slabosti u ranijim pristupima i pružila ne mali broj lekcija koje je trebalo naučiti. Takav problem je nastajao usled loše izvedene procjene potreba – obično je to bilo uzrokovano očitim nedostatkom razumijeva-

¹⁴⁸ Istraživački tim se sastoji od tri istraživača, Vic Ullom (voda tima), William Wiley i Ljiljana Hellman (koja je zamijenila Borisa Mijatovića).

¹⁴⁹ Pravosudni sistemi koji su predmet ovog istraživanja su pravosudni sistemi Hrvatske, Srbije, Kosova (Kosovo u smislu ovog teksta predstavlja Kosovo čiji je status definisan u skladu sa Rezolucijom 1244 Savjeta Bezbjednosti UN-a. OSCE ima neutralan stav i ne zauzima poziciju po pitanju nezavisnosti Kosova.), Bosne i Hercegovine i Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije.

nja međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava – kombinovano sa vjerovanjem da ovaj nedostatak može prosto otkloniti uz pomoć strane ekspertize. Međutim, velika zauzetost stručnjaka i finansijska ograničenja projekta su obično značili da pripremni period nije bio dovoljan da omogućí proučavanje lokalnog zakonodavnog konteksta. Nakon tako izvedeni poduhvati prenošenja znaja učesnici bi obično nastavljali da postupaju kao i ranije budući da su dobilivrla mala usmjeravanja kako da vjerno primijene sadržaj presentacije stranog eksperta na svoj domaći pravni sistem.

Temeljitiije procjenjivanje potreba, u slučajevima kada je bilo izvršeno, otkrivalo je značajan deficit materijalnih i ljudskih resursa, nepostojanje struktura za zaštitu i podršku svjedocima, nedostatak povjerenja u pravosudne organe i njihovu nezavisnost, i čitav niz drugih nedostataka koji, iako nisu bili specifični samo za predmete u vezi sa međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom, utiču na procesuiranje ovih predmeta na sudovima u regionu. Još jednu slabost aktivnosti na jačanju kapaciteta predstavljao je nedostatak sistematičnog pristupa zajedn sa tendencijom da se prenošenje znanja posmatra kao jednokratni događaj. Mjere koje se preduzimaju u cilju prenošenja znanja u oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava imaju tendenciju da obuhavataju mali broj tema namenjenih specifičnim grupama učesnika – obično sudijama i tužiocima. Ni jedna institucija, ni domaća ni međunarodna, nije uložila napor da pokrije cijeli niz aktivnosti za jačanje kapaciteta u oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava. Na sličan način, izgleda da se slabo prepoznaje (i shodno tome slabo dodjeljuju sredstva u tu svrhu) da stručno usavršavanje u ovoj oblasti, kao u većini stručnih oblasti, zahtijeva stalno ažuriranje znanja i vještina.

U ranijim aktivnostima usmerenim na prenošenje znanja se često zanemarivala složenost predmeta ratnih zločina kao i činjenica da tužilac ili sudija na ovim predmetima rade sami uz vrlo malo ili bez pomoćnog osoblja. Iako su danas u ograničenom broju oblasti, određeni elektronski alati u funkciji, postoji veoma mali broj obuka koje se bave tehnikama upravljanja tekućim predmetom, tehnikama administracije predmeta i prilivom predmeta, ili drugim vrstama najboljih praksi koje bi pomogle u rukovanju ogromnom količinom dokaznog materijala koji je karakterističan u složenim predmetima ratnih zločina.

U oblasti *outreacha* je urađeno veoma malo na prenošenju znanja. Broj kadrova kojisu u opisu radnih mjesta imali rad na *outreachu* je tako mali da bukvalno nije bilo koga kome bi znanje bilo preneseno. Najbolje prakse postoje u radu na samom *outreachu* (pogledati Aneks 7), a pregled rada na prenošenju znanja je otkrio samo aktivnosti usmjerene na pitanje“zašto je *outreach* važan”, a ne kako ga na najbolji način sprovoditi.

Podrška svjedocima, sa druge strane, postaje sve zapaženija kako se sve više pravnih stručnjaka upoznaje sa njenim prednostima. Prenošnje znanja bilježi uspjeh u regionu prvenstveno putem studijskih posjeta.Ovakve posjete organizirane su prvenstveno između jedinica za pružanje podrške žrtvama/svjedocima u regionu i u MKSJ-u. Osim toga, istraživanje je otkrilo da je malo formalne obuke ili stručnog usavršavanja organizovano za osoblje za pružanje podrške žrtvama/svjedocima.

PROCJENA POTREBA PO TEMAMA

Zajedničke potrebe

Mali broj utvrđenih potreba je zajednički za sve sastavne elemente pravosudnog sistema, a jedan od primjera su materijali koji se koriste za pravno istraživanje. Ukoliko određeni materijali i postoje na domaćem jeziku, oni su vrlo rijetko sveobuhvatni ili ažurni. Pravni stručnjaci se ili oslanjaju na zastarjele komentare ili se odlučuju da svoje argumentovanje ograniče na raspravljanje činjenica. Drugi primjer predstavljaju transkripti sa postupaka pred MKSJ-om. Trenutno, ovi transkripti postoje samo na engleskom ili francuskom jeziku kada je u pitanju mogućnost pretraživanja, te je time uskraćen pristup bogatstvu informacija o konkretnim predmetima potrebnim pravnim stručnjacima koji ne govore ove jezike. Sgovornici istraživačkog tima su stalno ponavljali da bi transkripti sa postupaka pred MKSJ-om dostupni na domaćim jezicima bili nezamjenjivo sredstvo za prenošenje znanja.

Istražni postupak i analize

U pravosudnim sistemima koji su predmet ovog istraživanja uočeno je da je osnova problema sa kojima se suočavaju istražni postupci u predmetima u oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava trostruka: (1) postoji značajan sukob mišljenja u ključnim materijalno pravnim pitanjima; (2) samo mali broj istražitelja, tužilaca i istražnih sudija u navedenim pravosudnim sistemima ima iskustva sa istraživanjem (i dokazivanjem) modaliteta krivične odgovornosti kada nisu u pitanju direktni izvršiocu i (3) često ne postoje adekvatni kapaciteti za pristupanje i upravljanje često velikom količinom dokaznog materijala prikupljenog u predmetima vezanim za teške povrede međunarodnog prava.

Za istrage koje vode tužiocima, problemi nastaju u istražnoj fazi kada je osumnjičeni

osoba za koju se pretpostavlja da nije direktno uključena u izvršenje predmetnog djela, na primjer, gdje se radi o komandnoj odgovornosti, izdavanju naredbi ili nekom drugom obliku saučešća u djelu. Izgleda da nije dovoljno prepoznata važnost korištenja materijalnih dokaza za dokazivanje povezanosti između predmetnog krivičnog djela i počinitelja srednjeg ili visokog ranga. Ovo je posebno slučaj kada se istražni timovi suočavaju sa kompleksnim političkim i vojnim strukturama. Moderni, na infromatici zasnovani, analitički alati mogu pomoći istražiocima u regionu. Međutim, oni trenutno nisu dostupni, mahom zbog velikih troškova za pripremanje verzija ovih alata na domaćim jezicima, troškova za obuku korisnika i zbog potrebe za stalnim održavanjem ovakvih sistema. Istrživački tim je uočio i potrebu za opštim ažuriranjem istražnih tehnika, npr. iz oblasti sudske medicine, balistike i tehnologija analize DNA.

Krivično gonjenje

Istraživanjem je utvrđeno da osnovna funkcija optužnice – upoznavanje optuženog o optužbama koje su podignute protiv njega – može da bude ugrožena složenim presjecanjem odredaba međunarodnog i domaćeg prava. Stručno usavršavanje bi trebalo da se bavi

ovim fenomenom kao i neophodnim osnaživanjem kapaciteta tužilaca da na efikasan način upravljaju često velikim količinama dokumenata, svjedoka i drugih materijala koji su karakteristični za većinu predmeta u vezi sa međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom. Istražni tim je utvrdio da se tužiocima u regionu susreću sa teškoćama u korištenju trenutno dostupnih resursa u vezi sa međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom, zahvaljujući jezičkim preprekama, troškovima ili jednostavno što ne znaju da oni postoje. Mogućnost elektronskog pretraživanja, analitička sredstva i sredstva za upravljanje predmetima koji bi bili dostupni na domaćem jeziku i obezbijeđeni tužiocima, isto kao i istražiteljima, zajedno sa adekvatnom obukom o njihovom korištenju, bi bila veoma korisna.

Odbrana

Većina advokata u regiji – osim onih koji su zastupali pred MKSJ-om – nije upoznata sa međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom onako kako je onoincorporirano u domaće pravosudne sisteme. Ukidanje istražnih sudija, zajedno sa često radikalnim promjenama u važećim zakonima o krivičnom postupku u državama koje analiziramo, rezultira stavljanjem tereta traženja oslobađajućih dokaza na advokate – što je uloga za koju oni nisu ni profesionalno ni konceptualno osposobljeni. Advokati bi imali koristi od programa stručnog usvršavanja koji bi bili slični programima, za koje istraživački tim vjeruje da bi pomogli tužiocima u državama koje su predmet ove studije, na primjer, za dodatno upoznavanje sa načinom na koji se materijalni dokazi koriste za utvrđivanje veze između navodnih izvršilaca i ključnih predmetnih djela. Pored toga, istraživački tim želi spomenuti prijedloge nekoliko sagovornika koji ističu da bi jačanje kapaciteta u oblasti pregovora o sporazumima o priznanju krivice i imunitetu – koji su specifični za predmete u vezi sa međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom – bilo dobrodošlo, posebno u svjetlu slične obuke koja je već pružena tužiocima i sudijama. Adekvatna podrška od strane advokatskih komora iz regiona advokatima koji zastupaju u ovim predmetima nije obezbijeđena.

Glavni pretres i žalbeni postupak

Kao što je već primijećeno, ogromne količine dokumenata, svjedoka i izvještaja vještaka koji se obično kreiraju u predmetima međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava, mogu preopteretiti sudije, posebno sudije u prvostepenom postupku, koji nemaju adekvatnu pomoć, tako da postoji potreba za inicijativama za jačanje kapaciteta u oblasti upravljanja složenim predmetom i administracija predmetima i prilva predmeta. Druga oblast interesovanja, na koju su pažnju istraživačkom timu skrenuli sagovornici koji govore domaće jezike, je tendencija prvostepenih presuda kao i presuda po žalbi da budu nejasne, odnosno da su ponuđena obrazloženja često nepristupačna laicima. Tehnike pisanja presuda koje naglašavaju jasnoću i strukturu – pod uslovom da ove tehnike poštuju odgovarajuće procesne zakone i praksu – se mogu pokazati korisnim. Konačno, sudije sa kojima je istraživački tim razgovarao su često navodile da bi voljeli da se upoznaju sa načinom na koji se međunarodno krivično i humanitarno pravo primjenjuje u drugim državama. Cilj ovog upoznavanja bi bio usmjeren na omogućavanje razumijevanje vrsta i količine dokaza koji su se pokazali dovoljnim (ili nedovoljnim) u drugim državama koje su se bavile predmetima u vezi sa međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom.

Podrška žrtvama i svjedocima

Region je prepun primjera ugroženih svjedoka koji su izloženi raznim neprijatnostima, preko logističkih teškoća i nedostataka informacija, do sučeljavanja sa počiniocem djela i njegovom rodbinom na putu do suda. Sa izuzetkom specijalnih odjeljenja u Beogradu i Sarajevu (mada i tamo broj predmeta premašuje resurse), države u cijelom regionu se bore da zadovolje potrebe svjedoka i žrtava koje svjedoče u predmetima u vezi sa međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom. Najveći problem predstavlja odsustvo kvalitetnih, institucionalizovanih struktura podrške. Te strukture, pored toga što moraju biti održive, moraju biti sveobuhvatne – da uključe faze prije, u toku i poslije anagažovanja datog svjedoka u postupku.

Outreach¹⁵⁰ i javno informisanje

U različitoj mjeri, pravosudni sistemi u državama na prostoru bivše Jugoslavije ne uživaju povjerenje svojih korisnika. Javnost je i dalje loše informisana (ili je inače indiferentna) o relevantnim institucijama i njihovom radu, posebno o predmetima iz oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava i o njihovim pravnim posebnostima. Postoji opasnost da političari i mediji mogu iskoristiti neznanje javnosti za ostvarivanje svojih uskih ciljeva, naizmjenično kudeći ili hvaleći rezultate rada paravosudnih sistema u skladu sa svojim ciljevima. Prema mišljenju istraživačkog tima, outreach je rješenje u okviru odnosa sa javnošću na pogrešan prikaz postupaka u vezi sa međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom u javnosti. Međutim, malo napora je učinjeno – osim šačice specijalizovanih NVO i MVO (međuvladine organizacije) – da se bave outreach-om na sistematičan način. Izgleda da teškoće predstavljaju ograničeni resursi, nedostatak (posvećenog) osoblja sa odgovarajućim vještinama i minimalističke i reaktivne tendencije u interakcijama sa javnosti.

Najbolje prakse i naučene lekcije u prenošenju znanja

Kako je prenošenje znanja složeno pitanje, nije nikakvo iznenađenje da su tokom istraživanja zapažene najbolje prakse koje su funkcionisale na više nivoa. Da bi bilo potpuno jasno, u ovom izvještaju su ove najbolje prakse podijelejne u dvije grupe: najbolje prakse opšte prirode i najbolje prakse specifične prirode. Najbolje prakse opšte prirode, koje se primjenjuju na jačanje kapaciteta u cjelini ili na prenošenje znanja apstraktno, čine prvu grupu. Na primjer, činjenica da je većina pravnih stručnjaka koji su uključeni u predmete iz oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava u velikoj mjeri samouka što se tiče konkretnih zahtjeva ovih predmeta je dovela do najbolje prakse u kojoj, bez obzira na sve konkretne metode prenošenja znanja, inicijative za jačanje kapaciteta treba da omoguće i potpomogne proces samo-edukacije. Naravno, kolegijalna kritika i povratne informacije od eksperata su takođe postavke stručnog usavršavanja, tako da se pravnim stručnjacima ne savjetuje da se oslanjaju isključivo na samostalno učenje. Drugi primjeri najboljih praksi opšte prirode koje su primjenjive uključuju:

¹⁵⁰ Pogledati definiciju pojma “outreach” koja je data u Aneksu 1, i “Najbolje prakse u outreachu” u Aneksu 7, posebno što mišljenja variraju u pogledu obima, prioriteta i aktivnosti koje se mogu pripisati outreachu.

1. Najbolji praktičari u radu na prenošenju znanja pažljivo razmatraju mjesto u sistemu na kome bi intervencija bila najefikasnija za rješavanje utvrđene potrebe. Među faktorima koji se uzimaju u obzir je i nivo na kome se treba vršiti intervencija, da li bi trebala da se bavi pojedinačnim praktičarem, institucijom ili pravosudnim sistemom? Na nivou institucije ili pravosudnog sistema često postoje podnivoi tako da se može, na primjer, razmišljati o intervenciji koja bi se vršila samo u jednom području ili na nivou države. Od ključnog značaja je takođe i tempiranje intervencije – da li da bude tempirana u toku pravnog obrazovanja pojedinačnog pravnog praktičara ili tek kada on već stekne nekoliko godina radnog iskustva. Slično ovome, mora se razmotriti modalitet intervencije. Da li bi utvrđena potreba trebala biti riješena izmjenama i dopunama zakona ili pravilnika, edukacijom ciljane grupe ili putem neke jedinstvene intervencije?
2. Intervencije u smislu prenošenja znanja moraju voditi računa o domaćoj pravnoj tradiciji i poštovati je.¹⁵¹ Intervencije treba da su tako prilagođene da da bi bile maksimalno primjenjive, a novim i inovatnim pristupima bi trebala prethoditi adekvatna istraživanja sa ciljem da utvrde njihovu održivost u lokalnom pravosudnom sistemu. Ovo je posebno važi za složene slučajeve preklapanja međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava sa domaćim pravom.

Prethodno navedeni primjeri prenošenja znanja su bili primjeri najboljih primjenjivih praksi bez obzira na bilo koju konkretnu metodologiju. Prelazeći sa opštih na konkretne najbolje prakse, ove druge se sastoje od konkretnih tehnika i diskretnih oblika prenošenja znanja koje su prikupili iskusni organizatori programa za njihovu realizaciju za pravne stručnjake u regionu. Oni obuhvataju tradicionalne mehanizme prenošenja znanja kao što su seminari, studijske posjete, stažiranja, razmjena kadrova i lični kontakti. Međutim, ove prakse predstavljaju samo najbolje prakse kada su preduzete u okviru određenih parametara, npr. kada se koriste prakse koje dovode do maksimalnih učinaka. Na primjer, studijska posjeta predstavlja jednu od najboljih praksi kada je organizovana pod slijedećim okolnostima:

1. Karakter, stručnost i ugled osoba koje vrše prezentaciju se smatraju ključnim faktorima, a akcenat se mora staviti na kratke prezentacije iza kojih je ostavljeno dosta vremena za diskusije;
2. I posjetioci i njihovi domaćini su prije studijskih posjeta pripremljeni i imaju jasno definisane ciljeve. Kroz detaljne konsultacije sa učesnicima, domaćinima i donatorima u kojima će oni odrediti svoja očekivanja, organizator može pomoći u definisanju kako ciljane grupe tako i ciljeva;
3. Posjeta se posebno kreira za konkretnu grupu i ciljeve, tako da osigura da prezentacije budu adekvatne i da program boravka dovede posjetu do njenog cilja. Teme koje treba pokriti; mjesta, odjeljenja i osoblje koje treba posjetiti kao i oblik sastanaka, obilazaka i kratkih upoznavanja zahtijevaju da unaprijed budu određeni i dogovoreni. Ovakvo kreiranje zahtijeva intenzivan rad i adekvatne resurse;
4. Na kraju posjete se traži da učesnici i domaćini daju ocjenu i povratne informacije koje će se saopštiti organizatoru.

¹⁵¹ Ovdje se pretpostavlja da je domaća tradicija u skladu sa međunarodnim pravnim standardima.

Kao što je već rečeno, stvaranje poboljšanih oblika prenošenja znanja je važan cilj projekta. U toku svog rada istraživački tim je dobio ne mali broj prijedloga, tj. savjeta i tehnika koje – kada su prilagođene specifičnoj metodologiji, slušaocima ili situaciji – doprinose lakšem i efikasnijem prenošenju znanja uz koji na najbolji način koristi resurse. Dok se ovi savjeti ne mogu pohvaliti dugom listom uspjeha (i zbog toga se ne mogu svrstati u najbolje prakse), tim ih je ipak uključio u ovaj izvještaj zbog njihove korisnosti. Čitalac će ih naći odmah iza najboljih praksi na koje se odnose.

Kako bismo ilustrovali neke od najnovijih praksi koje su prikupljene u toku istraživanja, istraživački tim je opisao, u određenim primjerima, konkretne instrumente i mehanizme tamo gdje bi se mogli upotrijebiti. Primjeri ovih novih pristupa se mogu naći među preporukama, gdje su stavljani u pozivne kućice, za lakše pozivanje i uvid, ili sa najboljim praksama koje objašnjavaju. Neki od ovih primjera su:

1. **SASTANCI KOLEGA:** Zatvoreni sastanci kolega (npr. raspravnih sudija), uz prisustvo jednog vanjskog eksperta, ali kao kolege, a ne kao osobe koja će voditi diskusiju.
2. **PRAVNA KLINIKA ZA PRUŽANJE PRAVNE POMOĆI ŽRTVAMA:** Program praktične nastave na pravnim fakultetima u kome studenti zastupaju žrtve u postupcima za pružanje reparacija.
3. **PRIDRUŽENI STRUČNJACI (EMBEDDED EXPERTISE), MENTORI I REZIDENTNI EKSPERTI:** Postavljanje vanjskog eksperta u uredu ili instituciji da pomogne kolegama u pojedinačnim predmetima i jačanju kapaciteta uopšteno.
4. **RAD SA UGROŽENIM I TRAUMATIZOVANIM SVJEDOCIMA:** Detaljna obuka (novog) osoblja ustrukturama za podršku svjedocima/žrtvama koje je u kontaktu sa svjedocima i žrtvama.

Istraživanje najboljih praksi je u osnovi ovog proučavanja i gore navedeni primjeri su samo dio rezultata istraživanja. U svakom slučaju, ove prakse su efikasne samo kada se primjenjuju i slijedeća stvar o kojoj će govoriti ovaj izvještaj jeste upravo njihova primjena.

Preporuke

Vrhunac ovog Konačnog izvještaja jeste niz preporuka poredanih po prioritetima čija namjena je da daju rješenja za postojeće potrebe koje su utvrđene u toku istraživačke faze projekta. Preporuke spajaju relevantne najbolje prakse sa utvrđenim potrebama, ali ne uzimaju u obzir, uprkos njihove očite važnosti – finansijske, kadrovske niti materijalne troškove koje povlači preduzimanje takvih aktivnosti. Određivanje prioriteta je u velikoj mjeri izvršeno na osnovu diskusija koje su vođene o preporukama iz Prelaznog izvještaja na Regionalnoj radionici koja je održana u Sarajevu u maju 2009. godine. Preporuke koje su dobile najviše mjesto na listi prioriteta na tom skupu su:

- **Omogućiti da transkripti sa postupaka pred MKSJ-u** budu dostupni na domaćim jezicima u formi koja će se moći pretraživati;
- **Stvoriti održiv aparat podrške svjedocima** sa strukturom koja je prikladan svakom pravosudnom sistemu;

- **Razvijati alate za elektronsko pretraživanje i poboljšane analitičke elektronske alate** u skladu sa Matricom predmeta (Case Matrix)¹⁵² i obuku za njenu upotrebu.
- **Povećati analitičke kapacitete i broj obučenog pomoćnog osoblja** za sudije, tužice i istražitelje – uključujući i političko-analitičke i vojno-analitičke kapacitete.
- **Podržati akademije za edukaciju sudija i tužilaca** u stvaranju modernog, posebno kreiranog nastavnog programa za međunarodno krivično i humanitarno pravo, kojeg je lako ažurirati.
- **Napraviti alat za paravna istraživanja domaće sudske prakse u obliku** baze podataka dostupne na internetu,¹⁵³ a koja se može pretraživati, o odlukama u predmetima u vezi sa međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom koje su donijeli prvostepeni, apelacioni ili vrhovni sudovi u regionu.

¹⁵² Pogledati takođe fusnotu 85.

¹⁵³ Ovaj resurs takođe treba da periodično bude dostupan na CD-ROM, naročito jer je primijećeno da mnoge sudije i tužici na nivou entitetskog pravosuđa BiH nemaju pristup Internetu u svojim kancelarijama.

KONAČNI IZVJEŠTAJ

I. Uvod

Kako se Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) približava kraju realizacije svoje “izlazne strategije” ovladavanje institucionalnim znanjem i ekspertizom koja je nastala u toku mandata Tribunala i stavljanje istih na raspolaganje pravnim stručnjacima koji rade i na drugim mjestima je postalo sve više i više važno. Tri organizacije koje su uključene u ovaj projekat shvataju ovaj imperativ, ali takođe nastoje da razumiju kako najbolje izvršiti to “prenošenje znanja”, naročito pravnim stručnjacima u bivšoj Jugoslaviji koji se još suočavaju sa velikim brojem predmeta ratnih zločina.¹⁵⁴ Ured za demokratske institucije i ljudska prava Organizacije za evropsku sigurnost i saradnju (OSCE/ODIHR),¹⁵⁵ MKSJ i Istraživački institut Ujedinjenih nacija za među-regionalne zločine i pravosuđe (UNICRI) – uz značajnu podršku Instituta Asser (T.M.C. Asser Instituut)¹⁵⁶ – su pokrenuli ovu studiju koja će pomoći u njihovom vlastitom radu i radu drugih koji nastoje da ojačaju kapacitete pravnih sistema u bivšoj Jugoslaviji koji rade na presjeku domaćeg i međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava. Radeći to nastoje da značajno unaprijede realizaciju budućih programa za stručno usavršavanje i prenošenje znanja.

Ovaj Konačni izvještaj je kulminacija više-etapnog istraživačkog projekta koji se sastojao od Ekspertne radionice koja je održana u Hagu u oktobru 2008. godine, više od 90 razgovora na terenu u pet pravosudnih sistema,¹⁵⁷ Prelaznog izvještaja, u kome su prikupljeni rezulta-

¹⁵⁴ U daljem tekstu, skraćenica ICHL, po definiciji koja je data u Aneksu 1, se ovdje upotrebljava da označi ratne zločine, zločine protiv čovječnosti, genocid i modalitete odgovornosti propisane međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom.

¹⁵⁵ Ured za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) je institucija OSCE sa sjedištem u Varšavi. Dalje u tekstu, skraćenica OSCE se odnosi i na OSCE i na ODIHR, ako drugačije nije navedeno.

¹⁵⁶ T.M.C. Asser Instituut je doprinio razvoju koncepta i izgleda ovog projekta i bio domaćin Ekspertne radionice u Hagu kada je započeta istraživačka faza projekta.

¹⁵⁷ Pravosudni sistemi koji su predmet ovog izvještaja se nalaze u Hrvatskoj, Srbiji, Kosovu (Kosovo u smislu ovog teksta predstavlja Kosovo čiji je status definisan u skladu sa Rezolucijom 1244 Savjeta Bezbjednosti UN-a. Institucije/lideri Kosova u smislu ovog teksta predstavljaju Privremene institucije samo-uprave), Bosni i Hercegovini i Bivšoj Jugoslavenskoj Republici Makedoniji.

ti i preporuke iz istraživačke faze i Regionalne radionice održane u Sarajevu u maju 2009. godine, na kojoj je o Prelaznom izvještaju razgovarano sa praktičarima iz ovih pravosudnih istema. Organizacija Konačnog izvještaja slijedi metodološke osnove projekta po tome što počinje pregledom i analizom ranijih aktivnosti usmerenih ka jačanju kapaciteta u oblasti primjene međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava u cijelom regionu. Iza pregleda slijedi ocjena tekućih potreba u vezi sa stanjem znanja i vještina pravnih stručnjaka koji rade na predmetima iz međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava. Iz uspjeha i neuspjeha koje su imale ranije inicijative za jačanje kapaciteta, autori su izdvojili skup najboljih praksi i načina za poboljšanje postojećih inicijativa. Konačno, dat je skup preporuka koje povezuju utvrđene potrebe sa utvrđenim najboljim praksama, koje su nabrojane po prioritetima.¹⁵⁸

Pravosuđa u zemljama u tranziciji i post-konfliktnom periodu često karakteriše niz različitih problema od kojih mnogi imaju uticaja u izvjesnoj mjeri, na predmete ratnih zločina. Istraživački tim je pregledao odgovarajuću literature i iskoristio Ekspertnu radionicu u Hagu¹⁵⁹ da utvrdi koje su teme koje se stalno pojavljuju kao predmet jačanja kapaciteta i prenošenja znananja u oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava:

- Znanje i primjena međunarodnog humanitarnog prava u nacionalnom pravnom kontekstu;¹⁶⁰
- Postupak istrage i analize;
- Krivično gonjenje;
- Odbrana;
- Glavni pretres i žalbeni postupak;
- *Outreach*;
- Podrška svjedcima i žrtvama¹⁶¹

Nakon što su dobile potvrdu na Ekspertnoj radionici, ovih sedam tema je formalno postalo pozadina na osnovu koje se dalje opisana metodologija primjenjuje.

¹⁵⁸ Istraživački tim kojeg je angažovao ODIHR je napisao i Prelazni i Konačni izvještaj u ime partnerskih organizacija. Tim se sastojao od tri istraživača, Vic Ullom (vođa tima), William Wiley i Ljiljana Hellman (koja je zamijenila Borisa Mijatovića).

¹⁵⁹ Ekspertna radionica, čiji domaćin je bio T.M. Asser Institute, je održana u Hagu u oktobru 2008. godine.

¹⁶⁰ Ova tema nije obrađena odvojeno u izvještaju koji slijedi. Umjesto toga ju je istraživački tim isprepleo u razmatranja istražnog postupka, krivičnog gonjenja, odbrane i glavnog pretresa. Istraživački tim je bio mišljenja da je poznavanje međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava i sposobnost da se ono primijeni kritično, ali neodvojivo od šest preostalih tema.

¹⁶¹ Iako je usko vezana sa podršku žrtvama i žrtvama-svjedocima, zaštita svjedoka nije obuhvaćena ovom studijom. Mišljenje je projektnog tima da tema zaštite svjedoka da bi se adekvatno obradila zahtijeva posebnu istraživačku inicijativu.

A. ISTRAŽIVAČKE ETAPE I METHODOLOGIJA¹⁶²

Partneri u projektu su usvojili metodologiju koja je sastavljena od četiri komponente (početna slova engleskih riječi čine akronim "R.A.I.D.") koji kombinuje kritičko preispitivanje ranijih aktivnosti sa procjenom postojećih potreba pravnih stručnjaka u regionu. Ove dvije komponente su dovele do skupa „najboljih praksi“, tj. tehnika i metodologija prenošenja znanja koje bilježe uspjeh u pogledu predmeta kojima se bave. Istraživanje je takođe dovelo do stvaranje nekoliko načina za poboljšanje prakse prenošenja znanja kao i određeni broj novih metodologija. Ne mora značiti da se ove posljednje prakse mogu pohvaliti bilježenjem uspjeha – što im onemogućava da budu označene kao "najbolje prakse" – ali njihovo uključivanje u ovaj izvještaj znači njihov značajan potencijal za poboljšanje budućeg rada na prenošenju znanja. Pored utvrđenih najboljih praksi i predloženih unapređenja, izvještaj obuhvata čitav niz preporuka (Dio V). Poredane po prioritetima, ove preporuke spajaju relevantne najbolje prakse sa potrebama utvrđenim u toku ocjene potreba. U njima je opisan kontekst i način korištenja najboljih praksi kako bi se ispravili utvrđeni nedostaci.

B. DODATNE INFORMACIJE

Osnovna premisa ove studije je da postoji dovoljno razlika između krivičnih djela iz oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava i onih koji se nazivaju "običnim" krivičnim djelima, i da ova prva zaslužuju posebnu pažnju u inicijativama za jačanje kapaciteta. Pa ipak, ova perspektiva ne mora da bude tako očita. Praktičari sa područja bivše Jugoslavije, su istraživačima koji su radili u projektu tokom intervjuja često govorili da se prema predmetima ratnih zločina ponašaju isto kao prema bilo kom drugom krivičnom djelu. Naravno, ne očekuje se da državni organi postupaju sa osobama koje su osumnjičene da su počinile ratne zločine niti tako da ih favorizuju niti da ih diskriminišu. Ono što se želi reći jeste da, zbog svoje specifičnosti, ratni zločini se razlikuju od "običnih" krivičnih djela na načine koji opravdavaju posebne pristupe jačanju kapaciteta, i to posebno:

- **MATERIJALNO PRAVO:** međunarodno krivično i humanitarno pravo obično nije prioritet u tradicionalnom pravnom obrazovanju; većina pravnih stručnjaka neće imati značajnih susreta sa njim prije nego počne raditi na svom prvom predmetu. Kao što je ilustrovano u dijelu D, odvajanje "međunarodnih" aspekata materijalnog prava koji su primjenjivi u domaćem sistemu nije jednostavno.
- **SLOŽENOST:** Ne mora svaki predmet u vezi sa međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom biti složen predmet i svakako nisu sva "obična" krivična djela jednostavna. Međutim, s obzirom na kontekst, zakon, obim, učesnike, količinu dokaza, (čestu) potrebu za među-institucionalnom i među-državnom saradnjom, (čestu) potrebu za zaštitom svjedoka i pružanje podrške svjedocima, vremena koje je proteklo od počinjenja predmetnih djela i činjenicu da optuženi često nije lično izvršio predmetno djelo, takvi predmeti mogu biti, i često jesu, komplikovaniji nego "obični" predmeti. Posebno je slo-

¹⁶² Pogledati Aneks 3 za dodatne podatke o metodologiji i istraživačkim etapama projekta.

žena potreba da se osiguraju, kao i da se efikasno izvedu dokazi (ili da se od njih odbrani) koji povezuju predmetno djelo ili djela sa počiniocima srednjeg ili visokog ranga.

- **MOGUĆNOST POLITIZACIJE:** Predmeti ratnih zločina po svojoj prirodi često odražavaju rezultate političke i vojne prirode ili čak međunacionalne odnose, dovodeći do tvrdnji o postojanju “pravde pobjednika” ili etničke pristrasnosti. Javni i politički lideri će, bez sumnje, uz pomoć medija i interesnih grupa, formirati konkretne ideje o grupama i pojedincima za koje oni vjeruju da su izvršili ta krivična djela. Ove ideje se direktno pretvaraju u očekivanja, čak u pristiske, koji su usmjereni na pravosudni sistem.¹⁶³
- **ŽRTVE:** Žrtve krivičnih djela iz oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava su takođe specifične u poređenju sa žrtvama “običnih” krivičnih djela. Pored težine krivičnog djela koje je protiv njih počinjeno, žrtve su često bile meta zbog svoje nacionalnosti, spola ili religije. Često su bile mete en masse, ili su patile en masse. Važno je reći, žrtve mogu osnovati grupe koje imaju znatan uticaj na sliku koju javnost ima o efikasnosti pravosudnih institucija.
- **OPTUŽENI ILI OSUMNJIČENI:** Za razliku od “običnih” krivičnih djela, iako ne isključivo, osobe koje su osumnjičene za krivična djela iz oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava često zauzimaju određene položaje u vlasti, ponekad sa političkim i vojnim ovlaštenjima. Osumnjičeni u takvim predmetima su često poznatiji javnosti, imaju bazu za podršku i pristup instrumentima države, kao što su policijske ili vojne snage, koje mogu biti iskorištene za podiranje izvršenja pravde. Čak i oni koji nemaju takva oruđa često imaju “patriotizam” ili nacionalni i kolegijalnu “solidarnost” koja stoji iza njih.

Ovi faktori, koji često zajednički djeluju, sugerišu kakve pristupe treba zauzeti u jačanju kapaciteta koji vode računa o jedinstvenoj prirodi krivičnog djela, zakonu i kontekstu. Takođe je tačno da ovi kapaciteti, posebno kada su zasnovani na vještinama, koriste pravosudnom sistemu ne samo u vezi sa međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom – nego pozitivno utiču i na druge vrste složenih i osjetljivih predmeta.¹⁶⁴

Još jedno pitanje se odnosi na predmet ove studije. Ovdje je koncentracija prvenstveno na vještinama pravnih stručnjaka angažovanih na predmetima povrede međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava. Međutim, druga grupa praktičara – onih koji rade na jačanju kapaciteta (predavača/edukatora, organizatora skupova itd.) – isto toliko su povezani sa ovim istraživanjem. Pravni stručnjaci traže da oni koji rade na jačanju kapaciteta stalno usvaršavaju svoje vještine, tako da i oni koji planiraju, sponzorišu, organizuju ili vrše te aktivnosti usmerene ka jačanju kapaciteta imaju potrebu za modernizacijom svojih tehni-

¹⁶³ Kao što je rečeno, pitanje društvenih i političkih pritisaka nije u središte ovog izvještaja, ali se ovdje spominjukako bi ilustrovali glavne razlike između tipičnih krivičnih djela iz oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava i tipičnih “običnih” krivičnih djela. Vrijedno je pomena da je takva društvena klima jedan od ključnih motiva za pokretanje outreacha. Uspješan outreach je usmjeren na smanjenje politizacije, dok istovremeno povećava povjerenje u pravosuđe.

¹⁶⁴ Određena “obična” krivična djela, na primjer trgovina ljudima ili druge vrste “organizovanog kriminala” često imaju slične karakteristike kao ratni zločini. Proizilazi da rad na jačanju kapaciteta u vezi sa međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom može pojačati kapacitete i u ovim oblastima i vice versa.

ka i usavršavanjem svoje metodologije. Ova studija se stoga podjednako bavi kako pravnim praktičarima i time kako se oni usavršavaju, tako i predavačima/edukatorima i organizatorima i načinima na koje oni vrše poduku.

Obimni material u obliku dokumentacije i nedostatak ljudskih potencijala u strukturama tužilaštava, istrage, podrške svjedocima, *outreachu* i sudstvu u regionu su već dovoljni da otežaju rješavanje krivičnih djela koja su počinjena u ovom vremenu, a da ne spominjemo ona koja su počinjena prije cijelu jednu dekadu ili i ranije. Ali, osim nekih posebnih izuzetaka, ovakva razmatranja su van domena ovog izvještaja i projekta. Ovdje smo se prvenstveno koncentrisali na pitanja vještina, znanja i, posebno, materijalnog prava i njegove primjene na predmete u vezi sa međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom.

II. Pregled i analiza ranijih aktivnosti

A. OPŠTE OPASKE

Međunarodna i domaća pravna zajednica je u prethodnoj deceniji, sa široko postavljenim ciljevima, preduzela mnoštvo obrazovnih aktivnosti, aktivnosti na jačanju kapaciteta i stručnom usavršavanju. Ipak postoji predodžba – koja je dala podstrek ovom projektu – da su rezultati ovih inicijativa nedosljedni, a razlozi za ovu nedosljednost nisu potpuno jasni. Prenošnje znanja je bilo uspješno u nekim oblastima i o nekim temama, ali i manje uspješno u nekim drugim. Bez obzira na ishode, povratne informacije učesnika date u upitnicima obično su bile pozitivne, ali činjenica je da su ove ocjene često vršene odmah nakon završetka događaja i zbog toga nisu uspjele da utvrde da li je bilo trajnog učinka. Istinski napor da se ocijeni da li je neka metodologija seminara ili konkretan pristup prenošenju znanja postigao svoje ciljeve u učenju, omogućavajući učesnicima da stvarno primijene znanje koje su stekli, mora svakako uključiti i dužu i dublju analizu. I dok je sveobuhvatna analiza konkretnih, pojedinačnih događaja organizovanih za prenošenje znanja van domena ovog istraživanja, analiza koja slijedi se bavi pozitivnim i negativnim aspektima različitih pristupa koji se primjenjuju u regionu.

B. ANALIZA

Sastavni elementi pravosudnog sistema¹⁶⁵

Pogledavši unazad, nije teško utvrditi koje su slabosti bile u prvim pokušajima jačanja kapaciteta ključnih pravnih stručnjaka. Često je dolazilo do problema kada bi površinski procijenjene potrebe – obično je to bio pretpostavljeni nedostatak razumijevanja međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava – bile kombinovane sa uvjerenjem da strani stručnjaci mogu otkloniti nedostatke. S obzirom na veliku zauzetost eksperata i finansijska ograničenja ovih projekta, pri njihovim pripremama je rijetko bilo vremena da se omogući potrebno izučavanje domaćeg pravnog konteksta. U takvim okolnostima, strani stručnjak nije mogao da učini mnogo više nego da predstavi osnovne postavke međunarodnog krivičnog i hu-

¹⁶⁵ Sudije, tužioci, odbrana i istražitelji/analitičari

manitarnog prava sa osnovama jurisprudencije međunarodnih tribunala koja je u razvoju. Koncentracija MKSJ-a na „najviše rukovodioce“ je proizvela bogatu zanimljivu jurisprudenciju u oblastima kao što je komandna odgovornost i razni oblici krivične odgovornosti, uključujući “udruženi zločinački poduhvat”. Ovo pravni koncepti nisu bili definisani u domaćim zakonima ili bar ne na način na koji ih MKSJ koristi. Obično bi na takvim skupovima nakon stranog eksperta govorio domaći pravni ekspert koji bi opisao odredbe koje su na osnovu međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava VEĆ BILE UKLJUČENE u domaći zakon u vrijeme navodnog izvršenja zločina. U pogledu jurisprudencije, praktičarima je uopšteno rečeno da, iako je ono što se dešava na MKSJ-u i na drugim mjestima interesantno, domaći pravni sistem ne koristi stranu jurisprudenciju i, u svakom slučaju, domaći krivični zakon koji je bio na snazi u to vrijeme je jedini zakon koji je primjenjiv. Ovakav seminar bi imao za rezultat da učesnici nastave da rade kao i prije, dobivši veoma malo smjernica o tome kako da iskoriste sadržaj prezentacije stranog eksperta, a da pri tom ostanu vjerni svom domaćem pravnom sistemu.

Jasno je da nisu svi seminari u vezi sa međunarodnim humanitarnim pravom imali gore-spomenute nedostatke, ipak su sagovornici stalno u razgovorima sa istražnim timom navodili primjere nepomirljivosti materijala koji su prezentirani na edukativnim skupovima sa domaćim pravnim okvirom.¹⁶⁶ Tek kasnije kada su potrebe bolje utvrđene priroda događaja organizovanih sa ciljem jačanja kapaciteta je evoluirala od “obuke” ka više javnoj profesionalnoj debati o osnovnim crtama međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava, da li je način na koji su ih MKSJ i drugi tribunali koristili primjenjiv i, posebno, da li će se komplikovanije teorije odgovornosti moći primijeniti u domaćem zakonu.

Do druge promjene u procesu jačanju kapaciteta došlo je nakon što je spoznaje da su problemi sa kojima se suočavaju pravni stručnjaci mnogo veći i složeniji nego što je prosto nepoznavanje međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava. Mnogo temeljitije procjenjivanje potreba je otkrilo značajan deficit materijalnih i ljudskih resursa, nepostojanje struktura za zaštitu i podršku svjedocima, dubioze u kulturološko-pravnim normama, nedostatak povjerenja u pravosudne organe i njihovu nezavisnost, kao i čitav niz drugih nedostataka koji, iako nisu bili specifični samo za predmete u vezi sa međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom, utiču na procesuiranje ovih predmeta na sudovima u regionu.¹⁶⁷ Nije bilo odmah jasno da li će ove praznine, ili njihova rezultanta, dovesti do neprihvatljivih ishoda sudskih postupaka, ali je lekcija za jačanje kapaciteta bila da su potrebe pravnih stručnjaka kompleksne, povezane sa potrebama ukupnog pravosudnog sistema i domaćom pravosudnom kulturom.

Kako je odlučeno da se rad MKSJ-a okončava i predmeti počinju vraćati u region, Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija je izričito pozvalo međunarodnu zajednicu

¹⁶⁶ Istraživačkom timu je rečeno da je ista greška ponovljena kasnije kada su eksperti iz Suda BiH organizovali obuku pravosudnih organa na kantonalnom nivou koji primjenjuju drugi krivični zakon.

¹⁶⁷ Svakako da je bilo i drugih problema sa kojima su se takođe sretali domaći pravosudni sistemi. Kao što je ranije spomenuto, njihovo razmatranje je, u najvećem dijelu, van domena ovog izvještaja, ali su njegovi autori svjesni da je njihovo postojanje uticalo na jačanje kapaciteta u različitom obimu.

da ojača kapacitete domaćih pravosudnih sistema. Iako su mnoge njegove inicijative već bile u toku, MKSJ je reagovao pokrenuvši seriju programa za poboljšanje ličnih i profesionalnih kontakata između njegovih praktičara i praktičara iz regiona. Programi stažiranja su se, na primjer, počeli sve više fokusirati na dovođenje mladih pravnih stručnjaka iz regiona u Tribunal na nekoliko mjeseci radi sticanja praktičnog, obostrano korisnog, iskustva. Odjeljenje MKSJ-a za *outreach* je počelo organizovati studijske posjete Hagu u kojima – kao što je detaljnije navedeno dalje u izvještaju – se njeguju lični kontakti u toku programa posjeta, koje domaćim praktičarima pružaju uvid u rad Tribunala. Posjete stipendista i tzv. “praćenje zaposlenih” (*Job Shadowing*) [Program za studente, pripravike i profesionalce koji žele da saznaju šta zapravo znači baviti se određenom profesijom ili da iskuse šta podrazumijeva određeno radno mjesto kroz mogućnost direktnog praćenja svakodnevnog rada zaposlenih u MKSJ-u. Op.p.] su doprinijeli ovim razmjenama u tolikom obimu, da je prema posljednjim podacima, skoro hiljadu stažista i stručnjaka, u okviru nekog programa, prošlo kroz ovu instituciju.¹⁶⁸

Iako ih je teško ocijeniti, lični kontakti i službeni odnosi koji su se razvili tokom godina između stručnjaka MKSJ-a i njihovih kolega u regionu, služe čitavom nizu ciljeva koji se odnose na jačanje stručnosti i kapaciteta. Neslužbene razmjene iskustava koje su opisane istraživačkom timu obuhvataju pojašnjenje pravnih pitanja, upoznavanje metoda vođenja istrage na međunarodnom nivou, pomaganje pri pronalaženju dokaznog materijala, savjete o strategiji tužilaštva i razmjeni informacija koje se odnose na incidente, samo da navedemo neke. Timu je bilo jasno da obje strane imaju koristi od upoznavanja sa drugačijim perspektivama i iskustvima. Međutim, ovi kontakti nisu bili ograničeni na kontakte između MKSJ-a i stručnjaka iz regiona. Kako su se odnosi između država poboljšavali – djelomično pomognuti političkim inicijativama čiji cilj je bio razvijanje regionalne saradnje u vezi sa predmetima ratnih zločina¹⁶⁹ – razmjena stručnog iskustva na regionalnom nivou se od tada stalno povećava. Nekoliko sagovornika je istraživačkom timu isticalo potrebu za takvim međusobnim kontaktima koji bi omogućili razmjenu informacija, najboljih praksi i, najkonkretnije, razmjenu dokaza.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Razgovor sa zvaničnikom MKSJ-a u februaru 2009. godine, zabilješke se nalaze kod autora.

¹⁶⁹ Najznačajniji poduhvat u ovoj oblasti je tzv. Palički proces – serija sastanaka sa odgovarajućim pravosudnim i političkim organima iz regiona na temu pravosudne saradnje u predmetima ratnih zločina, kojeg je pokrenuo OSCE 2004. godine. Ovi sastanci su pomogli da dode do određenih poboljšanja u regionalnoj saradnji čiji rezultat je bio određeni broj bilateralnih sporazuma o razmjeni informacija i dokaza zaključenih između tužilaštava u regionu (npr. u februaru 2005. godine, Memorandum o sporazumu o regionalizaciji i promociji saradnje u borbi protiv svih oblika teških krivičnih djela potpisan između tužilaštava Srbije i Hrvatske; u aprilu 2005. godine, Memorandum o saradnji između tužilaštava BiH i Srbije; u 2005. i 2006. godini, niz memoranduma o saradnji u vezi sa procesuiranjem ratnih zločina, zločina protiv čovječnosti i genocida, između Hrvatske, Srbije i Crne Gore).

¹⁷⁰ Primjeri preko-graničnih kontakata obuhvataju posjetu pripadnika srbijanske sudske policije kolegama u BiH; Advokatska komora Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije posjetila je OKO, i Vijeće za ratne zločine iz Beograda i Ministarstvo pravde su organizovali u Beogradu sastanak sudija iz regiona i dvojice sudija iz MKSJ-a. Ove posjete su takođe bile korisne u oblasti podrške svjedocima, gdje je osoblje novo-formiranih jedinica za podršku svjedocima u Hrvatskoj i Srbiji posjetilo svoje kolege u Sudu BiH.

Druga slabost koja se pokazala u ranim aktivnostima na jačanju kapaciteta je bila nedostatak sistematičnog pristupa koji uz tendenciju da se prenošenje znanja posmatra kao jednokratni događaj. Kao što je to često slučaj sa aktivnostima usmerenim na jačanje kapaciteta u čijem kreiranju ključnu ulogu imaju donatori, finansijski ciklusi diktiraju obim programa i njegovu metodologiju isto koliko i stvarne potrebe ili kvalitetni pedagoški pristupi. To se uveliko reflektuje u slučaju mjere za prenošenje znanja u oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava te se one bave malim brojem tema i usmerene su samo na usku grupu učesnika – obično sudija i tužilaca. Tako su branioci često potpuno zanemareni, a istražiteljima se daje malo alata i obuke vezane za međunarodno krivično i humanitarno pravo. Ni jedna institucija, ni domaća ni međunarodna, nije uložila napor da obuhvati cijeli niz aktivnosti za jačanje kapaciteta u domenu međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava za pravne stručnjake koji nisu imali prethodnog iskustva u ovoj oblasti. Na sličan način, izgleda da se slabo priznaje (i shodno tome slabo dodjeljuju sredstva u tu svrhu) da stručno usavršavanje u ovoj oblasti zahtijeva stalno ažuriranje znanja i vještina.

Da bi bilo pošteno prema onima koji bi ponudili jačanje kapaciteta branilaca, treba reći da je, zbog prava optuženog na branioca po vlastitom izboru, teško utvrditi koja bi to bila ciljna grupa za jačanje kapaciteta. Štaviše, izgleda da poznati ili istaknuti branioci, koje često pozivaju optuženi visokog ranga, nerado učestvuju kao polaznici organizovane obuke. Ipak, za razliku od sudija i tužilaca iz regiona, značajan broj branilaca je stvarno prošao obuku u toku obavljanja posla, radeći – zastupajući klijente – pred MKSJ-om. Nekoliko njih je prošlo kroz osnovnu obuku za nove braniocce u organizaciji Ureda za pravnu pomoć i pitanja pritvora (OLAD) i/ili Udruženja branilaca koji postavljaju pred MKSJ-om (ADC-ICTY).¹⁷¹

Odnedavno se sa slabostima iz ranijih aktivnosti bori – iako još nisu potpuno otklonjene – putem otvaranja akademije za edukaciju sudija i tužilaca,¹⁷² kao i postavljanjem zahtjeva za uvuđenje institucije “kontinuiranog pravnog obrazovanja” (CLE) koje je danas na snazi u većini predmetnih pravosudnih sistema. Centralna uloga ovih akademija u formalizovanju stručnog usavršavanja sudija i tužilaca je poželjan potez u prelasku sa *ad hoc* obuke koju vode donatori. One vrše sintezu lokalnog “vlasništva” nad procesom edukacije sa lokalnom ekspertizom u datoj oblasti. Ulazak ovih institucija u rad na jačanju kapaciteta u vezi sa međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom, ipak, nije svemoguće rješenje za sistematično prenošenje znanja u oblast međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava. Sa jedne strane one obezbjeđuju centralizovanu instituciju koja je zadužena za pravnu edukaciju koja uključuje oblast međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava. Međutim, sa druge strane, njihov sveobuhvatni mandat koji pokriva čitavu oblast prava i pravosuđa znači da obuka u vezi sa međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom mora da zauzme samo

¹⁷¹ Treba imati u vidu da nijedna od ovih inicijativa za edukaciju više nije aktuelna.

¹⁷² U cijelom regionu, sudije i tužioci se često obučavaju zajedno, u jednoj instituciji.

jedno mjesto među ostalim prioritetima.¹⁷³ Jačanje kapaciteta iz oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava zahtijeva višeslojni proces, da se svako ispitivanje materijalnog prava naslanja na prethodno ispitivanje i da mora doprijeti do širokog spektra aktera – kao što su kadrovi koji rade na pružanju podrške žrvama i svjedocima, istražitelji, branio- ci i stručnjaci koji rade na *outreachu* – od kojih niko nije u nadležnosti akademija.

Dodatne lekcije koje su dobivene iz ranijih aktivnosti na prenošenju znanja se sastoje u tome da se često zanemaruje složenost predmeta ratnih zločina i da tužilac ili sudija rade na predmetima sami uz vrlo malo ili bez pomoćnog osoblja. Iako su određeni elektronski alati u funkciji, vrlo mali broj obuka – posebno sinhronizovanih – se bave tehnikama upravljanja predmetom, tehnikama administracijepredmeta i prilivom predmeta ili drugim vrstama najboljih praksi koje bi pomogle pravnim stručnjacima koji se suočavaju sa ogromnom količinom dokaznog materijala koji su karakteristilnin za složene predmete ratnih zločina.¹⁷⁴

Rane aktivnosti na prenošenju znanja bi bile bolje da su uključivale materijale za praktičnu obuku, kao što su obrasci, koje bi učesnici obuke mogli koristiti nakon povratka u svoj ured. Izrada priručnika, raznih vodiča, sudijskih priručnika i slične literature nije posebno uobičajna praksa u regionu i ono što je dostupno su najčešćeprevodi tekstova zasnovanih na međunarodnoj praksi – opet sa malo nastojanja da se osigura primjenjivost na specifične potrebe domaćeg pravosuđa.¹⁷⁵ U svjetlu povećavanja među-regionalne ekspertize po pitanju predmeta ratnih zločina, takvi materijali koji bi se sada pripremili ne bi mogli biti zasnovani samo na domaćoj praksi koja je u nastajanju, nego bi koristila široj, regionalnoj grupi praktičara.¹⁷⁶

Outreach

Stručnjaci za *outreach* i javno informisanje su samo rijetko bili ciljna grupa raznih aktivnosti na prenošenju znanja u vezi sa međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom. Do ovog je došlo prvenstveno zbog nedostatka kadrova, posebno specijalizovanih kadrova, koji su radili na *outreachu* i niskom prioritetu koji je dat njihovom radu. Međutim, BiH i Srbija

¹⁷³ Akademije ne smiju samo pružati sveobuhvatnu obuku za širok spektar različitih tema, nego moraju to raditi i za sve učesnike u radu pravosudnih organa i tužilaštava. Istraživački tim je svjestan šta se dešavalo u prošlosti, kao na primjer, da su kadrovi koji nisu radili na predmetima ratnih zločina učestvovali na seminarima u vezi sa ovim predmetima sa ograničenim interesovanjem, dok praktičari koji su se bavili predmetima u vezi sa međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom, koji bi od toga imali koristi, nisu učestvovali.

¹⁷⁴ Iako to nije centralna tema ovog izvještaja, najmanje dva događaja na temu upravljanja suđenjima su bila uključena kao dio jednog događaja koji se bavio pisanjem presuda na Odjeljenju za ratne zločine Suda BiH.

¹⁷⁵ Značajan izuzetak je Ekspertski vodič kroz Haški tribunal/Expert guide through the ICTY. Ova publikacija pravnim stručnjacima iz Srbije daje uvid u jurisprudenciju MKSJ-a, a prilagođena je domaćoj terminologiji i domaćem pravnom okviru.

¹⁷⁶ Osim OKO Reportera i ad hoc izvještaja organizacija o konkretnim pitanjima, ne postoje pravni pregledi koji bi pisali o jurisprudenciji koja se isključivo odnosi na ratne zločine. Praktičari moraju da se oslanjaju na vlastitu inicijativu da bi dobili, pročitali i analizirali odluke koje donose drugi sudovi.

su u posljednje vrijeme postale izuzeci. U Srbiji, na primjer, radeći na nedostatku razumijevanja u pravnoj zajednici o vrijednosti *outreacha*, OSCE i Inicijativa mladih za ljudska prava su sponzorirali seminar koji je okupio iskusne sudije iz Hrvatske, BiH i Srbije, i na kome su učestvovali predstavnici MKSJ-a i Specijalnog suda za Sierra Leone, kao učesnici panel-diskusije. OSCE je takođe bio sponzor brojnih publikacija, dokumentaraca i anketa javnog mnjenja,¹⁷⁷ većeg broja javnih tribina i u jednoj posebno uspješnoj seriji događaja vezanih za *outreach*, Tužilaštvo za ratne zločine iz Beograda i Misija OSCE-a za Srbiju su organizovali studijsku posjetu novinara iz Srbije MKSJ-u 2005. godine, a onda, pravosudnim institucijama u BiH i Hrvatskoj. Iako je trajni efekat ovih konkretnih aktivnosti teško ocijeniti, istraživačkom timu je bilo jasno da se "klima" u kojoj se domaći predmeti u vezi sa međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom procesuiraju u Srbiji bar donekle poboljšava. Iako bezbroj faktora utiče na tu klimu, mora se uzeti u obzir da se ovaj pozitivan pomak takođe može pripisati ovim i drugim aktivnostima *outreacha*.

Podrška žrtvama/svjedocima

Aktivnosti na jačanju kapaciteta koje su usmjerene na podršku žrtvama/svjedocima su pokrenute tek odnedavno, paralelno sa stvaranjem formalizovanih struktura za podršku. 2006. godine su se počele pružati usluge podrške žrtvama/svjedocima i u Srbiji i u BiH u specijalizovanim odjeljenjima u Okružnom sudu Beograd, odnosno Sudu BiH. Nekadašnja službenica MKSJ-a za pružanje usluga podrške žrtvama/svjedocima je sa sobom donijela institucionalnu ekspertizu Tribunala i na taj način odigrala važnu ulogu u prvoj fazi rada Jedinice za podršku žrtvama u okviru Suda BiH. U Srbiji je OSCE organizovao obuku na različite teme u vezi sa pitanjima svjedoka za sudije, sudsku policiju, braniocima i osoblje suda kako bi pomogao nastajanje Jedinice za podršku žrtvama/svjedocima. U Hrvatskoj su iscjepkane usluge podrške svjedocima bile pružene po prvi put 2006. godine. Od tada se programi obuke stalno proširuju, ali još uvijek nisu dostupni u sveobuhvatnom obliku na svim sudovima, uključujući i dva specijalizovana suda za ratne zločine (Rijeka, Split).¹⁷⁸

Mehanizmi za prenošenje znanja u oblasti podrške žrtvama/svjedocima nisu brojni, ali među njima su sigurno najznačajnije studijske posjete. OSCE i Ambasada SAD-a su (odvojeno) organizovale studijske posjete MKSJ-u i Sudu BiH za službenike ureda za pružanje podrške žrtvama/svjedocima iz Srbije. Sa svoje strane, službenici MKSJ-a su posjetili strukture koje pružaju podršku žrtvama/svjedocima u regionu, i pružili im iz prve ruke, iz perspektive Tribunala, praktične savjete. Prisutni prilikom ovih posjeta ove posjete smatraju korisnim i mnogi ih smatraju prvom (i u nekim slučajevima jedinom) formalnom obukom koja im je pružena u njihovoj novoj profesiji. Slično ovome, osoblje iz Hrvatske koje pruža podršku žr-

¹⁷⁷ Primjeri su: "Hag među nama/The Hague Among Us" oktobar 2005. godine, u saradnji sa Fondom za humanitarno pravo; Perception Study of Justice Operators in Serbia/Studija percepcije djelatnika pravde u Srbiji – u saradnji sa Solidaridad-Impunity Watch (srbijski ured međunarodne NVO sa sjedištem u Holandiji); Istraživanje javnog mnjenja na temu stava široke javnosti o MKSJ-u (2005, 2006, 2007), u saradnji sa NVO Beogradski centar za ljudska prava.

¹⁷⁸ Ured OSCE-a u Zagrebu je pokrenuo projekat kojim finansira ovo proširivanje službe u julu 2009. godine.

tvama/svjedocima je posjetilo jedinice za pružanje podrške svjedocima i u Srbiji i na Sudu BiH 2007. godine, i oni su takođe pohvalili priliku da od iskusnijih službi nauče koje su najbolje prakse u ovoj oblasti. Dok je jasno da oblast podrške svjedocima zahtijeva određeni nivo specijalizovanog znanja, prema riječima jednog službenika MKSJ-a “potrebe praktičara koji rade na pružanju podrške svjedocima u regionu se ne tiču nedostatka znanja nego nedostatka resursa.”¹⁷⁹

Jačanje kapaciteta u ovoj oblasti nije bilo ograničeno na osoblje odjela za podršku žrtvama/svjedocima. Priče o ponovnom preživljavanju trauma kod ugroženih svjedoka na različitim sudovima regiona su pokrenule niz seminara za sudije i tužioce i nekoliko seminara u kojima su učestvovali branioci, na primjer na Kosovu¹⁸⁰ 2006. godine u nastojanju da podignu svijest ovih pravnih stručnjaka koji se u kontaktu sa tim svjedocima. U toku cijele 2008. godine, Misija OSCE-a u BiH je organizovala seriju sastanaka sudija, tužilaca, predstavnika organizacija građanskog društva i medija na lokalnom nivou, koji su bili zamišljeni da potaknu rasprave o raznovrsnim pitanjima sa kojima se suočavaju traumatizovani svjedoci u kontekstu međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava.

Iako nikakve formalne strukture ne postoje na sudu u Skoplju, tamo je sistem edukacije, u organizaciji OSCE/OPDAT/MKSJ stavio pitanja podrške svjedocima i njihove zaštite visoko na dnevni red – pri čemu su se pravni stručnjaci suočili sa ovim temama i na seminarima i u toku studijskih posjeta Tribunalu i Sudu BiH. Ove inicijative za stvaranje senzibiliteta za ovu oblast su podigle svijest među pravnim stručnjacima, u medijima i javnosti. Još uvijek su ovi značajni napretci koji su napravljeni u cijelom regionu u oblasti podrške žrtvama/svjedocima samo prvi koraci u dugom procesu usmjerenom na postizanje nivoa podrške koji je prikldana teškim slučajevima u kojima se od žrtava/svjedoka očekuje da svjedoče.

¹⁷⁹ Razgovor sa alužbenikom MKSJ-a, 13. oktobar 2008. godine, zabilješke u arhivi kod autora.

¹⁸⁰ Kosova u smislu ovog teksta predstavlja Kosovo čiji je status definisan u skladu sa Rezolucijom 1244 Savjeta bezbjednosti UN-a.

III. Procjena potreba

A. OPŠTE NAPOMENE

U sljedećem dijelu se naizmjenično razmatraju identificirane potrebe različitih elemenata koji sačinjavaju pravosuđe u različitim pravosudnim sistemima koji su predmet ovog istraživanja – istraga, tužilaštvo, odbrana, sudstvo, podrška žrtvama/svjedocima i *outreach*. Vrijedno je ovdje napomenuti da se mali broj utvrđenih potreba provlači kroz sve sastavne elemente sistema. Na primjer, zbog neznanaja jezika ili zbog troškova ili jednostavno zbog toga što ne znaju da postoje, mnogi pravni stručnjaci ne pristupaju ogromnoj količini relevantnog resursnog materijala u oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava.

Primjer toga su su transkripti sa postupaka pred MKSJ-om, koji sadrže bogatstvo informacija koje bi bile korisne za pravne stručnjake u regionu, posebno imajući u vidu svjedočenja značajnih svjedoka. Trenutno, transkripti postoje samo na službenim jezicima Tribunala – engleskom ili francuskom jeziku – i dostupni su na internet stranici MKSJ-a i mogu se pretraživati. Audio snimci postoje na svim relevantnim jezicima, ali se ne mogu lako pretraživati kao što je to moguće sa transkriptima. Nadalje, kopije audio-snimaka se moraju ručno praviti u MKSJ-u i mogu se dobiti samo na zahtjev. Pravni stručnjaci iz regiona stalno naglašavaju kolike koristi bi dobili kada bi transkripti iz MKSJ-a bili dostupni na njihovom vlastitom jeziku. Ovome u prilog ide i veliki broj zahtjeva koje Tribunal dobija za audio-snimcima svjedočenja svjedoka na bosansko-hrvatsko-srpskom jeziku u odsustvu transkripta na ovom jeziku. Pravljenje transkripta cjelokupnog stoka audio-materijala nije izvodljivo zbog ograničenih sredstava, pa tako većina tog materijala ostaje nedostupna onim praktičarima u regionu koji ne govore engleski ili francuski. Što se tiče ostalih resursa, određeni materijali na lokalnim jezicima postoje, ali sa rijetkim izuzecima, oni su rijetko sveobuhvatni ili ažurirani. Dodatna izloženost elektronskom pretraživanju, analitičkim i alatima za upravljanje predmetima na lokalnim jezicima koje bi bilo praćeno adekvatnom obukom o njihovoj upotrebi, bi bilo od izrazite koristi.

B. SASTAVNI ELEMENTI KRIVIČNO-PRAVNOG SISTEMA

Istražni postupak i analize¹⁸¹

U pravosudnim sistemima koji su bili predmet istraživanja u okviru ovog projekta, osnova problema do kojih je dolazilo tokom istražnog postupka u složenijim predmetima je trostruka: (1) kao što je već spomenuto, postoje značajna odstupanja u mišljenjima u svim pravosudnim sistemima (osim u Srbiji i možda u Bivšoj Jugoslavenskoj Republici Makedoniji) o ključnim pitanjima materijalnog prava;¹⁸² (2) samo mali broj istražitelja, tužilaca i istražnih sudaca u spomenutim pravosudnim sistemima ima iskustva u istraživanju (i dokazivanju) modaliteta krivične odgovornosti, kojine predstavljaju direktno izvršenje i određenei oblike odgovornosti saučesnika; i (3) nerijetko postoji nedovoljan kapacitet u pogledu pristupa i upravljanja često velikim količinama i specifičnoj prirodi materijalnih dokaza koji se odnosi na međunarodno krivično i humanitarno pravo.

Uz rijetke izuzetke, pravni stručnjaci s kojima je istražni tim ovog projekta razgovarao, su izrazili mišljenje da su policijske snage u njihovim pravosudnim sistemima loše opremljene za pružanje podrške u istražnom postupku u složenim krivičnim djelima kao što su ratni zločini.¹⁸³ Uz rijetke izuzetke, za policijske istražitelje je rečeno da slabo poznaju relevantno materijalno pravo i njegove zahtjeve, ili ga uopšte ne poznaju, a sagovornici na ovom projektu često su tvrdili kako se policija pokazala nedoraslom u čak osnovnim istražnim vještinama kao što su ispitivanje, između ostalih, traumatiziranih i ugroženih svjedoka.¹⁸⁴

Dalji profesionalni uslov za koji je rečeno da nije ispunjen se odnosi na sposobnost da se istražuju dugo neriješeni predmeti, u kojima su se navodni zločini desili više nego deceniju prije istražnog postupka i gdje su dokazi od tada do početka istražnog postupka nestali. Prema mišljenju sagovornika, ovi i drugi profesionalni nedostaci su doveli do toga da tužiocima sastavljaju optužnice na osnovu upitnih dokaza, tako, opet, stvarajući problem u toku suđenja, sa svjedocima koji poriču svoje ranije iskaze. Pored toga, u nekim predmetima gdje

¹⁸¹ Razni pravosudni sistemi, kao što je već rečeno na drugim mjestima u ovom izvještaju, su u procesu revizije svojih krivično-istražnih procedura. Već se uveliko razlikuju uloge koje imaju istražni suci, tužitelji i policijski istražitelji.

¹⁸² Za raspravu o načinu na koji se međunarodno krivično i humanitarno pravo primjenjuju u svakom od pravosudnih sistema koji se analiziraju, pogledati Aneks 5.

¹⁸³ Istraživački tim često nije mogao dobiti formalnu dozvolu za razgovor sa relevantnim policijskim službenicima, iako je dobijanje dozvole za razgovore sa istražnim sudijama i tužiocima nije predstavljalo nikakav problem. Međutim, istraživački tim ne želi da kritikuje tu pojavu, jer je do toga moglo doći zbog više razloga, uključujući i nedostatak vremena. Primjedbe u ovom dijelu su uglavnom zasnovane na izjavama koje su istraživačkom timu dali drugi akteri u pravosudnom sistemu, prvenstveno branioci, tužiocima i sudije.

¹⁸⁴ Jedna tek zaposlena policijska istražiteljica je podržala ovaj stav, rekavši da bi ona i njene kolege imali velike koristi kada bi im bila pružena obuka o elementima zločina iz oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava, kao i o tome kako da uzmu izjave od žrtava u cilju podrške tim potrebnim elementima. Ona je također izrazila i potrebu da nauči kako da pristupi ugroženim svjedocima i kako da stekne njihovo povjerenje.

se činilo (prema jednom prvostepenom sucu) kao da su oni sami očigledno bili saučesnici u zločinima koje je navodio tužilac.¹⁸⁵

Kada govorimo o istražiteljskim sposobnostima tužilaca i (u onim pravosudnim sistemima u kojima još uvijek postoje) istražnih sudaca, veći broj osoblja na ovim pozicijama je dobro upoznat sa osnovama uspješnog istražnog postupka u slučaju zločina iz oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava. Kao opće pravilo, tužioci i istražni suci su pokazali najveće sposobnosti tamo gdje su se zahtjevi istražnog postupka u vezi sa krivičnim djelom baziranom na međunarodnom krivičnom i humanitarnom pravu preklapali sa stručnosti koja se mora pokazati pri istražnom postupku domaćih krivičnih djela koja nemaju međunarodni karakter, tj. kod "običnih" zločina. Na primjer, hrvatske sudske vlasti su procesuirale veći broj predmeta ratnog zločina ubistva u i oko Vukovara u periodu između 1991. i 1992. godine. Koliko je istraživački tim mogao da utvrdi, relevantni hrvatski tužioci i istražne sudije su pristupali tim optužbama pojedinačno, kao da se radi o "običnim" ubistvima, odnosno kao da procesuiraju višestruka ubistva, a da ih uopće nisu doveli u vezu s oružanim sukobom. Iako su donesene osuđujuće presude, dokazi u vezi sa direktnim pretpostavljenima počinitelja su često ignorisani ili nisu dovoljno praćeni. Nekoliko tužilaca i istražnih sudija, sa kojima je istraživački tim ovog projekta razgovarao, su shvatili važnost materijalnih dokaza koje su istovremeno napravili osumnjičeni i organizacija kojoj je osumnjičeni pripadao, u vrijeme izvršenja navodnih zločina. U cijelom regionu su istražitelji imali tendenciju da se oslanjaju isključivo na dokaze dobijene svjedočenjem na kojima su zasnivali slučajeve, tako ih ostavljajući podložne ljudskim greškama. Misli se da je nedostajala praktična i konceptualna sposobnost sastavljanja materijalnih dokaza – u kombinaciji sa svjedočenjima – da bi se izgradio složen slučaj protiv počinitelja srednjeg ranga.

Pravni praktičari su brzo reagovali dodajući da bi njihovi istražni postupci imali mnogo koristi od angažovanja analitičara, posebno vojno-političkih analitičara, koji izgleda da ne postoje ni u jednom od pravosudnih sistema koji su predmet ovog istraživanja.¹⁸⁶ Slično ovome, moderni kompjuterski analitički alati, kao što je „Analitičarska sveska“ („Analyst Notebook“), uspješno se koriste na međunarodnim sudovima gde doprinose jačanju njihovih analitičkih kapaciteta i mogu pružiti određeni stepen pomoći istražiteljima u cijelom regionu, ukoliko bi se prevazišle jezičke i tehničke prepreke. Korigovanje ovih ozbiljnih nedostataka u analitičkom kapacitetu trebalo bi biti prioritet za pravnu zajednicu u regionu.

Krivično gonjenje

Svi tužioci sa kojima je istraživački tim razgovarao tvrde da njihovi uredi nemaju dovoljno ljudskih i materijalnih resursa za rad na ranije neriješenim predmetima, a kamoli na velikom broju novih predmeta iz oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava (što može

¹⁸⁵ Istraživački tim ovog projekta je uočio da je čak i nakon procesa policijske provjere, bilo pojava gdje su aktivni policajci bivali optuženi za ratne zločine.

¹⁸⁶ Međutim, treba primijetiti da se, bar u Srbiji, smatra da angažovanje vojno-političkih analitičara nije neophodno kada se ova vrsta ekspertize može dobiti na osnovu vještačenja u toku istražnog postupka i suđenja.

biti slučaj BiH). I dok mandat istraživačkog tima zahtijeva istraživanje nedostataka na nivou individualnih ljudskih kapaciteta, a ne na nivou kvantitativnih ljudskih i materijalnih nedostataka, istraživački tim ipak napominje da će se pitanja postojećih materijalnih i ljudskih resursa morati rješavati – zajedno sa ulaganjem napora da se povećaju kapaciteti postojećih pravnih stručnjaka.

Što se tiče rada tužilaca koji se ne odnosi na istrage, istražni tim je primjetio potrebu za jačanjem kapaciteta u oblasti upravljanja predmetom. Čini se da je nepostojanje prikladnih alata za upravljanje predmetom problem koji je svuda prisutan.¹⁸⁷ Koliko je istraživački tim bio u stanju da procjeni, ovi nedostaci su povezani sa nesigurnošću tužilaca u vezi sa zahtjevima relevantnog zakona, kao i sa ograničenim iskustvom većine tužitelja kada je u pitanju procesuiranje složenih predmeta međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava. Ti problemi su još veći u dugo vremena neriješenim predmetima – kakvi su tipični u regionu – gdje zamor svjedoka i proticanje vremena utiču na izbor dokaza od strane tužitelja i istražnih sudaca.

.Drugo područje na kojem bi, prema istraživačkom timu, bile od koristi inicijative prenošenja znanja tužiocima, je sastavljanje optužnica na osnovu međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava, ali unutar domaćeg zakonskog okvira. Primarna funkcija optužnice – da se optuženi na adekvatan način obavijesti o optužbama koje mu se stavljaju na teret kako bi mogao na adekvatan način da se brani – može da se izgubi u kompleksnom spoju domaćih i međunarodnih zakonskih odredbi. Na primjer, primijećeno je da se praktičari u Srbiji općenito slažu o području promjene zakona, ali se čini istraživačkom timu da ne postoji konsenzus o pitanju kako da se dato krivično djelo ili modalitet krivične odgovornosti raščlani na bitna obilježja. Prvobitna optužnica u takozvanom predmetu *Škorpioni*¹⁸⁸ ima mnoge pozitivne elemente. Na primjer, član 142, stav 1. Kaznenog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije iz 1976. godine je direktno povezan sa odredbama međunarodnog prava, a naročito sa zajedničkim članom 3. Ženevskih konvencija iz 1949. godine. Osim toga, modaliteti krivične odgovornosti relevantni za svakog od petorice optuženih, su manje-više jasno izneseni u optužnici.¹⁸⁹ Ni navodna krivična djela, niti modaliteti krivične odgovornosti ni na kakav način ne odstupaju od opšte prihvaćenog tumačenja srbijanskih pravnih krugova relevantnih odredbi zakona iz 1976. godine. Ipak, data optužnica nigdje ne nudi jasnu naznaku, prezentacijom relevantnih materijalnih činjenica onoga što tužilaštvo smatra elementima navodnog krivičnog djela, kao ni zakonskih uslova za “izdavanja naredbi” kao modaliteta krivične odgovornosti. Dok je očigledno da optužnica u predmetu *Škorpion-*

¹⁸⁷ Istraživački tim je saznao da alati za upravljanje predmetima postoje na Okružnom sudu u Beogradu i na Županijskom sudu u Zagrebu, ali ne i na drugim sudovima u regionu. Alat za upravljanje predmetima (npr. „Case Matrix“ – „Matrica predmeta“) je dostupana advokatima i sudijama na Sudu BiH, iako istraživački tim nije zaključio da ovaj ili slični alati za upravljanje predmetima stoje na raspolaganju tužiocima, advokatima i sudijama na drugim sudovima. Što se tiče same „Matrice predmeta“/“Case Matrix“, verzija na lokalnim jezicima će biti besplatno dostupna pravnim stručnjacima u regionu od septembra 2009. godine. Tužilaštva (i odjeljenja sudova) će imati koristi od savjeta stručnjaka u nizu potencijalnih alata za upravljanje, njihovoj funkcionalnosti, njihovoj cijeni i kompatibilnosti sa postojećim alatima.

¹⁸⁸ Tužilaštvo za ratne zločine Republike Srbije, broj predmeta KTRZ-no. 3/05, od 10. jula 2005. godine.

¹⁸⁹ Četvorica od ovih optuženih su navodno bili prisutni u vrijeme izvršenja predmetnih djela (u ovom slučaju je to ubijanje većeg broja zatvorenika). Peti optuženi je navodno naredio ta ubistva.

u skladu sa srbijanskim procesnim pravom – mora da sadrži opširno izlaganje činjenica, istraživački tim uočava da nisu navodne činjenice ono što daje obavještenje osumnjičenom odnosno optuženom. Prije će biti da propisno obavještenje obuhvata pokazivanje da su te činjenice u funkciji zadovoljavanja neophodnih uslova, tj. “elemenata” navodnog krivičnog djela.

Odbrana

Uprkos često citiranim kritikama branilaca u literaturi, istraživački tim je stekao donekle pozitivniji utisak o advokatima. To ne znači da advokati s kojima smo razgovarali nisu istakli brojne teškoće sa kojima se susreću u obavljanju svojih dužnosti. Praktičari sa kojima je istraživački tim razgovarao su mišljenja da većina advokata iz regiona, osim malog broja onih koji su zastupali pred Tribunalom, nije upoznata sa međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom, kako je ono inkorporirano u domaća zakonodavstva. Prema njihovom mišljenju, ovu situaciju dodatno komplikuje činjenica što većina prvostepenih sudaca, sa izuzetkom specijaliziranih sudova, također ima ograničeno znanje o međunarodnom krivičnom i humanitarnom pravu.

Rezultat toga je da, ako advokat i spomene način na koji se sličan zakon primjenjuje u stranim pravosudnim sistemima i pred međunarodnim sudovima, to ne bi bilo dobrodošlo, a čak bi moglo biti i pogrešno shvaćeno. Izgleda da su, u ovom trenutku, advokati veoma slabo motivirani da se upoznaju sa međunarodnom praksom. Međutim, jedan sagovornik, koji posjeduje veliko iskustvo u zastupanju pred MKSJ-om, je sugerisao kako bi vremenom urodilo plodom polaganu i pažljivo uključivanje strane sudske prakse u dokaze odbrane.

Što se tiče odbrane, istraživačkom timu je poznato da, s izuzetkom Državnog Suda Bosne i Hercegovine, advokati nisu obavezni da prođu specifičnu obuku, niti da imaju konkretno iskustvo, da bi predstavljali lica optužena za ratne zločine. Regionalne advokatske komore danas postaju aktivnije na ovom polju. U Hrvatskoj je krajem 2008. godine, na primjer, Hrvatska advokatska komora, zajedno sa Ministarstvom pravde, napravila listu advokata koji su željeli da ih sudovi imenuju za braniocce po službenoj dužnosti u predmetima ratnih zločina. Advokati sa liste su ili imali iskustvo ili su željeli da prođu stručno usavršavanje. A usavršavanje je potrebno da se osigura da se advokati koji prihvataju takve slučajeve upoznaju sa osnovama međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava. U ovom kontekstu je istraživački tim primijetio brzo nestajanje istražnih sudija u pravosudnim sistemima koji su predmet ove studije. Naročito nestajanje istražnih sudija u kombinaciji sa drugim, često radikalnim promjenama zakona o krivičnom postupku koji su na snazi u pravosudnim sistemima koji se razmatraju, rezultira stavljanjem odgovornosti za traženje oslobađajućih dokaza na advokate – a to je uloga za koju oni nisu ni profesionalno niti konceptualno pripremljeni.¹⁹⁰ Pored toga, trenutni način plaćanja nadoknade za zastupanje socijalno ugroženih klijenata, gdje se advokatu plaća nadoknada u vidu paušala za podneske i dolazak na suđenja, ali ne i za vrijeme provedeno na pripremi, malo doprinosi podsticaju marljivog rada, što je poseban

¹⁹⁰ Također ni ‘zakonski’, barem ne u BiH, Zakon ne predviđa da advokati imaju takav status koji bi im dopuštao vođenje nezavisnih istraga.

problem za složenu prirodu predmeta u vezi sa međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom.

Isto se odnos i na odbranu i u toku prvostepenog i žalbenog postupka. Advokati bi imali koristi od programa stručnog usavršavanja koji bi bili slični onima koji se organizuju za tužioce. Oni bi mogli da obuhvate, na primjer, dodatno upoznavanje sa korištenjem materijalnih dokaza da se utvrdi – ili u ovom slučaju, opovrgne – povezanost između navodnih počinilaca i ključnih predmetnih djela. Istraživački tim je takođe konstatovao da je nekolicina sagovornika napomenulo kako bi jačanje kapaciteta u vezi sa pregovorima o priznanju krivice i imunitetu – konkretno vezano za predmete iz domene međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava – bilo dobrodošlo za advokate, a posebno u svjetlu sličnog treninga koji već postoji za tužioce i sudije.

Glavni pretres i žalbeni postupak

Istraživački tim ovog projekta je razgovarao sa velikim brojem prvostepenih i apelacijskih sudija, uključujući i sudije Vrhovnog suda, iz svakog od pravosudnih sistema obuhvaćenih ovim istraživanjem. Mišljenje koje dijele sve intervjuisane sudije je da bi im bilo od koristi stručno usavršavanje u pogledu međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava, a od posebne koristi bi bilo detaljnije izučavanje materijalnog prava i njegovog odnosa sa međunarodnim krivičnim pravom i praksom. Sudije sa kojima je istraživački tim razgovarao su indicirale da bi njih posebno zanimalo svako izučavanje preklapanja međunarodnog i domaćeg zakona, kao i načina na koji strani pravosudni sistemi (a posebno MKSJ) ispunjavaju uslove dokazivanja za određene elemente krivičnog djela ili modalitet krivične odgovornosti. Kako je primijećeno, mali broj referenci koje upućuju na međunarodnu pravnu praksu se može naći u prvostepenim presudama i presudama po žalbama, što je veoma pozitivno i što bi trebalo podsticati. Međutim, mali broj ovih reference i njihov ograničeni domet ilustruje potrebu za usavršavanjem.¹⁹¹ Istraživački tim ovog projekta je primio značajan broj komentara od sagovornika – posebno od strane laika, ali ne samo od njih – koji se odnose na stepen razumljivosti obrazloženja u presudama koje su donose u cijelom regionu. Stariji suci su ukazali na to da su korištenje sofisticirane gramatike i “pravničkog žargona” u pisanju presuda tradicionalni, te da su uopćeno nejasne laicima. Međutim, oni su također rekli da neke kolege nejasnim jezikom maskiraju neadekvatnu analizu i zakonsko obrazloženje u presudama. Istraživački tim priznaje da su i oni imali poteškoća u razumijevanju nekih obrazloženja u određenim presudama koje su pročitali, iako je ostala nejasna uloga koju je tu mogao imati prevod. U svakom slučaju, jasne, koncizne i “pristupačne” presude – bez obzira na njihovu dužinu – neophodna su osobina vladavine prava. Presude MKSJ-a su opšte poznate po svojoj jasnoj strukturi i čitkosti, a neke najnovije pozitivne interakcije ukazuju na to kako prenošenje znanja iz MKSJ-a može inspirisati lokalne pravosudne sisteme da i oni počnu da koriste neke od metoda pisanja presuda koje se tamo koriste.

¹⁹¹ Nekoliko primjera koji su dostupni na engleskom jeziku, a koji mogu podržati ovu tvrdnju, uključuju Vrhovni sud Republike Srpske, apelacijsku presudu u predmetu Dragoja Radanovića od 22. marta 2007. godine i Kantonalni sud iz Novog Travnika, sudska presuda u predmetu Mato Miletić od 29. marta 2005.

Drugo područje gdje sudije u regiji, a posebno prvostepene sudije, mogu imati koristi od inicijativa jačanja kapaciteta u oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava, je njihova sposobnost da upravljaju složenim predmetima. Kao što je već primijećeno, ogromne količine materijala, dokaznog materijala, svjedoka i izvještaja vještaka koji se obično kreiraju u predmetima međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava, mogu previše opteretiti sudije koje nemaju na raspolaganju adekvatnu pomoć. Korištenje mnoštva raspoloživih elektronskih alata koji se mogu koristiti u te svrhe uz obaviješteni izbor najadekvatnijih alata, te obuku o njihovoj upotrebi, bilo bi od koristi kako kod pravilne organizacije dokaznih materijala, tako i prilikom struktuiranja konačne presude. A u regionu gdje dugo neriješeni predmeti dosežu vrtoglave brojeve, a posebno u Bosni i Hercegovini gdje će se broj predmeta iz obćasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava samo povećavati, upravljenje velikim brojem predmeta predstavlja sve važniju vještinu koja se može poboljšati korištenjem najboljih praksi i/ili elektronskim alatima.¹⁹²

Podrška za žrtve/svjedoke

Tužiocima su uvijek iznova navodili nevoljnost svjedoka da svjedoče kao glavnu prepreku u svom radu. Tokom svog istraživanja, istraživački tim je saznao da se dešavalo da su traumatizirani svjedoci bili primorani da svjedoče u više sudskih postupaka, nakon što su dali višestruke iskaze prije početka sudskih postupaka,¹⁹³ ili da su svjedoci putujući iz svojih sela koristili isto sredstvo javnog transporta za odlazak na suđenje kao i porodica optuženog, te kako su oni koji su podržavali optuženog stajali neposredno iza svjedokinje za vrijeme njenog svjedočenja u predmetu koji je uključivao silovanje.^{194 195}

U većini pravosudnih sistema su Centri za socijalni rad odgovorni za pružanje ili koordinaciju podrške ugroženim svjedocima. Međutim, sagovornici su ove centre opisali kao mjesta koja nemaju organizacijsku strukturu, osoblje koje je prošlo posebnu obuku, ljudske i materijalne resurse, da bi bili u stanju da odgovore na te zadatke. U nekim pilot-sudovima u Hrvatskoj, u Vijeću za ratne zločine u Beogradu i u Sudu Bosne i Hercegovine, postoje strukture za podršku svjedocima, i one ili same ili uz pomoć volontera ili nevladinih organizacija kao što je Fond za humanitarno pravo iz Beograda, pružaju pomoć svjedocima

¹⁹² Ovoj listi potreba koje iziskuju bolje upravljanje velikog broja predmeta, može se dodati i pomoć u adekvatnom upravljanju sudskim vremenom, što bi osiguralo da su strane u postupku pripremljene za ročišta, poznavanje činjenice da postoje i drugi slični predmet, te ocijeniti da li je spajanje postupka primjereno, ili da li ustupiti sudsku nadležnost nekom drugom sudu, i sl. Iako većina ovih tema nisu specifične za međunarodno krivično i humanitarno pravo, jedinstveni kontekst u predmetima ratnih zločina u zemljama bivše Jugoslavije znači da su oni prilično izraženi u odnosu na 'obične' zločine.

¹⁹³ Dok ovaj primjer ilustruje potrebu za mehanizmom za podršku svjedocima, problem često nastaje zbog proceduralnog pitanja dopustivosti dokazanog materijala iz drugog, ili čak istog, pravosudnog sistema.

¹⁹⁴ Istraživački tim želi napomenuti da se ovakvi incidenti nisu dešavali na Sudu BiH ni u Vijeću za ratne zločine u Beogradu.

¹⁹⁵ Istraživački tim je svjestan da se ovi incidenti odražavaju na sposobnost sistema da zaštiti svjedoke, a ne samo da im obezbijedi psihološku logističku i sličnu podršku. Međutim, zaštita svjedoka nije obrađena u ovom izvještaju, delimično jer širina i dubina koji bi bili potrebni da obrade ovu temu kako treba zahtjeva posebno proučavanje.

i žrtvama koji se pojavljuju pred sudovima. Ograničenost resursa u odnosu na broj predmeta uveliko ometa ove napore.

Jasno je da postoji potreba za odgovorajućim mehanizmima podrške za svjedoke koji svjedoče u predmetima ratnih zločina; odista, to je osnovna potreba u cijelom regionu u ovoj oblasti. Takođe je jasno da jedna te ista stvar ne odgovara svima, naročito uzimajući u obzir činjenicu da programi za zaštitu žrtava/svjedoka koji su smješteni u institucijama slijede stvarnu nadležnost suda kome pripadaju.¹⁹⁶ U entitetskim sudovima u Bosni i Hercegovini ne postoje formalne službe za podršku svjedocima, mada su na nekim mjestima takve usluge preuzele angažirane nevladine organizacije. U Skoplju ne postoje takve organizirane službe podrške za svjedoke ni u predmetima koji potpadaju pod međunarodno krivično i humanitarno pravo, ni u drugim predmetima, čak ni od strane volontera ili nevladinih organizacija; na Kosovu, struktura podrške za svjedoke koju je uspostavio OSCE 2002. godine, se trenutno ne koristi u predmetima iz oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava.

Koji god model podrške za svjedoke da se izabere, osim toga što mora biti održiv, on mora biti sveobuhvatan – da obuhvaća faze “prije, za vrijeme i nakon” pojavljivanja svjedoka pred sudom. Sadašnji programi, uključujući i program MKSJ-a, su uspjeli u većoj ili manjoj mjeri u pružanju podrške svjedocima prije i za vrijeme njihovog svjedočenja. Međutim, nakon svjedočenja – ne računajući veoma rijetke slučajeve relokacije – podrška koja je bila ponuđena ili koja je bila dostupna svjedocima (telefonski poziv svjedoku nakon svjedočenja, posjećivanje svjedoka, ili upućivanje svjedoka na nevladine organizacije ili neke druge lokalne institucije) je bila graničenog karaktera. Sa svoje strane, MKSJ je ustanovio da bi sistematičnije organizovanje aktivnosti na daljnim kontaktima sa svjedocima poboljšale ukupni kvalitet podrške.¹⁹⁷ Za postojeće strukture u regionu, dalji rad sa svjedocima ostaje više želja nego praksa.

Sagovornici u cijelom regionu su zapazili više različitih nedostataka u pružanju podrške svjedocima koji se odnose na fazu “prije” pojavljivanja svjedoka na sudu. Izgleda da je podrška svjedocima prije svjedočenja ograničena na one mjere koje se nude po samom dolasku žrtve/svjedoka u sudnicu radi svjedočenja. Umjesto toga, podrška bi trebala da započne kod inicijalnog kontakta sa žrtvom/svjedokom u toku istražnog postupka, i onda da se dalje nastavi. Transport do sudnice i natrag tokom prvih ispitivanja i za vrijeme glavnog pretresa, se izdva-

¹⁹⁶ U Hrvatskoj, na primjer, iako su prvobitno bili osnovani za podršku svjedocima u predmetima ratnih zločina, najnovije promjene u zakonodavnom okviru u Hrvatskoj su proširile okvir ovog (pilot) Programa podrške svjedocima na svjedoke za sva krivična djela, neovisno od karaktera tog djela. I obratno, u Sudu Bosne i Hercegovine i u Vijeću za ratne zločine u Beogradu, gdje mehanizam podrške obuhvata sve svjedoke, svjedoci koji su pokriveni ovim mehanizmom će neophodno svjedočiti samo u predmetima koji potpadaju pod međunarodno krivično i humanitarno pravo (ili organizirani kriminal).

¹⁹⁷ Od februara 2009. MKSJ je počeo sa primjenjivanjem “Politike održavanja kontakata” za svjedoke, koja ima za cilj da (i) osigura da je sve u redu sa svjedocima po povratku kući, tako što će procijeniti stanje i preuzeti korake u cilju minimiziranja bilo kakvog negativnog učinka koji je nastao zbog njihovog svjedočenja pred MKSJ-om, i da svjedocima pruži osjećaj da su to poglavlje svog života stavili iza sebe i da mogu nastaviti dalje, kao i (ii) da pronađe resurse unutar i izvan Tribunala kako bi se mogle adresirati potrebe svjedoka i kreirati mreža podrške.

ja kao posebno problematičan.¹⁹⁸ Neki svjedoci ne znaju zašto ih se poziva da svjedoče, što se dešava ili zbog vremena koje proteče od prvog kontakta, ili što neke osobe mogu biti pozvane na sud, bez prethodnog kontakta sa pravosudnim sistemom, kako je rečeno istraživačkom timu. Sam sudski poziv pruža malo ili nimalo informacija o predmetu i o eventualnoj podršci koju bi svjedok mogao dobiti. Nedostaci u procesu pružanja podrške svjedocima rezultat su problema sa resursima, poput manjaka osoblja, vozila i goriva, izvan su okvira ovog projekta. Međutim, treba napomenuti to da kada se od svjedoka zatraži da se oni sami pobrinu za logistiku i financijske troškove, veći broj njih će odustati, a vjerovatno još i više ukoliko se radi o psihološki ugroženim svjedocima.

Outreach¹⁹⁹ i javno informisanje

Sudstva u pravosudnim sistemima zemalja bivše Jugoslavije u različitoj mjeri ne uživaju povjerenje javnosti. Ankete, kao ona koju je sprovedla Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini 2008. godine ili Misija predostrožnosti i osmatranja u Skoplju 2007. godine, ukazuju na to da obični građani imaju jako malo povjerenja u sposobnost suda da donese fer i pravične i odluke – posebno kada se radi o predmetima ratnih zločina.²⁰⁰ Situacija nije drugacija ni drugdje u regionu.²⁰¹ Malo je iznenađujuće da sudovi zaostaju za vladom, zakonodavnim tijelima i čak političkim partijama kada se radi o povjerenju javnosti.²⁰² Problemi procesuiranja predmeta u oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava u jednoj takvoj atmosferi se time ne završavaju. Dodatna negativnost nacionalističke retorike usmjerene prema svim institucijama koje se usude suditi jednom od “naših” unosi osjećaj pristrasnosti u javnu predodžbu prirode sudova.

Jedan odgovor na ovu pojavu je *outreach*, a procjena potreba koje se odnose na *outreach* je otkrila dvije teme koje se izdvajaju. Sa mogućim izuzetkom Srbije, čini se da ima malo razumijevanja u regionu u odnosu na to 1) šta stvarno znači riječ *outreach* i

2) zašto je *outreach* važan. Svega nekoliko pravosudnih organa učestvuje u aktivnostima koje se pravilno karakteriziraju kao *outreach*, što je odraz niskog prioriteta koji *outreach* ima u resursima ograničenom pravosudnom sistemu, u kombinaciji sa neslaganjem o tome ko bi, ako bi uopšte iko, trebao sprovoditi *outreach* aktivnosti. Čak i oni sagovornici za koje

¹⁹⁸ Prema riječima sagovornika, obično se svjedocima isplate troškovi autobuske ili vozne karte od njihovog mjesta prebivanja do grada u kojem se nalazi sud. Međutim, oni sami plaćaju put od svojih kuća do autobusa/voza, kao i od stanice do zgrade suda.

¹⁹⁹ Podsjeća se čitalac da pogleda definiciju za riječ “outreach” koja je data u Dodatku 1, posebno radi toga što se mišljenja razlikuju u odnosu na obim, prioritet i na aktivnosti koji se pripisuju riječi outreach.

²⁰⁰ Neobjavljeno istraživanje javnog mnijenja koje je sprovedla Misija OSCE-a u B&H u julu 2008.

²⁰¹ Na primjer na Kosovu, vidi OmiK: “Background Report: Human Rights, Ethnic Relations and Democracy in Kosovo/Pripremni izvještaj: Ljudska prava, etnički odnosi i demokratija na Kosovu”, ljetoz 2007. - ljetoz 2008. godine. Vidi također UNDP-ov: “Early Warning Report: Kosovo/Izvještaj za rano upozorenje: Kosovo,” dostupan na http://www.kosovo.undp.org/repository/docs/EWR2o_eng_press.pdf, str. 17 i 47.

²⁰² “Public Opinion Survey Prior to the Rule of Law Public Information Campaign, Key Findings / Ispitivanje javnog mnijenja prije kampanje javnog informisanja o vladavini prava ,najvažniji rezultati” OSCE Misija u Skoplju. Anketu sproveo “Strategic Marketing and Media/Strateški marketing i mediji,” 2007. godine.

se čini da shvataju koristi od *outreach*-a su se žalili da ne mogu da ga sprovede, navodeći kao razlog nedostatak resursa.

Jasno je da su ograničeni resursi jednim dijelom uzrok skromnog angažovanja na aktivnostima *outreacha*. Jako malo institucija ima dovoljno osoblja za pokrivanje postojećih potreba; a nedostatak razumijevanja važnosti *outreacha* dovodi do neodgovarajuće raspodjele sredstava. Javnost je i dalje loše informisana ili indiferentna spram ustrojstva pravosudnih institucija i postupaka koji se vode u njima, a posebno kada se radi o predmetima koji potpadaju pod oblast međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava, sa svim njihovim pravnim osobenostima. Političari i mediji su poznati po tome da se ubacuju i eksploatišu taj vakuum koji postoji u razumijevanju, naizmjenično kudeći ili hvaleći rezultate koje pravosudni sistem postiže, u skladu sa svojim planovima.

Imajući u vidu gore pomenuto, istraživački tim je zaista primjetio unutar sudskih organa veće razumijevanje potrebe da se poboljša komunikacija sa javnošću i čini se da se poduzimaju uvjerljivi koraci u tom pravcu. Mnogi, ako ne i većina sudova, na primjer, sada imaju svoje internet stranice na kojima građani mogu vidjeti rasporede, profil osoblja, pravila, presude, i slične informacije iz javnog domena. Glasnogovornici suda (koji su često sudije) se pojavljuju u medijima kako na vlastitu inicijativu, tako i radi davanja izjave povodom konkretnog događaja.²⁰³ Novinarima i javnosti se generalno dozvoljava da posjećuju zgrade suda i da slobodno prisustvuju ročištima – iako ponegdje još uvijek ustrajava pravilo “dobijanja dozvole unaprijed”.²⁰⁴ Ovo su važne mjere informiranja javnosti, koje bez sumnje služe svojoj svrsi, ali one nisu *outreach*. *Outreach* je proaktivan, on pronalazi mogućnosti da izdigne na višu razinu profil suda i da izgradi povjerenje u kapacitete suda kao institucije, njegovu kompetentnost i u njegove odluke. Potrebano je značajano povećanje aktivnosti *outreacha* da se prevaziđe slaba predodžba javnosti o sposobnosti pravosuđa u oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava.

²⁰³ Tamo gdje uopšte i postoje, glasnogovornici za tužilaštvo se mnogo rjeđe viđaju, i opet sa izuzetkom Srbije.

²⁰⁴ Treba napomenuti da su tradicionalno sudnice u regionu veoma male, često ne veće od obične kancelarije. Nedostatak prostora se često navodi kao objašnjenje za isključivanje ili ograničavanje prisutnosti javnosti.

IV. Najbolje prakse i naučene lekcije

A. OPŠTE NAPOMENE

Gornja dva dijela su govorila o nezadovoljenim potrebama stručnjaka koji se bave predmetima Međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava u sudovima regije, i o onome što je do sada urađeno da bi se te potrebe zadovoljile. Ovaj dio se naslanja na prethodna na to istraživanje analizirajući šta iskustva u prenošenju znanja i jačanju kapaciteta u prethodnih deset mogu da ponude u smislu najboljih praksi i naučenih lekcija. Svrha ovog dijela je da sažme zajedničko znanje stručnjaka, edukatora, učesnika, organizatora, praktičara, posmatrača i administratora uključenih u aktivnosti jačanja kapaciteta u regionu i iznese na svjetlo dana i ono što je od ranije poznato i ono što je novo.

Kao što je ranije rečeno, istraživački tim je utvrdio koje najbolje prakse u prenošenju znanja iz oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava funkcionišu na više nivoa.²⁰⁵ Da bi bilo jasnije, autori su ovaj spektar praksi sveli na dvije osnovne grupe. Njaveća grupa obuhvata prakse koje se odnose na prenošenje znanja uopćeno, bez obzira na konkretnu metodologiju, tehnologiju ili intervenciju. Na primjer, utvrđena najbolja praksa na najširem nivou predstavlja obezbjeđivanje koordinacije između članova donatorske zajednice (pogledati tekst u nastavku) kad su sponzori edukativnim događajima u vezi sa međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom. Ova i druge opšte-primjenjive najbolje prakse su navedene u dijelu B.

Druga grupa najboljih praksi se sastoji od konkretnih metodologija i tehnika, kao što su seminari, elektronski alati ili studijske posjete. One su operativne i služe kao sredstvo za prenošenje znanja. Međutim, kao što ćemo vidjeti, ove metode postaju “najbolje prakse” samo kada su preduzete u okviru određenih parametara ili kada slijede savjete i tehnike koje su specifične za dati kontekst i praksu.²⁰⁶ U Dijelu C se nalaze opis četiri primjera takvih praksi, a nakon toga odmah slijede dodatni savjeti i tehnike koje ih čine najefikasnijim. Kada je

²⁰⁵ Pogledati definiciju izraza “najbolja praksa” u Aneksu 1. - Terminologija.

²⁰⁶ Ovo može uključiti, na primjer, obezbjeđivanje da prevodi budu dovoljno kvalitetni i obezbijedeni prije događaja ili da se učesnici biraju prema transparentnim kriterijima

u toku istraživanja dat prijedlog kako se čak i ove najbolje prakse mogu unaprijediti, nakon njega slijedi objašnjenje kako se to unaprijeđenje može postići.

B. PRAKSE KOJE SU OPŠTE PRIMJENJIVE NA PRENOŠENJE ZNANJA

Prakse navedene dalje u tekstu se odnose na jačanje kapaciteta i prenošenje znanja potpuno odvojeno od svih konkretnih izabranih alata ili metodologija. One potiču prvenstveno iz iskustva eksperata, organizatora i donatora koji rade na nivou na kome se donose odluke u vezi sa politikama. Dok njihova opšta priroda znači da će neke od njih izgledati sasvim očiglednim, posebno onima koji već neko vrijeme rade na jačanju kapaciteta, to takođe znači da nisu pogodne da im se određuje nivo prioritete. Zbog toga su dole navedene najbolje prakse poredane po specijalnom redosljedu.

- Napori u prenošenju znanja su najuspješniji kada su domaći akteri “vlasnici” procesa. Lokalno vlasništvo procesa se pretvara u “vlasništvo nad rezultatima”, te se percepcija nametanja od strane stranih aktera izbjegne.
- Maksimiziranjem “efekta prelijevanja” aktivnosti koje se odnose na jačanje kapaciteta u vezi sa međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom na druga polja, na primjer na polje borbe protiv organiziranog kriminala, i obratno, poboljšava efikasnost resursa. Na sličan način, donatori dobiju više za svoj novac, a učesnici dobiju više za svoje uloženo vrijeme kada napori u svrhu prenošenja znanja nadopunjavaju trenutne pravosudne i institucionalne reforme.
- Većina pravnih stručnjaka koji se bave predmetima međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava su u velikoj mjeri samouki. Najbolje prakse u jačanju kapaciteta omogućavaju i olakšavaju proces samoobrazovanja. Kas smo već kod toga, samoobrazovanja koje se odvija odvojeno nije dovoljno, povratne informacije od eksperata i kolega su važan element stručnog usavršavanja.
- U post-konfliktnom društvu kao i u društvu koje je u fazi tranzicije pravosuđa, aktivnosti prenošenja znanja su često ad hoc karaktera, nekoordinirane i pokretane od strane donatora. Različiti mandati, ciklusi financiranja, nadležnosti, planovi, politički interesi, nesporazumi, konflikti ličnosti i mnoštvo drugih varijabli se često udruže i podrivaju koordinacijske napore. Koordinacijsko tijelo kojim, koliko god je to moguće upravljaju glavni domaći donosioци odluka, je od vitalnog značaja za uspješno prenošenje znanja.
- Održavanje raznolikosti (polne, nacionalne, etničke itd.) u svim aspektima prenošenja znanja – od planiranja do sprovođenja, i od učesnika do edukatora, potpomaže objektivnost i uključivanje svih.
- Kvalitetna procjena potreba je *sine qua non* za svako prenošenje znanja. Ukoliko se potreba pravilno ne identificira, onda će aktivnosti koje se preduzimaju za ispunjavanje te potrebe na kraju biti bespredmetno. U jednom složenom sistemu kao što je krivično-pravni, i na jednoj složenoj oblasti kao što je međunarodno krivično i humanitarno pravo, takve procjene nije lako napraviti. Procjene kvalitete bi trebale da sakupe podatke iz što je moguće većeg broja izvora, uključujući i potencijalne primaocе.
- Najbolji praktičari koji rade na prenošenju znanja pažljivo razmatraju mjesto u sistemu na kojem bi intervencija bila najefikasnija u smislu ispunjavanja neke identificirane

potrebe. Među faktorima se nalazi nivo intervencije, na primjer, individualni, institucionalni ili nivo pravosudnog sistema. Unutar svakog ovog nivoa često postoje pod-nivoi, na primjer na nivou pravosudnog sistema, može se razmatrati interveniranje samo na jednom području ili u cijeloj državi. Izbor vremena za intervenciju je također veoma važan, bilo da je to u vrijeme sticanja pravnog obrazovanja ili tek nakon što primaoc stekne nekoliko godina radnog iskustva. Konačno, treba razmotriti oblik intervencije: može li se identificirana potreba riješiti putem izmjene zakona, ili putem izmjene pravilnika, ili je neophodna obuka?

- Efikasna metodologija prenošenja znanja zahtijeva vrijeme i najbolje je posmatrati kao proces, a ne kao “jednokratni” događaj. Modeli obrazovanja za odrasle sugerišu da je potrebno vrijeme da bi se usvojio sadržaj – idealan bi način bio putem prakticiranja istog u kontroliranom okruženju – nakon čega bi odmah uslijedili individualni komentari.²⁰⁷ Programi obuke o međunarodnom krivičnom i humanitarnom pravu u kojima je njegov sadržaj razbijen na faze ili nivoe je najuspješniji. Svaki korak u procesu se nadograđuje na znanje preneseno u prethodnom koraku – krećući se od uvodnog, preko srednjeg, pa do naprednog nivoa. Koordinacija među onima koji pružaju edukativne usluge može biti od velike pomoći u ovom smislu, na primjer, razmjenjivanje komentara, tako da se relevantna aktivnost prenošenja znanja koju pružaju različiti edukatori može nadograditi na prethodno obavljenu obuku.²⁰⁸
- Kad su konkretno u pitanju pravni stručnjaci, idealno bi bilo da proces prenošenja znanja uzme u obzir iskustvo koje pravnik posjeduje i onda da se na njega nastavlja dograđivati koristeći mehanizme koji se direktno odnose na tekuće i buduće zadatke učesnika obuke.
- Intervencije usmerene na prenošenje znanja koje uzimaju u obzir i poštuju lokalne pravne tradicije, ukoliko te tradicije nisu u suprotnosti sa međunarodnim pravnim standardima, su najbolje. Intervencije treba da su tako prilagođene da bi bile maksimalno primjenjive, a novim i inovativnim pristupima bi trebala prethoditi adekvatna istraživanja sa ciljem da utvrde njihovu održivost u lokalnom pravosudnom sistemu. Tamo gdje možda nove prakse nisu konkretno predviđene unutar domaćeg zakonskog okvira treba provjeriti da li su takve prakse zabranjene.

²⁰⁷ Više o obrazovanju odraslih vidjeti u: „Izrada blokova za zidanje vještina“ “Building Blocks for obrazovanje odraslih i praktično obrazovanje [The Council for Adult and Experiential Learning] (CAEL) za Ministarstvo rada SAD-a, jun 2006. Dostupno na: http://www.cael.org/pdf/publication_pdf/BuildingBlocksforBuildingSkills.pdf

²⁰⁸ Kao ilustracija, jačanje kapaciteta pravnih stručnjaka koji su imali malo dodira sa međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom, bi počelo sa temama iz materijalnog prava, uključujući na primjer, kako su Ženevske konvencije inkorporirane u domaći krivični zakon i kako Evropska konvencija o ljudskim pravima utiče na postupke u vezi sa međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom u procesnom smislu. Nakon inicijalne obuke uslijedila bi prilika za primjenu zakona u realističnom okruženju, ili putem simulacije suđenja, kroz stažiranje ili radeći na stvarnim predmetima sa “mentorom”. Slijedio bi napredniji trening koji koristi drugačiju metodologiju, na primjer studijska posjeta, nakon koje bi opet uslijedila prilika za primjenu znanja, i tako dalje. Program bi bio kumulativan sa stalnim napredovanjem, i čak bi omogućavao i specijalizaciju u kasnijim fazama. Istražnici su uvjereni da bi primjenjivanje “programskog” pristupa bi predstavljao ogroman skok u efikasnosti jačanja kapaciteta u vezi sa međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom u regionu.

- Organizatorima, donatorima i sponzorima mora biti omogućeno da se informišu o krajnjim rezultatima intervencije prema prethodno identificiranim indikatorima. Idealno bi bilo kada bi analiza rezultata i naučenih lekcija u procesu bila korištena da poboljšanja buduće intervencije. Ovi komentari su još efikasniji kada ih dijele različiti edukatori na koordiniran način, u svrhu poboljšanja budućih srodnih aktivnosti koje će organizirati neko drugi.
- Idealno bi bilo kada bi intervencije imale ugrađene mehanizme koji će osigurati njihovu primjenjivost i korist nakon što se projektni ciklus (tj. finansiranje) završi, kada je to prikladno. Najbolje je kada se usaglašavanje oko mehanizma održivosti i dodjele sredstava za njegov razvoj izvrše odmah na početku.

Upravo navedena lista nije iscrpna, ali svakako sadrži osnovne najbolje prakse koje, kada su realizovane, funkcionišu na nivou donošenja strategija tako što koriste aktivnostima na jačanju kapaciteta i prenošenju znanja u kontekstu međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava. Kada su široko primjenjive, onda se diskusija okreće ka lekcijama i praksama koje su usmjerene na konkretne tehnike i mehanizme prenošenja znanja.

C. NAJBOJE PRAKSE PREMA MEHANIZMU, TEHNICI I METODOLOGIJI

Opšti “arsenal” za prenošenje znanja sadrži niz tehnika i mehanizama, a to je činjenica koja se može uočiti posmatranjem nastave u većini učionica u srednjim školama. Kada se prenošenje znanja tiče odraslih – i posebno pravnih praktičara koji rade na predmetima koji se odnose na međunarodno krivično i humanitarno pravo – asortiman dostupnih alata je uži. Istraživanje je pokazalo da se u 90% rada na prenošenju znanja koristi jedan od ova četiri metoda.²⁰⁹ U ovom dijelu su analizirane osobine sva ta četiri metoda. Zatim, koristeći prikupljeno iskustvo praktičara koji ih redovno primjenjuju, u ovom dijelu je data lista tehnika i savjeta koji služe da povećaju efikasnost svake od ovih metoda pri njihovoj primjeni. Istraživački tim je na kraju analize svake od najboljih praksi dao sažete prijedloge koje je takođe izvukao iz istraživanja, a koje bi mogle pomoći da se poboljšaju najbolje prakse. Dat je jedan primjer koji je obuhvatio najbolje prakse i prijedloga, kako je bilo prikladno.

1. Skupovi za prenošenje znanja

Malo sagovornika može ukazati na efikasniji način prenošenja znanja iz domene međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava nego što je to putem dobro vođenih radionica, raznih skupova ili seminara, ali ima mnogo iznesenih primjera o uzalud potrošenom vremenu na prezentacijama koje se nisu mogle primijeniti ili predugačkih diskusija u grupi o perifernim stvarima. Bez obzira da li su napravljeni dobro ili loše, takvi forumi još uvijek predstavljaju najzastupljeniji metod prenošenja znanja u regionu. Kada se uzmu u obzir savjeti i tehnike, koje su ispod nabrojane, radionice, okrugli stolovi i seminari mogu efikasne najbolje prakse u uspješnom prenošenju znanja i umijeća na učesnike:

²⁰⁹ Četiri najtradicionalnija načina prenošenja znanja su seminari, studijske posjete, razmjena stručnog osoblja (uključujući stažiranje) i lični kontakti/umrežavanje.

1. Predavanja moraju biti ograničena, ukoliko se uopšte i koriste. Obično pravni stručnjaci iz regiona ne uzimaju bilješke na takvim događajima.
2. Metodologije obrazovanja za odrasle za pravne stručnjake bi trebale uključivati praktične vježbe kao što su simulacije suđenja i hipotetičke scenarije. Prezentacije bi trebale da sadrže primjere uzete iz aktuelne ili buduće prakse učesnika, a tamo gdje je potrebno i adekvatno redigovane.²¹⁰ Izabrani završeni predmeti i njihovi popratni materijali pružaju materijal za simulirana suđenja.
3. Ograničena je korist jednokratnih treninga i seminara o širokim temama i trebalo bi ih upotrebljavati samo za određenu publiku, na primjer za kolege iz istog ureda ili odjela, ili samo za posebno naprednu ili osjetljivu temu.

EDUKATORI/STRUČNJACI:²¹¹

1. Karakter i važnost prezentatora su ključni. Najbolji prezentatori moraju posjedovati znanje teme koju obrađuju, iskustvo u tempu rada sa određenom grupom ljudi, i moraju biti u stanju da potaknu diskusiju, ali bez stvaranja utiska nadmoćnosti. Moraju imati isto ili veće iskustvo od većine, ako ne i od svih polaznika, i moraju biti dobro upoznati sa lokalnim pravnim sistemom i pravosudnom praksom.
2. Važno je planirati sredstva koja će ekspertima i prezentatorima obezbijediti dovoljno vremena (naročito ako su stranci) da se dobro upoznaju sa domaćim pravosudnim tradicijama.
3. Iskusnije sudije koje imaju značajno iskustvo u vođenju predmeta koji potpadaju pod oblast međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava, a posebno lokalne sudije, su često najprikladnije osobe za vođenje diskusija među kolegama koje se odnose na prepreke i zamke kod suđenja složenih predmeta unutar domaćeg pravosudnog konteksta. Isto se uopšteno može reći i za iskusnije tužioce i istražitelje.

UČESNICI:

1. Ukoliko specijalizacija već ne postoji među praktičarima, odabir učesnika može predstavljati zadatak koji podrazumeva diplomatski pristup i balansiranje. S jedne strane, ona institucija koja šalje učesnike preuzima i teret odabira relevantnog osoblja, a s druge, "procjena potreba" je možda identifikovala određenu ciljnu grupu. Pregovori koji će

²¹⁰ Istraživački tim ovog projekta želi skrenuti pažnju na inovativnu metodologiju koju u ovom smislu koristi UNDP. Vidi: UNDP Bosna i Hercegovina, "Final Project Review Report/Završni projektni izvještaj", maj 2008. u vezi sa projektom: "Podrška uspostavljanju Ureda za ratne zločine (WCC) u BiH – obuka pravnih stručnjaka".

²¹¹ Upotreba "rasporeda (roster)" stručnjaka – što je lista imena "dobrih" stručnjaka koji će biti pozvani i na buduće seminare ili radionice – je inicirala važnu raspravu među članovima istraživačkog tima i njihovim sagovornicima. Logika ovakve jedne prakse je jasna, međutim su isto tako jasne i njene zamke. Pri pravljenju ovakve liste treba razmišljati o, između ostalog: 1. Ko odlučuje o tome koji će instruktori biti na listi, a koji neće, i prema kakvim kriterijima? 2. Ko vodi računa o listi, ažurirajući kontaktne informacije? 3. Kako instruktori dobiju svoju prvu šansu da se uopće nađu na toj listi, itd. Prema mišljenju istraživačkog tima ovog projekta najbolje bi bilo da se takve liste, "rosteri", vode neformalno.

- uključivati mnogo taktičnosti i kreativnosti će pomoći u dovođenju odgovarajućih učesnika na seminar ili radionicu.
2. Najbolja obuka za sudije je kada kolega obučava kolegu, s tim da voditelj diskusije treba da odredi parametre debate ili prezentiranja predloženog rješenja na zadati zajednički problem, te da on vodi diskusiju među jednakim. Za ovaj bi forum idealna bila praktična i konkretna pitanja koja se pojavljuju na pretresu, za razliku od ezoteričnih teoretskih pitanja. Najbolje prakse uključuju raspravne suce i suce u žalbenom postupku koji uče zajedno na nivou pravosudnog sistema, a odvojeno na regionalnom nivou. U oba slučaja korisno je raditi zajedno sa sudijom iz MKSJ-a i/ili sa znamenitim međunarodnim stručnjakom.
 3. Prihvatljivo je miješati grupe, posebno suce, tužitelje i advokata u simulaciji suđenja i hipotetičkim scenarijima i igranju uloga. I obratno, ove grupe stručnjaka ne bi trebalo da se mješaju onda kada su na rasporedu problemi koji su specifični za datu profesiju, niti kada se diskutuje o stvarnim predmetima. Pozivanjem gosta-govornika koji je stručnjak u drugoj oblasti može se osigurati da je i drugo stajalište prezentirano, gdje je to potrebno.
 4. Uopšteno govoreći, početnici i iskusniji kadar ne bi trebali da se nađu na istoj obuci kao učesnici. Iskustvo pokazuje da bi se obje grupe osjećale neugodno kod postavljanja pitanja ispred onih drugih – tako obstruirajući diskusiju.
 5. Obuka advokata predstavlja poseban izazov zbog činjenice da optuženo lice ima pravo da bira svog branitelja, što otežava identificiranje ciljne grupe unaprijed. Razni pravosudni sistemi u regionu, često u saradnji sa relevantnom advokatskom komorom, formiraju liste nezavisnih i odvjetnika “po službenoj dužnosti” koji su prošli određeni nivo obuke iz domene međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava. “Certificirani” kurs koji nudi neophodne osnove iz prakse iz oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava u lokalnim pravosudnim sistemima se smatra najboljom praksom u nastajanju.²¹²
 6. Advokati također mogu da prođu obuku kroz svoju advokatsku komoru, naročito u onim slučajevima gdje ta advokatska komora čini “podgrupu” ili “sekciju” koja specijalizira u međunarodnom krivičnom i humanitarnom pravu. Kao što je to već učinjeno u nekim pravosudnim sistemima (npr. u Hrvatskoj), advokatska komora bi trebala da razmotri sklapanje memoranduma o razumijevanju sa lokalnom Akademijom za obuku sudija i tužilaca, ili drugim tijelima koja se bave obukom, da bi iskoristili instruktore i materijale koji su već tamo izrađeni, uz prilagođavanje istih perspektivi odbrane.²¹³

Čitav niz prijedloga sadrži razmišljanja u vezi sa unapređenjima koja je prikupio istražni tim u taku istraživačke etape. Na primjer, u okviru ograničenja koja se odnose na materijalno-tehnička sredstava institucije treba da sistematski ažuriraju i modernizuju i svoju metodologiju i nastavne materijale. Pružanje prilika za stručno usavršavanje edukatora, kao

²¹² OKO organizuje certificirani kurs za advokate koji žele da rade pred Sudom BiH.

²¹³ Autori su svjesni da klasično pravno obrazovanje pruža takve kvalifikacije pravnicima da oni mogu dapreuzmu bilo koju vrstu predmeta. Međutim, u svjetlu težine i složenosti predmeta ratnih zločina, autoritakođer predlažu da se preispitaju pravila o tome da li se certificiranje ili uslov iskustva (kao što to OKOima u Sudu BiH) mora učiniti obaveznim i drugdje u predmetima ratnih zločina.

što su seminari za “obuku edukatoru”, je važno i da bi se održao korak sa modernom pedagogijom i za ažuriranje sadržaja, tj. usavršavanje kako znanja tako i vještina. Institucije za edukaciju treba da uključe ove seminare/prilike u svoje dugoročno planiranje. Kada su edukatori stranci, oni treba da svoje prezentacije prilagode domaćem pravnom kontekstu i da obezbijede da njihovi savjeti budu kako prikladni tako i primjenjivi u domaćem kontekstu. Ovi savjeti se tom logikom primjenjuju na kontekst međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava, posebno kada se raspravlja o načinu na koji se strana sudska praksa i dokazi prikupljeni van datog pravosudnog sistema mogu u njemu koristiti. Pored MKSJ-a i drugih tribunala, Međunarodni komitet Crvenog krsta, sa posebnim mandatom u međunarodnom humanitarnom pravu, je neprocjenjiv izvor edukatora i eksperata iz oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava.

Sve veća grupa potencijalnih edukatora iz regiona i posebno onih koji su radili na predmetima međunarodnog krivičnog prava, treba da bude iskorištena na efikasan način. Sami ili zajedno sa međunarodnim ekspertima, ovi edukatori su neprocjenjiv izvor i bez izuzetka će pomoći da se zatvori praznina između međunarodne ekspertize i domaćih stručnjaka. Gore-navedeni programi “obuke edukatora” mogu pomoći tim ekspertima da svoje znanje prenesu pomoću dobrih pedagoških metoda.

“Stručni saradnici” su veoma važna, ali često zanemarena, ciljna grupa u aktivnostima prenošenja znanja. Stručni saradnici često pišu presude, ispituju svjedoke i vode važna istraživanja, a veliki broj njih kasnije postanu sudije, tužioci i advokati. Obučavanje takvog kadra o upotrebi elektronskih baza podataka (npr. “Sudski spisi MKSJ-a”, “Alat za sudsku praksu Žalbenog vijeća MKSJ-a” i „Matrica predmeta“ („Case Matrix“)²¹⁴ može biti djelotvornija za procesuiranje predmeta od obučavanja iskusnijeg kadra.

Slično ovome, “pripravnici” postoje u skoro svim vijećima i tužiteljskim uredima u regionu, u zavisnosti od sredstava i nadležnosti datog ureda. U svjetlu kratkoročnosti zaposlenja pripravnika (dvije godine, obično uz rotaciju između odjela), pripravnici obično nisu ciljna grupa za aktivnosti prenošenja znanja koje se organiziraju na međunarodnim ili lokalnim nivoima. Međutim, pošto ovaj mladi kadar pravnih stručnjaka obuhvata buduće sudije, odvjetnike i tužitelje, onda bi se resursi prenošenja znanja trebala proširiti i na ovu grupaciju.

Da bi povećali njihovo učešće, apelacionim sudijama i pravnim stručnjacima na višim funkcijama treba ponuditi “napredne” programme obuke iz međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava, čak i kada imaju malo ranijeg iskustva u toj oblasti; imat će više sklonosti da učestvuju na takvim događajima. Tako je korisno da se unaprijed obezbijede biografije edukatora ili eksperata, što će omogućiti pozvanim učesnicima da na osnovu punih informacija naprave odluku da li da učestvuju ili ne.

²¹⁴ Pogledati preporuku o elektronskim, analitičkim i istraživačkim alatima u Dijelu V.

» *Najbolja praksa Sastanci kolega (kolegijum):*

Šta: Zatvorni sastanak kolega, obično iz istog ureda, suda ili područja nadležnosti, sa vanjskim ekspertom.²¹⁵

Kako: Lokalni pravni stručnjak na visokom položaju predsjedava sastankom. Cilj je da se uskladi praksa, identifikuju najbolje prakse, prevaziđu uobičajne prepreke i pojasne komplikovana pravna pitanja.²¹⁶ Mogu se pokrenuti povjerljiva pitanja i može se razgovarati o konkretnim predmetima, kada je prikladno. Posjetioci iz drugih pravosudnih sistema ili institucija se mogu dovesti, ukoliko je to primjerno. Ovakva struktura nudi mnoge prednosti: ona nije mnogo skupa, poštuje domaću hijerarhiju, daje mogućnost upotrebevanjske ekspertize (npr. MKSJ ili ICRC), i pomaže pri razrješenju domaćih problema domaćim snagama.

Ko: sudije, tužioc i istražitelji.

2. Studijske posjete

Studijske posjete MKSJ-u kao i unutar regiona postaju sve zastupljenija praksa u prenošenju znanja u zadnjih nekoliko godina. Tipična posjeta Tribunalu se sastoji od jedne manje grupe praktičara iz regiona – tužilaca ili sudija, a ponekad i jednih i drugih – koja provede tri ili četiri dana dobijajući informacije od strane osoblja, prisustvujući sastancima sa svojim kolegama, diskutirajući o pravu, obilazeći objekat, i/ili prisustvujući suđenju. Studijske posjete su tokom ovog istraživanja dobile skoro jednoglasne pohvale kao korisno sredstvo prenošenja znanja. Te posjete MKSJ-u bile u funkciji *outreach-a*, odnosno, posjetitelji su vidjeli “ljudska lica” koja se nalaze iza Tribunalala, vidjeli su njihove urede, mješavinu muškaraca i žena, raznih rasa i nacionalnosti koji čine Tribunal. Posjetitelji su imali priliku da vide profesionalni pristup kojeg stručnjaci koriste u Hagu dok sprovode istrage, krivično gonjenje i suđenje – pristup koji je lišen svake predrasude na etničkoj ili nacionalnoj osnovi. Inherentna objektivnost institucije (obično) ostavlja utisak da vladavina prava stoji iznad uskih nacionalnih interesa.

Dodatna razmatranja zavrjeđuju da se studijske posjete uvrste na spisak najboljih praksi u prenošenju znanja, uključujući i očigledno: posmatranje institucije koja radi u praksi omo-

²¹⁵ Uz određena prilagođavanja, ovakva praksa je efikasna na cijeloj teritoriji na kojoj se primjenjuje (tj. regionalno) kada se pojave prepreke koje su zajedničke za struku.

²¹⁶ Program treba biti pripremljen na lokalnom nivou, međutim može uključivati: pristup i korištenje dokaza koje je prikupio MKSJ, savjete u vezi sa organizacijskim pitanjima u složenim predmetima, zaštitu i podršku svjedocima, presuđene činjenice, uviđaj i rekonstrukciju mjesta zločina u predmetima u vezi sa međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom, pretpretresna ročišta, pregovaranje o priznanju krivice, pisanje presude, vođenje istrage (nova uloga) i organizacija drugih događaja važnih za međunarodno krivično i humanitarno pravo.

gućava poređenje sa institucijom sa koje se dolazi. Učesnici koji dolaze iz slabo razvijenijili institucija koje ne rade na najbolji način, često nisu svjesni procedura koje bi trebale da postoje sa ciljem omogućavanja efikasnog rada. Obezbeđenje, komunikacijski protokoli, prakse vođenja toka predmeta, arhiviranje, IT, logistika, i sredstva za istraživanje – sve ovo se može vidjeti tokom posjete Hagu, i može imati uticaja na posjetioce isto onoliko koliko i diskusije o problematičnim pravnim temama i pitanjima koja utiču na institucionalnu saradnju. Informacije dobivene od kolega također pomaže kod identifikovanja pitanja i tema za buduće intervencije u vezi sa prenošenjem znanja. I kao što je jedan učesnik u studijskoj posjeti rekao istražnom timu, “Nisam ni znao šta sve nisam znao, sve dok to nisam vidio u Hagu.”

Najbolje prakse koje su iznesene dalje u tekstu, prije svega potiču iz iskustva stečenog posjetama MKSJ-u koje su obavili praktičari iz pravosudnih sistema zemalja bivše SFRJ. Međutim, ove prakse se jednako primjenjuju i na posjete Međunarodnom krivičnom sudu ili pojedinačnim državama koje su oformile odjele za ratne zločine, na primjer, Norveška i Kanada,²¹⁷ kao i susjednim zemljama u regionu gdje su uvedene specijalizirane strukture.

1. Takve posjete su najuspješnije kada su posjetioci i njihovi domaćini unaprijed pripremljeni za posjetu i kada imaju jasno definisane ciljeve. U detaljnim konsultacijama sa posjetiocima, domaćinima i donatorima sa ciljem da se utvrde očekivanja, organizator može pomoći da se utvrde kako ciljane grupa tako i ciljevi.
2. Posjeta mora biti konkretno prilagođena određenoj grupi i ciljevima da bi se osiguralo da su prezentacije relevantne i da program posjete pokreće posjetu ka njenom cilju. Teme o kojima će se govoriti; mjesta, odjeljenja i osoblje koje će biti posjećeno; format sastanaka, obilazaka i kratkih upoznavanja zahtijevaju da se unaprijed utvrde i dogovore. Takva priprema je veoma naporna i intenzivna u smislu ljudskih i materijalnih resursa, tako da, na primjer, zahtjeva unaprijed prevedene slajdove za PowerPoint prezentaciju, usklađivanje prezentacija svih govornika, i omogućavanje složenih logističkih i finansijskih aranžmana.
3. Kao što je rečeno ranije dok smo govorili o seminarima i radionicama, karakter i važnost prezentatora su ključni. Najbolje funkcionišu kratke prezentacije iza kojih slijedi dovoljno vremena za diskusiju.
4. Komentari i ocjene koje daju učesnici i domaćini, a koje se kasnije prenose organizatorima, su se pokazali kao dragocjena aktivnost na kraju svake posjete.

UČESNICI:

1. Pokazalo se da je korisno uključiti praktičare sa svih nivoa –npr. apelacione sudije, tužioce i, često zanemarene, braniocima – u studijske posjete. Dok se neke tačke programa, kao što je posjeta pritvorskoj jedinici, mogu izvesti zajednički, odvojeni sastanci sa kolegama po struci omogućavaju lične kontakte.
2. Dok široko učešće u ovakvim posjetama ima svoje korisne strane, sagovornici su primjetili kako naknadne posjete, odnosno, druga ili treća posjeta određenih osoba također

²¹⁷ Kanadski program je opisan na: http://www.justice.gc.ca/eng/news-nouv/nr-cp/2007/doc_32020.html. Posjećeno: 17. februara 2009.godine.

daje pozitivne rezultate. Za vrijeme naknadnih posjeta dođe do učvršćivanja ličnih kontakata do kojih je došlo prilikom inicijalne posjete. Bolje upoznavanje sa okolinom i sa kolegama omogućava dublje ulaženje u teme koje su ostale prilično površno obrađene za vrijeme prvih posjeta.

3. Najbolje je kada se koriste manje grupe tako da se omogući angažovanje svakog pojedinačnog učesnika.

Kako bi se poboljšao učinak studijskih posjeta, njihovi učesnici treba da budu izabrani prema transparentnim kriterijumima koji će biti izrađeni u saradnji između institucija koje šalju i primaju učesnike i onih koje su sponzori tih posjeta. Treba izbjegavati praksu da rukovodstva institucija za studijske posjete bira favorite među službenicima, ne uzimajući u obzir da li će ti službenici imati koristi od posjete.

Takva praksa, čak i kada je usmjerena na davanje jednakih mogućnosti svima u instituciji, izvrće svrhu i vrijednost studijskih posjeta, spriječava ostvarivanje ličnih kontakata sa odgovarajućim službenicima i podriva potencijalnu vrijednost posjete i za institucije koje šalju i primaju učesnike i za one koje su sponzori tih posjeta. Dok je dužina posjete često ograničena vremenski i budžetski, treba razmisliti o kombinovanju studijskih posjeta sa radnim posjetama. Ovakve posjete sa dvostrukom namjenom daje učesnicima mogućnost da usvoje znanje i steknu dublje razumijevanje profesionalnih uloga svojih kolega na istim dužnostima.²¹⁸

Kao što važi za seminare, učesnici u studijskim posjetama, treba da, nakon povratka na rad, prenose kolegama koji nisu učestvovali u posjeti sadržaj onoga što su naučili u toku svoje posjete. Ovo prenošenje informacija treba da bude uslov za učestvovanje u posjetama, a nadređeni treba da obezbijede da do njega dođe. Ocjene i komentare učesnika i domaćina treba da budu saopštene onima koji mogu biti zainteresovani za organizaciju budućih posjeta ili daljih događaja. Distribucija ovih informacija će pomoći da se izbjegne dupliranje i omogućiti da se buduće posjete nadgrade na lekcije naučene u prethodnim.

Takođe treba razmisliti da se studentima prava pruži mogućnost da posjete međunarodne i domaće sudove za ratne zločine kao način za unapređenje njihovog osnovnog pravnog obrazovanja, uključujući učestvovanje u tzv. "praćenju zaposlenih" ("Job Shadowing") [Program za studente, pripravike i profesionalce koji žele da saznaju šta zapravo znaci baviti se određenom profesijom ili da iskuse šta podrazumijeva neko radno mjesto kroz mogućnost direktnog praćenja svakodnevnog rada zaposlenih u MKSJ-u. Op.p.] Kao što važi za učesnike u studijskim posjetama, odabiranje studenata prava treba da bude transparentno i, u ovom slučaju, zasnovano na kvalitetama (stipendija).

²¹⁸ Pogledati kućicu Najbolje prakse: "Napredne studijske posjete, tzv. praćenje zaposlenih – Job Shadowing", na ovoj stranici

» *Najbolja praksa:*

Napredne studijske posjete, tzv. "praćenje zaposlenih – Job Shadowing"

Šta: Proširenje tradicionalnih studijskih posjeta i raspoređivanje učesnika na zajednički ras sa kolegom u instituciji koja je domaćin.

Kako: Kao što je već rečeno gore, studijske posjete su same po sebi najbolje prakse u prenošenju znanja kada se poštuju glavni principi. Sa ovim dodatnim segmentom – koji traje od nekoliko dana do sedmice – tradicionalna studijska posjeta je obogaćena sa više direktnih ličnih kontakata, radom na konkretnim zadacima i dubljim proučavanjem pitanja na koje nailaze oboje kolega. Dok takve posjete zahtjevaju dodatno planiranje, vrijeme, financijska sredstva i pristupačne zainteresirane strane na obje strane, za učesnika predstavlja dodatnu vrijednost.

Učesnici: Osoblje za podršku žrtvama/svjedocima, osoblje Ureda registara, istražno osoblje, tužioci (izvjesne faze), i vijeća (izvjesne faze, posebno za vrijeme glavnog pretresa).

3. Stipendije, stažiranje i razmjena osoblja

Privremeno dovođenje ljudi u neku instituciju ili vijeća se pokazalo efikasnim i obostrano korisnim alatom za prenošenju znanja. Takav program već postoji u regiji, na Sudu BiH, i MKSJ-u već nekoliko godina uspješno vodi programe u Vijećima, Tužilaštvu i Uredu registrara. U Hagu su učesnici izabrani među sudijama, tužiocima, studentima prava, akademikima i specijaliziranim stručnjacima iz cijelog svijeta. Učesnik obično ostaje između dva i šest mjeseci, i za to vrijeme stiče neposredno iskustvo u radu na Tribunalu na stvarnim predmetima iz oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava. Iz razumljivih razloga, njihov rad ne zadire na strateški nivo, i institucija – domaćin može u određenim situacijama ograničiti učesnikov pristup povjerljivim materijalima, ali se cjelokupno iskustvo pokazalo izuzetno korisnim u smislu prenošenja znanja.

Po dolasku, učesnik obično pohađa uvodni kurs koji obuhvata teme koje se protežu od politika dotiče institucije do alata koji su na raspolaganju i procesa koji se odvijaju u kancelariji.²¹⁹ Kada se radi o razmjeni osoblja ili stipendijama, pojedinac može raditi na svom predmetu ili istraživačkom projektu, ali sa pristupom resursima, materijalima i pomoći sudije ili tužioca iz institucije – domaćina, prema želji. Pripravnici, kada se smjeste i kada im se dodijeli mentor, odnosno supervizor, rade na zadacima prikladnim njihovom nivou vještine i intere-

²¹⁹ Korisne teme uključuju, između ostalih: upoznavanje sa kolegama, obilazak zgrade, upoznavanje sa pravilima oblačenja, organogramom institucije, misijom ili mandatom, upoznavanjem sa mašinama u kancelariji i ostalom tehničkom opremom, gdje se može dobiti pomoć, radno vrijeme, hitne procedure, organizacione politike i vremenski okviri projekta.

sa. Tipičan zadatak podrazumijeva pravna istraživanja, pisanje podnesaka ili memoranduma i sažimanje izjava svjedoka ili svjedočanstava.

Istraživanje je rezultiralo u nizu tehnika koje maksimaliziraju prenošenje znanja u takvim programima:

1. Motivacija je ključni kriterij u odabiru učesnika i važnija je od poznavanja međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava (zato što nemotivisani član tima predstavlja teret u smislu nadzora). Prethodno iskustvo je od koristi, ali nije presudno pri odabiru, budući da se zadaci raspoređuju prema sposobnosti i iskustvu učesnika. Nadalje, najbolje je birati učesnike u takvim programima procesom sličnim za odabir redovnog osoblja, odnosno, putem transparentne procedure prijavljivanja za poziciju. Biranje kandidata iz najšireg kruga će okupiti najveći kvalitet i najrazličitije kandidate.²²⁰
2. Rad u timu u principu obezbeđuje bolju sredinu za prenošenje znanja nego rad u izolaciji. Idealni broj učesnika u jednom timu se treba izračunati prema količini posla i mogućnosti za nadzor. Balansiranje brojeva omogućava da učesnici nisu ostavljeni bez zadataka i da supervizori nisu preopterećeni.
3. Davanje kratkoročnih i dugoročnih zadataka osigurava da su stažisti uvijek zaposleni.
4. Stažisti najbolje rade kada osjećaju da doprinose krajnjem rezultatu. Najbolji supervizori to postižu dajući im zadatke koji zahtijevaju odgovarajuće profesionalne odgovornosti i koji su važni za ciljeve tima.
5. Teško je dovoljno naglasiti važnost nadzora, i supervizori trebaju biti pažljivo odabrani jer su oni često odlučujući faktor u uspjehu u programu razmjene ili pripravničkom programu. Najbolji se supervizori sastaju sa učesnicima na redovnoj osnovi, najmanje dva puta mjesečno. Najbolji su supervizori oni koji su na raspolaganju učesnicima; koji pružaju konstruktivne i pravovremene povratne informacije; odgovaraju na njihova pitanja; i koji ih tretiraju kao korisne članove tima. Trebaju se izbjegavati supervizori koji tretiraju učeniske samo kao privremenu pomoć.
6. Stažisti obično imaju mogućnosti za profesionalni razvoj koje su na raspolaganju redovnom osoblju i pokazalo se korisnim da ih se potakne da ih i iskoriste.
7. Iskustvo je pokazalo da je bolje da se obezbijedi dobra obuka i upoznavanje na početku učesnikovog boravka u instituciji – onda kada je najkorisnija.

Nije bilo mnogo prijedloga za poboljšanje programa za razmjenu i stažiranje, najvjerojatnije zato što su prakse već relativno dobro ustanovljene. Primijećeno je da biranje prikladne dužine trajanja takvih programa može biti teško. Istraživanje sugerije da je, gdje to resursi dozvoljavaju, potreban period od najmanje četiri mjeseca, a po mogućnosti šest, kako bi učesnici upoznali instituciju – domaćina u potpunosti i kako bi u potpunosti iskoristili vrijeme koje tamo provedu. Planiranjem preklapanja između novih i starih učesnika omogućava novim učesnicima da postavljaju pitanja starim, tako ubrzavajući uvodni dio.

²²⁰ Ovo je tačno čak i kada se cilja na specifične grupe, kao što su mladi praktičari iz regije. Mreža treba biti što šire bačena unutar regije.

Kako bi se što bolje iskoristilo prenošenje znanja, uspješnim učesnicima koji još nemaju stalni posao treba dati pisma preporuke i imena kontakt-osoba kako bi se poboljšale njihove šanse za zapošljavanje u institucijama koje se bave međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom.

» *Najbolja praksa: "NAPREDNO" STAŽIRANJE*

Šta: Pravnici koji će uskoro diplomirati ili tek diplomirani pravnici pomažu iskusnim pravnim stručnjacima u njihovom radu.

Kako: "Napredno" stažiranje se nadovezuje na tradicionalni pripravnički model na dva načina: Prvo, obuka prije postavljanja priprema pripravnike za buduće iskustvo, omogućavajući im da počnu svoje stažiranje sa prednosti. Dobra priprema smanjuje opterećenje domaćina-stručnjaka i povećava stručnu vrijednost stažiste. Obuka prije postavljanja bi trebala dalje da služi kao mehanizam za provjeru kako bi se osiguralo da se samo visoko motivisani pripravnici odaberu. Drugo, nakon provedenih tri do četiri mjeseca na MKSJ-u, ili na drugom međunarodnom sudu ili tribunalu, pripravnici provode tri do četiri mjeseca u domaćoj instituciji. Ova dodatna faza pripravnništva omogućava dalji prenos znanja stečenog na Tribunalu ili negdje drugdje, domaćim kolegama. Alternativno, novi zaposlenici na sudu, branitelji ili tužioci bi mogli proći pripravnički staž prije nego što započnu raditi na svom radnom mjestu.

Ko: Pravnici koji će uskoro diplomirati ili tek diplomirani pravnici koje interesuje oblast međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava i/ili tek zaposleni pravnici.

4. Lični kontakti i stvaranje kontakata

Kao što je već primijećeno, značajan broj ličnih kontakata se uspostavio tokom rada Tribunala i kao rezultat njegovog rada u regiji. Važno je istaći da je postojao protok znanja i informacija – i da još postoji – u oba pravca, kako se ovi kontakti produbljuju i povećava im se broj. Na primjer, posjete od strane istraživača i tužioca sa Tribunala koji rade na nekom predmetu često ih stave u kontakt sa njihovim kolegama i takve su razmjene bile od uzajamne koristi. Nadalje, studijske posjete od strane pojedinaca i grupa koje obilaze Tribunal kako bi se upoznale sa osobljem i kako bi ih osoblje informiralo o svom poslu dovelo je do uspostavljanja ličnih kontakata, koji su se vremenom razvili u kooperativne poslovne odnose. U društvu u kojemu su lični kontakti od ogromne važnosti, takve mreže mogu biti efikasan metod prenošenja znanja – a kada su u pitanju pojedini stručnjaci, i JEDINI efikasan metod. Za one pojedince koji smatraju značajnim korišćenje takvih kontakata, pokazali su se kao stalan izvor profesionalnog usavršavanja.

Jednako je važno stalno poboljšanje atmosfere između pravosudnih sistema, te tako i odnosi između pravnih stručnjaka u regiji. Naši sagovornici su govorili na izuzetno pozitivan način

o njihovoj sve većoj saradnji sa kolegama koji rade negdje drugo na sličnim predmetima. To ne znači da zakonske i praktične prepreke, kao što su rasprave o nadležnosti, paralelne istrage, “pitanje izručenja”,²²¹ i slično, ponekad ne limitiraju lične kontakte u konkretnim predmetima. Međutim, organizatori prenošenja znanja bi se trebali sve više oslanjati na regionalne eksperte i razvoj takvih mreža prilikom planiranja izgradnje kapaciteta, usprkos činjenici da su doskora zaostaci etničke zategnutosti predstavljali prepreke inicijativama ovog tipa.

Istraživanje najboljih praksi u stvaranju ličnih kontakata otkrilo je malo osim potrebe da se kreiraju okolnosti gdje kolege dolaze u kontakt, na primjer, na obukama ili za vrijeme posjeta. Nekoliko tehnika nabrojanih ispod pomažu organsku pojavu ličnih kontakata kada se primjenjuju prilikom događaja organizovanih u svrhu prenošenja znanja ili studijskih posjeta:

- Facilitatore treba pažljivo birati tako da su u stanju da stvore atmosferu u kojoj se učesnici osjećaju slobodnim da izraze svoje mišljenje i da priđu drugima. Kada drugi uzmu riječ, facilitator obezbjeđuje da se svaki govornik/ca predstavi.
- Na manjim događajima, predstavljanje na početku daje svakom učesniku šansu da govori. Ovo “razbijanje leda” je neophodno, ali na takav način da se svaki učesnik osjeća ugodno.
- Koristiti manje grupe na regionalnom događaju, tako da su učesnici izmiješani i da komuniciraju jedni sa drugima.
- Kada postoje jezičke prepreke, od pomoći je da se identificiraju prevodioci koji su na raspolaganju za vrijeme pauza i obroka, te da se o tome obavijeste učesnici, kako bi se olakšala neformalna konverzacija.
- Za vrijeme pauza i na marginama događaja, organizatori, vođe i facilitatori mogu napraviti svjestan napor da povežu (upoznaju) kolege po profesiji. Da bi se maksimizirali kontakti na marginama (za vrijeme obroka, nakon završenog radnog dana), događaje organizovane u svrhu prenošenja znanja je najbolje održavati na lokacijama koje su udaljene od kancelarija ili centra grada.
- Prije zatvaranja događaja, podijeliti listu imena učesnika i kontakt podataka koje su sami dali. Reći učesnicima da ostave svoje poslovne kartice prilikom registracije.
- Osigurati da su dovoljno velike pločice sa ispravno napisanim imenima na raspolaganju tokom većih događaja. Uključiti titulu učesnika i pravosudni sistem iz kojeg dolazi na pločice sa imenima.
- Stvaranje kontakata među advokatima je većinom *ad hoc*, i većinom se dešava kada se u timu odbrane nalaze i međunarodni i domaći branitelji ili za vrijeme obuke organizovane za odbranu.

²²¹ “Pitanje izručenja” se odnosi na ustavnu zabranu izručenja državljana koja postoji u ustavima zemljama nasljednicama bivše Jugoslavije. Ta zabrana sprečava napredak u rješavanje predmeta ratnih zločina jer osumnjičeni koji su državljani susjednih zemalja (i koji bi mogao tamo biti uhapšen) ne mogu biti prisiljeni da im se sudi u zemlji gdje je zločin počinjen. Pravosudna saradnja je u nekim predmetima omogućila da se održi postupak u zemlji čiji je osumnjičeni državljanin, iako prebacivanje dokaza i svjedoka može biti komplikovano. Uklanjanje zabrane izručenja se smatra od strane većine posmatrača kao ključni korak naprijed u izgradnji povjerenja u regiji.

Lični kontakti se mogu razviti na bilo kakvom događaju i na različitim hijerarhijskim nivoima. Iskustvo iz regije je pokazalo da studijske posjete, razmjena osoblja, obuka, konferencije i jedan na jedan sastanci su samo neki od foruma gdje se takvi kontakti razvijaju. Održavanje istih može biti teže, naročiti gdje postoje jezičke i prepreke u vidu velike udaljenosti, ali napori u tom pravcu su jasno urodili plodom u izgradnji kapaciteta i prenošenja znanja u oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava. Rezultati istraživanja su sugerisali da bi advokatske komore trebale činiti više napora u njegovanju ličnih kontakata širom regije, možda putem organizovanja periodičnih sastanaka.

5. Druge najbolje prakse

Prenošenje znanja koje koristi nekoliko tehnika za redom se pokazalo naročito efikasno, posebno za uvođenje u oblast međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava praktičarima koji se nisu prethodno susretali s njim. Kada je dobro isplaniran, svaki pristup se nadovezuje na znanje i vještine koje su uvedene u prethodnom pristupu, utvrđujući ga kroz praksu prije nego što se krene dalje. Slijedi primjer sveobuhvatne obuke za početni nivo²²² za novo osoblje koje će raditi u oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava.

»Primjer: Sveobuhvatni uvodni kurs:

Šta: Program prenošenja znanja za novo osoblje koje će raditi u oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava.

Kako: Tokom perioda od oko četiri mjeseca, učesnici se vode kroz svaku fazu predmeta međunarodnog zločina – od predistražne faze²²³ do pretresa, do pisanja konačne presude po žalbi.²²⁴ Grupa se sastaje jedan dan svake dvije sedmice (ili kako je prikladno) da bi održala simulirano suđenje ili vježbala određene vještine, kao i da dobije nove upute. Na svakom sastanku, učesnici rade u timovima i dobijaju zadatke koje će prezentirati na sljedećem sastanku, kao i vještine (obuku) ili alate (na primer, elektoničku analizu) koje će izvesti. Treneri – i strani i domaći – sa iskustvom i vještinama za svaku fazu koriste autentične, redigovane materijale i video snimke kako bi prenijeli relevantne vještine. Na sličan način, važeća zakonska pitanja – materijalna i procesna, domaća i međunarodna – se objašnjavaju u svakoj fazi. Teme trebaju biti prilagođene redovnom poslu učesnika. Tipične teme uključuju standarde za određivanje pritvora, materijalne dokaze

²²² "Početni nivo" se odnosi na pravne stručnjake koji se nisu prije bavili predmetima Međunarodnog humanitarnog prava i ne ukazuje na njihov položaj ili godine iskustva.

²²³ Istražna faza može uključivati posjete mjestima za ekshumaciju ili forenzičkim laboratorijama sa razmatranjem bitnih pitanja na licu mjesta, kao i obuku za pristup Sistemu elektronskog objelodanjivanja dokaza (EDS).

²²⁴ Na primjer, "Priručnik MKSJ-a o utvrđenim praksama" sadrži odličan dio o pisanju presuda u predmetima ratnih zločina koji bi se mogao koristiti kao materijal za obuku.

i svjedočenja²²⁵ dokaze u istražnoj fazi (uključujući razgovor, zaštitu, podršku i korištenje dokaza iz MKSJ-a i stranih sudova), pisanje optužnica, istrage na mjestu zločina, prethodni postupak i pisanje presuda. Vođene vježbe u malim grupama i simulirani postupci koji se zakazuju tokom cijelog programa osiguravaju da učesnici vježbaju vještine i koriste alate.

Ko: Pravni praktičari svih profila, pripravnici, analitičari i savjetnici koji će raditi na predmetima međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava.

Druga praksa u prenošenju znanja koja dobija na popularnosti među onima koji se bavi izgradnjom kapaciteta je nuđenje “pridruženih” stručnjaka (*embedded experts*) institucijama ili kancelarijama domaćinima. U obezbjeđivanju takvog eksperta ima višestrukih prednosti, od kojih je prva direktna pomoć njihovim domaćinima/kolegama na konkretnim, pojedinačnim predmetima. Dodatna prednost je u utvrđivanju profesionalnih i institucionalnih slabosti iznutra, sa pogledom na izradu prilagođenih rješenja za izgradnju kapaciteta. Ovi “pridruženi” eksperti mogu biti domaći ili strani,²²⁶ ali moraju imati sveobuhvatno i priznato iskustvo u oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava. Uz ekspertizu u oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava, ekspert, bilo domaći ili strani, mora posjedovati izuzetne međuljudske odnose, najviše etičke standarde i biti apsolutno diskretan. Lične kvalitete gostujućeg eksperta su ključni faktor od koga zavisi uspjeh jer izabrani moraju izbjegavati intervencije i ne smije nikada izgledati kao da “usmjeravaju” svoje kolege. Nadalje, moraju biti u stanju da procjene potrebe kako bi olakšali prilagođene događaje u svrhu prenošenja znanja. Bezuslovna podrška direktora institucije je također neophodna.

» *Najbolja praksa: PRIDRUŽENI STRUČNJACI (embedded experts)*

Ministarstvo pravde Sjedinjenih Američkih Država, Međunarodni program pomoći i obuke za krivičnu istragu (ICITAP) na redovnoj osnovi dovodi eksperte u istražne strukture u regiju, gdje oni pomažu u konkretnim predmetima i organiziraju događaje za izgradnju kapaciteta. Evropska unija je uspješno dovela pridružene eksperte, na primjer, u specijalizovana tužilaštva za organizovani kriminal u Skopju. I u primjeru Evropske unije i primjeru ICITAP, činjenica da mentor ne govori lokalni jezik je kompenzirana odobrenim prevodiocem sa punim radnim vremenom.

²²⁵ Svaka tema se može obrađivati onoliko iscrpno koliko to vrijeme dozvoljava, ili se prilagoditi učesnicima. Na primjer, obuka o podršci, odnosno zaštiti svjedoka se može baviti psihološkom procjenom, vještak naspram očevidca, zaštitne mjere, ispitivanje/unakrsno ispitivanje, kontakt očima i govor tijela, itd.

²²⁶ Strani stručnjak ne mora neophodno znati jezik, jer prevod može biti obezbjeđen (uz dodatne troškove), od strane provjerenih prevodioca.

Najbolje prakse u primjeru iznad su izabrane između brojnih iskustava praktičara i onih koji se bave izgradnjom kapaciteta koji rade u zemljama bivše Jugoslavije. Oni dijele više zajedničkih karakteristika, od kojih je najvažnija iskazana efikasnost u prenošenju znanja sa onih koji posjeduju ekspertizu na korisike. Prakse imaju dokazane dobre rezultate, a dodatne sugestije daju potencijal za dalje poboljšanje njihove efikasnosti. U sljedećem poglavlju se iznose preporuke o tome kako se ove iste najbolje prakse mogu najefikasnije primjeniti kako bi se odgovorilo na potrebe pravnih stručnjaka u regiji vezane za oblast međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava.

V. Preporuke

A. OPŠTI KOMENTARI

Konačni bitni dio ovog izvještaja sadrži preporuke namijenjene jačanju postojećih kapaciteta pravnih stručnjaka koji su uključeni u postupke ratnih zločina u regiji. Sakupljene su prvenstveno tokom istražne faze ovog projekta i ponuđene su zainteresovanim stranama i ekspertima u više navrata, nakon čega su prilagođene u skladu sa povratnim informacijama. Preporuke su raspoređene u dvije široke kategorije: 1) Opšte preporuke – primjenjive u svim profesijama i institucijama; i 2) Preporuke prema temi. Mali broj preporuka se odnosi samo na jedan pravosudni sistem, i tako su i označene u tekstu ili fusnoti.

Većina preporuka usmerena je na znanje i vještine praktičara koji su u vezi sa međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom, ali Konačni izvještaj se odmiče od tog konkretnog fokusa u tri područja: analitički kapacitet, podrška žrtvama, odnosno svjedocima i *outreach*. Trenutni broj zaposlenih ne dozvoljava ozbiljno prenošenje znanja u ovim područjima kojima se bavi ovaj izvještaj. Stoga, potrebna preliminarna preporuka je da se poveća broj zaposlenih ili da se kreiraju pozicije u ovim područjima, i da novo osoblje završi sveobuhvatni program obuke kao dio uvodnog kursa. Dok se to ne desi, izgradnja kapaciteta koja se odnosi na ta tri područja će imati ograničenu vrijednost.

Unutar dvije kategorije, preporuke se daju po prioritetima. Određivanje po prioritetima je utvrđeno na Regionalnoj radionici održanoj u Sarajevu u maju 2009. godine, gdje su projektni partneri potražili mišljenje učesnika kako bi zaokružili konsultacije o mogućim pratećim aktivnostima. Prioriteti izneseni ispod se ne trebaju uzimati striktno, i dodatna diskusija o relativnim prioritetima treba ostati na prvom mjestu u planiranju sljedećih inicijativa.

Značajan broj faktora je uzet u obzir prilikom izrade ovih preporuka, gdje su najvažnije očigledno bile postojeće potrebe stručnjaka u regiji, kako su opisane u Dijelu III, te najboljim praksama i naučenim lekcijama iz Dijela IV. Mišljenja sagovornika i onih koji su učestvovali na radionicama u Hagu i Sarajevu su očigledno imala uticaja. Na kraju, velika pažnja je data kako mjestu, tako i prikladnom nivou aktivnosti usmerenih ka prenošenju znanja unutar određenog pravosuđa ili teme, kao i održivosti bilo koje preporuke. Međutim, dva faktora NISU uzeta u obzir, usprkos njihovoj očiglednoj važnosti:

3. Financijski, ljudski i materijalni troškovi; i
4. Osim u rijetkim slučajevima, agencija ili organizacija koja bi trebala preduzeti, koordinirati ili sponzorirati takve napore.

Ova dva faktora zahtijevaju značajno dodatno istraživanje, konsultacije i koordinaciju između lica, kako domaćih tako i stranih, koja će potencijalno implementirati ove preporuke..

B. GENERALNE PREPORUKE – VISOKI PRIORITET

Transkripti sa postupaka na MKSJ-u

Transkripti postupaka pred MKSJ-om trenutno postoje na engleskom i francuskom jeziku i dostupni su na web stranici MKSJ-a.²²⁷ Audio zapisi postoje na svim relevantnim jezicima, ali ih nije moguće pretraživati i može se doći do njih samo na zahtjev, jer se primjerci mogu napraviti samo manuelno u MKSJ-u. Posljedično, bogatstvo relevantnih informacija sadržanih u transkriptima trenutno nije dostupno za efektivno korištenje od strane domaćih pravosuđa u regiji. Imperativ je da se transkripti učine dostupnim na lokalnim jezicima, putem alata koji omogućava pretraživanje teksta. Spomenuti transkripti imaju status službenih verzija kako bi se pomoglo njihovom korištenju u postupcima u regiji.

Održiva struktura za podršku svjedocima

Struktura: Primarna potreba za zaštitom žrtava, odnosno svjedoka u postupcima međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava je kreiranje održive strukture za podršku.²²⁸ Kao što je već rečeno, specifičnosti svakog pravosuđa ne dozvoljavaju generalizovane preporuke u pogledu strukture, sastava i mandata takvog mehanizma, osim da se (ponovo) naglasi da on pruža podršku prije, za vrijeme i nakon što svjedok, odnosno žrtva dođe u dodir sa pravosudnim institucijama. Istraživanje je pokazalo da pravosuđa sa postojećim strukturama teško ispunjavaju potrebne uslove te bi im stoga trebalo obezbijediti, čim je to moguće, dodatno osoblje.

Elektronički alati za istraživanje i analizu

Matrica predmeta (Case Matrix): Složeni predmeti ratnih zločina često proizvedu hiljade stranica dokaznog materijala, uključuju veliki broj svjedoka, te ogroman broj dokaza, kratkih izvještaja i izvještaja vještaka. Moderni pravni stručnjaci izlaze na kraj sa ovim velikim količinama informacija koristeći niz elektroničkih alata. Neki od ovih alata, na primjer "Pravni

²²⁷ <<http://www.icty.org/>>.

²²⁸ Konkretno u BiH, vlada bi trebala razmotriti tendere za pružanje podrške žrtvama, odnosno svjedocima u skladu sa najboljim praksama iznesenim u ovom izvještaju i drugdje. Konture usluge (odnosno, njena geografska obuhvaćenost i struktura) mogu biti uključene u tender ili biti ostavljene ponuđačima unutar parametara 'najboljih praksi'.

alati Međunarodnog krivičnog suda (*ICC Legal Tools*)” i njegova primarna komponenta, *Matrica predmeta*,²²⁹ imaju dvojnu ulogu prenošenja znanja međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava i asistiranja u upravljanju predmetima. Korisnici Matrice predmeta spajaju dokaze sa potrebnim elementima prekršaja i/ili modaliteta odgovornosti i, sa jednim klikom, pristupaju relevantnoj sudskoj praksi da vide šta su (ili nisu) drugi sudovi prihvatili kao dovoljan dokaz za taj elemenat. Korisnici mogu mapirati dokaze koje imaju u Matrici, koju alat obezbjeđuje konkretno u tu svrhu. Drugačije rečeno, alat pomaže korisnicima u njihovoj dokaznoj, i u nekim slučajevima, pravnoj analizi, dok u isto vrijeme pomaže njihovoj organizaciji materijala relevantnog za predmet.

Poboljšanje u analitičkim kapacitetima i obučenom osoblju za podršku

Analitički kapaciteti – uključuju i političke i vojne analitičke kapacitete – se iznova ističu kao ključne slabosti među istražiteljima i tužiocima u svim pravosudnim sistemima. Podrška je neophodna da se sprovede pravno istraživanje; kako bi se najbolje iskoristile arhive, dokazna dokumentacija i izvještaji vještaka; da se analiziraju političke, vojne i paravojne strukture; da se pruži pomoć sa svjedocima i iskazima, itd. Dodatno osoblje bi trebalo uključiti kako bi se ojačao kapacitet tužilaca i istražitelja koji rade na predmetima iz oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava. Iz istih razloga, stručni saradnici su neophodni za podršku sudijama koji vode postupke predmeta međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava. Novo analitičko osoblje bi trebalo imati sveobuhvatu obuku iz međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava sličnu onoj opisanoj u Dijelu 4C(5) iznad,²³⁰ uključujući upotrebu elektronskih alata i baza podataka, uzimanja učešća u studijskim posjetama Sudu BiH, Specijalnom odjelu za ratne zločine u Beogradu i MKSJ-u i ako je moguće, učešće u “internoj obuci” na MKSJ-u i drugdje u skladu sa preporukama navedenim u tekstu ispod.

Podrška Akademijama (Centrima) za obuku sudija i tužilaca

Plan i program & obuka: Potreban je moderan plan i program, rađen po mjeri jednostavan za ažuriranje, te konkretno vezan za međunarodno krivično i humanitarno pravo, kako bi se obučili praktičari od uvodnog do naprednog nivoa. Treba obuhvatati, ako je to primjereno, “Priručnik o utvrđenim praksama” MKSJ-a. Zajednički plan i program koji sadrži elemente koju su zajednički svim sudovima u regiji može biti izrađen zajedno sa modulima koji su konkretno napravljeni za svaki zakonski okvir u regiji – za varijacije u istražnim procedurama, na primjer. Obuku za sudije, tužioce, istražitelje i osoblje za podršku treba održavati periodično, koristeći metodologiju i najbolje prakse utvrđene u ovom Izvještaju.

²²⁹ Detaljnije informacije o Matrici predmeta su dostupne na <<http://www.icc-cpi.int/Menus/ICC/Legal+Texts+and+Tools/Legal+Tools/>>. BHC verzija ovog alata će biti dostupna u novembru 2009. godine.

²³⁰ “Sveobuhvatni uvodni kurs” za novo osoblje.

Komunikacija sa ranjivim svjedocima

Svjedoci: Kako bi se razriješila pitanja koja se ponavljaju, a koja uključuju svjedoke i žrtve koje se same suočavaju sa lokalnim pravosuđima, potrebna je obuka koja je specifično namijenjena pravnim stručnjacima koji dolaze u kontakt sa takvim ljudima. Događaj sličan onom koji je naveden dalje u tekstu, ali prilagođen svakom pravosuđu bi trebao biti sproveden u sprezi sa mehanizmom za podršku svjedoka, odnosno žrtava, gdje je isti dostupan:

» *Primjer:* KOMUNIKACIJA SA SVJEDOCIMA I ŽRTVAMA

Šta: Obuka za praktičare koji rade u oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava, a koji dolaze u dodir sa svjedocima i žrtvama.

Kako: Obrađuju se primarna pitanja u vezi sa obavljanjem razgovora sa svjedocima i žrtvama ratnih zločina. Tehnike za pravilno ispitivanje traumatiziranih svjedoka i žrtava se predaju a onda vježbaju u kontroliranim uslovima. Učesnici uče tehnike zasnovane na vještinama za predpretno intervjuisanje i ispitivanje za vrijeme glavnog pretresa. Potom učesnici vježbaju sa lažnim svjedocima, pred svojim kolegama i/ili video kamerom, primjenjujući tehnike i reagujući na probleme koji se pojave. I stručnjaci i kolege daju povratne informacije. Konkretno teme za obuku obuhvataju:

1. Generalni pristupi obavljanju razgovora i najbolje prakse;
2. Zaštita svjedoka:
 - a. Procjena potrebe za zaštitom;
 - b. Zakonski okvir;
 - c. Pristupanje zaštitnim mjerama (na primjer, izmjena glasa, pseudonimi);
3. Opseg direktnog ispitivanja, unakrsnog ispitivanja i dodatnog ispitivanja svjedoka, gdje je to primjenjivo;
4. Vrste pitanja i kada ih upotrijebiti (otvorena, zatvorena, sugestivna, itd.);
5. Tehnike za ispitivanje očevidaca, vještaka i protivničkih svjedoka;
6. Pravilno i efikasno ispitivanje istraumatiziranih svjedoka;
7. Podrška svjedocima i kako joj pristupiti; i
8. Prepoznavanje sekundarne traume i postupanje u slučaju iste.

Ko: tužioci, istražitelji/policija, sudije i branitelji.

Alat za pretraživanje domaće sudske prakse (Legal-Research Tool for Local Jurisprudence): Prijeko je potrebna internetska baza podataka ²³¹ odluka iz oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava sa prvostepenih, apelacijskih i vrhovnih sudova, koji se može

²³¹ Ovaj resurs bi također trebao biti periodično dostupan i na CD-ROM-u, posebno jer je uočeno da mnoge sudije i tužioci u BiH, na entitetskom nivou nemaju pristup internetu u svojim kancelarijama.

pretraživati.²³² Idealno bi bilo kad bi takav mehanizam bio integrisan u prevod postojećeg Alata za istraživanje sudske prakse Apelacionog vijeća (*Appeals Chamber Case-Law Research Tool* (ACCLRT))²³³ MKSJ-a ili sa Matricom predmeta. Za takav alat bi bilo potrebno redovno održavanje i, stoga, određeno osoblje i resursi kako bi se održalo funkcionalnim i bilo dovoljno kvalitetno. Stoga bi trebalo biti u sklopu nekog suda, univerziteta, instituta ili NVO sa redovnim finansiranjem i pokazanom stručnosti. Dok takav alat ne bude dostupan, Matrica predmeta i prevedena verzija ACCLRT – a bi trebala biti na raspolaganju svim sudijama, braniteljima, istražiteljima koji rade na predmetima međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava, UZ OBUKU ZA NJIHOVO KORIŠTENJE.

OPŠTE PREPORUKE – NASTAVAK – SREDNJI STEPEN PRIORITETA

Dotatna podrška Akademijama (Centrima) za obuku sudija i tužilaca

Napredna obuka iz međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava:

Napredna obuka je potrebna za tužioce, istražitelje, sudije i branitelje, prilagođena zakonskom okviru svakog pravnog sistema. Prikladni format obuke, kao što je onaj u primjeru ispod, bi trebao biti dovoljan ukoliko je nadopunjen obukama koje obuhvataju složene modalitete krivične odgovornosti, kao što su saučešće i komandna odgovornost, odnosno, gdje optuženi nije navodni direktni počinilac predmetnog krivičnog djela. Bez obzira na format, poboljšanje upotrebe dokumentarnih dokaza i utvrđivanje veze bi također trebalo biti uvršteno u teme. Kako podnijeti Zahtjev za pomoć MKSJ-u, uključujući i vrste dokumenata koje postoje na MKSJ-u i njihov stastus ili značaj; međusobni odnos različitih dokumenata, kako koristiti reference na različite tekstove, na primjer presude; te kako podnijeti zahtjeve za obavljanje razgovora sa privrenim licima, bi bilo od koristi za sve praktičare. U ovom smislu, pravni praktičari bi trebali biti upoznati sa bazom podataka "Sudski zapisnici MKSJ-a na internetu" (*ICTY Court Records Online*), njenoj dostupnosti na lokalnim jezicima i kako pristupiti njezinim sadržajima.

» *Primjer:* NAPREDNO MEĐUNARODNO KRIVIČNO I HUMANITARNO PRAVO – GRADNJA (ILI ODBRANA) VEZANOG PREDMETA

Šta: Obuka o vođenju predmeta koji uključuju počinioce srednjeg ranga.

Kako: Ko-facilitirana obuka za napredne praktičare. Učesnicima se da kratki pregled zakona u predmetima sa počiniocima srednjeg ranga tipičnim za konflikte u zamljama bivše Jugoslavije. Učensnici dobiju primjerke stvarnih dokanih materijala – redigovanih kako je prikladno – iz prakse MKSJ-a ili njihovog vlastitog pravosudnog sistema. Radeći u timovima, od učesnika se očekuje da sortiraju

²³² Od postojećih publikacija "OKO Reporter" je najbližih u smislu ispunjavanja ove funkcije.

²³³ <<http://www.icty.org/sid/9991>>.

materijale koje su dobili, od kojih su neki relevantni a neki nisu, i da izgrade odbranu ili optužbu. Nakon svakog koraka slijedi diskusija. Tokom obuke identifikuju elemente krivičnog djela, ukoliko ih ima, uz materijale koji ih potvrđuju; 3. odabiru dokaze koje bi iznijeli na pretresu; 4. pišu optužnicu (za tužioce); i 5. (za tužioce i branitelje) objasne svoju teoriju o predmetu u simuliranoj uvodnoj riječi.

Ko: istražitelji, istražne sudije, tužioc i branitelji.

Obuka edukatora: Postoji potreba da se poveća kapacitet obuke i stručnosti postojećih edukatora iz oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava kako bi se poboljšalo sprovođenje gore spomenutog plana i programa, naročito u skladu sa najboljim praksama iz ovog Izvještaja.²³⁴ Pedagogija prenošenja vještina u vezi sa elektronskim pretraživanjem i analitičkim alatima bi trebala biti uključena u njihovu edukaciju. Unapređenje vještina za edukatore bi trebala biti sprovedena rutinski.

Pomoć: Akademije i centri za obuku bi imali koristi od pomoći u implementiranju najboljih praksi identifikovanih u ovom Izvještaju u vezi sa metodologijom, prioritetima i temama. Pomoć bi mogla biti u obliku (privremenog) dodatnog osoblja koncentrisanog isključivo na implementiranje najboljih praksi, kreiranje administrativnih pod-jedinica unutar akademija koje bi bile fokusirane na obuku iz oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava, ili dodajući osoblje obučeno u pravnom istraživanju pomoću modernih elektronskih alata i drugih modernih metoda relevantnih za međunarodno krivično i humanitarno pravo, da bi se pomoglo stručnjacima u pripremi za predmete.

Pravni materijali

Komentari: Kako bi se prevladala oskudica ažuriranih pravnih referentnih materijala u regiji, važno je obezbijediti pravnim stručnjacima ažurirane komentare na međunarodno krivično i humanitarno pravo lokalnih autora. Komentari ove vrste se smatraju najautorativnijim izvorom tumačenja zakona u regiji. Oni nose veliku težinu u pravnoj zajednici i generalno usmjeravaju praksu unutar svoje teme. Osiguravajući da takvi komentari sadrže tačnu i ažuriranu sudsku praksu MKSJ-a uz domaću praksu – bi obezbijedilo njihovo mjesto među efikasnim alatima za prenošenje znanja. Na sličan način, prevod (gdje je to potrebno) i distribucija postojećih tekstova međunarodnih autora o međunarodnom krivičnom i humanitarnom pravu bi trebali biti razmotreni,²³⁵ sa prethodnim upozorenjem u vezi njihove primjenjivosti.²³⁶

²³⁴ Dalja procjena pionirskog programa UNDP-a u ovom smislu je potrebna.

²³⁵ Na primjer, "Zakon o komandnoj odgovornosti" autora G. Mettraux (2009), koji se trenutno prevodi i trebao bi biti dostupan na jesen 2009. godine, finansiran od strane Soros fondacije. Druga knjiga predmeta iz prakse, Praksa Međunarodnih krivičnih tribunala za zemlje bivše Jugoslavije i Ruandu, autora John RWD Jones, 1999. godina, prevedena je na hrvatski jezik. Vodiči kao što je "Ekspertni vodič kroz MKSJ" opisan u fusnoti 31 bi se trebao uzeti u obzir.

²³⁶ Vidi stranu 21, i tekst u fusnoti 31.

Razmjena osoblja

Interna obuka na MKSJ-u i drugdje bi trebala biti na raspolaganju pravnim stručnjacima iz regije, naročito stručnim saradnicima, analitičarima, pripravnicima i drugom osoblju podružice.²³⁷ Formati bi trebali uključivati gostujuće stručnjake, napredna stažiranja i 'praćenje zaposlenih' (*job-shadowing*) studijske posjete u skladu sa najboljim praksama iznesenim u Dijelu 4 ovog Izvještaja. Obuka o elektronskim analitičkim alatima bi trebala biti uključena kao dio uvodne ili obuke na radnom mjestu. Trebalo bi razmotriti nastavljanje (ili proširenje) takvih programa na Sud BiH, Specijalni odjel za ratne zločine u Srbiji, te drugdje u regiji i inostranstvu, kako se programi MKSJ-a završavaju.

C. PREPORUKE PO TEMAMA (PRIORITETI ODREĐENI UNUTAR SVAKE TEME)

Istražitelji

Istraživanje je otkrilo potrebu za širokim spektrom obuka za pravne stručnjake odgovorne za istraživanje zločina iz oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava u regiji. Osnovna, odnosno uvodna obuka o osnovima međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava je potrebna prvenstveno istražiteljima iz policijskih struktura. Istražne sudije i tužioc koji vrše funkciju istražitelja u takvim predmetima bi imali koristi od napredne obuke iz oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava, naročito one koja pokriva modalitete krivične odgovornosti počinioca srednjeg ranga (*Vidi iznad primjer najbolje prakse "Napredno međunarodno krivično i humanitarno pravo"*). Obe grupe istražitelja bi imale koristi od "komunikacije sa svjedocima i žrtvama" obuke opisane u tekstu iznad, kao i upoznavanje sa pisanjem u upućivanjem Zahtjeva za pomoć MKSJ-u. Edukatori na ovim obukama bi trebali biti uključeni u komponentu edukacije edukatora (vidi "Podrška Akademijama za obuku" u tekstu iznad).

Ažuriranje istražnih tehnika i tehnologije je neophodno za sve pravnike uključene u predmete iz međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava, ali to je naročito slučaj kad su u pitanju istražitelji. Teme bi trebale uključivati DNK, forenziku, analizu mjesta zločina, obavljanje razgovora i ekshumaciju. Radionice koje obuhvataju savjete i tehnike za istraživanje starih predmeta, kao i kursevi za upotrebu elektronskih analitičkih alata kao što su Mapa predmeta, su također neophodni za istražitelje.

²³⁷ Nedavno objavljen "Zajednički projekat obuke Evropske komisije i MKSJ-a za domaće tužioce i mlade stručnjake iz zemalja bivše Jugoslavije" ima za namjeru da pokrije potrebu za rečenim aktivnostima u odnosu a tužilaštvo. Vidi <<http://www.icty.org/sid/10176>>.

Sudije/Presuđivanje

Regionalni sastanci apelacionih sudija: Ovo su sastanci kolega u formatu opisanom na strani 44, sa učešćem sudija sa MKSJ-a.²³⁸ Kao što je rečeno, program rada bi trebao biti kreiran lokalno i trebao bi uključivati teme koje predlože sami učesnici. Potencijalne teme identifikovane u ovom istraživanju uključuju pisanje presuda, presjek međunarodnog i domaćeg zakona u vezi sa predmetima koji uključuju počiniocima srednjeg ranga, upotreba stranih (naročito MKSJ-eve) sudskih praksi, uloga sudije u *outreach*-u i korištenju elektronskih alata za istraživanje.

Regionalni sastanci prvostepenih sudija: Ovo su sastanci kolega u formatu opisanom na stranici 44, uz učešće sudija sa MKSJ-a. Teme sugerisane tokom istraživanja uključuju uzajamnu pomoć u sakupljanju dokaza; dopustivost dokaza; upotreba dokaza sakupljenih od strane MKSJ-a; činjenice presuđene negdje drugo;²³⁹ uloga sudije u podršci svjedocima;²⁴⁰ uloga sudije u outreach-u; najbolje prakse u upravljanju predmetom i administracije predmetima i priliv (uključujući elektronske alate); i izrada smjernica za određene teme,²⁴¹ kao što su mjere za zaštitu svjedoka, predpresesne konferencije, posjete mjestu zločina i rekonstrukcije mjesta zločina.²⁴²

Treba također razmotriti mješovitim vijećima prvostepenih i apelacijskih sudija, sa temama koje su prilagođene prema potrebi.

Tužilaštvo

Regionalni sastanci tužioca: Ovo su sastanci kolega, uz učešće viših tužilaca sa MKSJ-s, sa ciljem nadopunjavanja trenutnih napora Ureda tužilaštva MKSJ-a u pogledu tužilaca u regiji.²⁴³ Istraživanje sprovedeno za ovaj Izvještaj je ukazalo da teme trebaju uključivati: vođenje istraga ratnih zločina, novi zakonski okviri koji olakšavaju kooperaciju i razmjenu dokaza među različitim pravosuđima, koristi i zamke usvajanja timskog pristupa u krivičnom gonjenju, najbolje prakse u upravljanju predmetom i administracij predmeta i priliva predmeta

²³⁸ Treba iskoristiti vrijeme dok je ovaj resurs još na raspolaganju, ali to ne znači da su sadašnje i bivše sudije sa MKSJ-a jedini mogući izvor. Ključne kvalifikacije su značajno iskustvo sa Međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom i način da se pomaže manje iskusnim kolegama bez pokazivanja superiornosti.

²³⁹ Istraživački tim napominje da postoji *lex specialis* u BiH koji se bavi ovom temom.

²⁴⁰ Dok se činilo da većina sudija razumije u potpunosti svoju ulogu u zaštiti i podršci svjedocima, drugi su mislili da ta odgovornost leži negdje drugo.

²⁴¹ Vidi stranu 89, i fusnotu 141, za primjer vodiča za video konferencije u Hrvatskoj.

²⁴² Za BiH konkretno, serija sastanaka kolega na kojima se govorilo o relevantnim pitanjima u vezi sa implementacijom "strategije" bi bila od koristi. Primjeri tema uključuju rad na predviđenom broju predmeta, substativnih pravnih prepreka, kriterija složenosti, i upotrebe dokaza prikupljenih od strane MKSJ-a, te presuđenih činjenica. Jedan tužilac i jedan sudija sa Suda BiH i MSKJ-a bi trebali biti pozvani kao posmatrači. Idealni bi sastanci između glavnog tužioca Ureda tužilaštva BiH i entitetskih tužilaca trebali biti redovni, na primjer, svaka tri mjeseca, sa ciljem razmjene iskustava, strategija i perspektiva.

²⁴³ Ured tužilaštva MKSJ-a je, zajedno sa odjelom za krivično gonjenje ratnih zločina Suda BiH, kreirao strukture za redovne konsultacije između tih entiteta.

(uključujući elektronske alate), uzajamnu pomoć u prikupljanju dokaza, te dopustivosti dokaza prikupljenih od strane MKSJ-u i u drugim pravosuđima.

Vanjska ekspertiza: Vanjska ekspertiza bi bila obezbijedena za podršku tužiocima u predmetima međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava. Stručnjak(ci) bi služili kao kolegijalni, profesionalni resursi u pitanjima vezanim za međunarodno krivično i humanitarno pravo, pružajući individualiziranu podršku u konkretnim predmetima. Uz pomoć u određenim predmetima, ekspert(i) bi asistirali u organizaciji i implementaciji napredne obuke, obuke u elektronskim alatima i bazama podataka, te u identifikaciji dodatnih potreba u oblasti stručnog usavršavanja.

Odbrana

Konferencije advokata odbrane: Branitelji u regiji koji pred sudom zastupaju lica optužena za učešće u ratnim zločinima bi se trebali okupljati jednom godišnje ili jednom u šest mjeseci na intenzivnoj, višednevnoj konferenciji. Domaćin konferencije bi mogao biti Odjel krivične odbrane Ureda registrara Sudsa BiH (OKO),²⁴⁴ jer već organizuje sličan događaj, ili lokalna advokatska komora, sličan institut ili neka nevladina organizacija. Prezentacije bi trebale biti organizovane na niz relevantnih tema obrađenih sa stajališta odbrane. Prilike za stvaranje kontakata i lične kontakte bi trebale biti ugrađene u dnevni red, što bi trebalo uključivati seminare, neformalne ručkove, i mjesta gdje stručnjaci i privatna industrija diskutuju i razmjenjuju, na primjer, pravne materijale, kurseve u vještinama i elektroničke alate. Kurs sa cekritifikatom u međunarodnom krivičnom pravu bi mogao također biti obezbijeđen na takvom događaju, kao i srednji i napredni kursevi iz međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava. Mogu se održavati radionice za sticanje vještina, kao na primjer tehnike ispitivanja i unakrsnog ispitivanja, uključujući i tehnike za rad sa istraumatiziranim, ondosno ranjivim svjedocima,²⁴⁵ vršenje istraga u ratnim zločinima sa perspektive odbrane, efikasna upotreba pismenih dokaza, te otkrivanje oslobađajućih dokaza u starim predmetima. Također je važno razumijevanje mehanizama za traženje pomoći od MKSJ-a, (na primjer, zahtjevi po Pravilu 75h i zahtjevi za obavljanje razgovora sa pritvorenim licem);²⁴⁶ pregovaranje o imunitetu i sporazumima o priznanju krivice u predmetima međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava; razjašnjenje profesionalno – etičkih pitanja; te osposobljavanju za rukovanje elektroničkim resursima, alatima za istraživanje i analizu (na primjer, Matrica predmeta, ACCLRT, Mapa predmeta, i software za upravljanje predmetima). Obuke bi trebale da se priznaju za godišnju normu stalnog pravnog obrazovanja.

²⁴⁴ OKO trenutno organizuje godišnji događaj slične prirode. Ova najbolja praksa je kombinacija konferencije OKO-a i California Attorneys for Criminal Justice, zajedno sa Udruženjem javnih branitelja Kalifornije, događaj koji se fokusira na odbranu u predmetima smrtne kazne u Sjedinjenim državama.

²⁴⁵ Vidi obuku pod nazivom "Komunikacija sa žrtvama i svjedocima" na strani 58.

²⁴⁶ U skladu sa trenutnom međunarodnom praksom, samo sudske i državne vlasti mogu tražiti pomoć od Ureda tužilaštva ili Registrara Tribunala. Tako bi, u većini država, branitelji trebali raditi sa sudskim vlastima u skladu sa nacionalnim, odnosno lokalnim krivičnim procedurama.

Eksterna ekspertiza bi trebala biti dostupna kao podrška braniteljima koji rade na predmetima međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava.²⁴⁷ Kao sa sličnom podrškom predloženom za tužioce (vidi iznad), stručnjaci odbrane bi služili kako kolegijalni, stručni resursi iz oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava, pružajući individualiziranu podršku u konkretnim predmetima. Uz pomoć u konkretnim predmetima, eksperti bi pomagali u organizaciji i implementaciji obuke, a naročito obuke u korištenju elektronskih alata i baza podataka, kao i identifikaciji dodatnih potreba u stručnom usavršavanju. Stručnjaci bi mogli biti bazirani u lokalnim advokatskim komorama, nevladinim organizacijama ili nezavisnim uredima, prema potrebi.²⁴⁸

Podrška advokatskim komorama za izgradnju internog kapaciteta, odnosno plana i programa iz oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava. Pregovori o sporazumu o razumijevanju sa relevantom akademijom ili centrom za obuku sudija koji se tiču plana i programa, prostorija i edukatora, bi trebali uštediti resurse. Advokatske komore bi trebale upotrijebiti plan i program kako bi sprovodile periodične kurseve sa certifikatima koji bi imali sadržaj vezan za međunarodno krivično i humanitarno pravo sa naglaskom na odbranu, naročito za advokate koji su dodijeljeni po službenoj dužnosti, ali i druge koji prihvataju predmete vezane za međunarodno krivično i humanitarno pravo.²⁴⁹ Kurs treba pokrivati osnovne do naprednih nivoa i uključivati: elektronske analitičke i pravne alate i baze podataka, kao što su Matrica predmeta; pristup MKSJ-a dokazima pisanjem Zahtijeva za pomoć i zahtijeva prema pravilu 75h, te zahtijeva za obavljanje razgovora sa pritvorenim licima; vršenje istraga vezanih za međunarodno krivično i humanitarno pravo (prema potrebi), naročito u traženju oslobađajućih pismenih dokaza; i, na kraju, obuka o kontaktu sa svjedocima i ispitivanju istih – uključujući najbolje prakse u postupanju sa istraumatiziranim svjedocima.

Kreirati ili poboljšati pod-komitete specijalizovane u međunarodnom krivičnom i humanitarnom pravu unutar advokatskih komora koje će se fokusirati na sveobuhvatna pitanja koja izazivaju zabrinutost advokata odbrane. Na primjer, razmotriti rad prema restrukturiranju naknade za branitelje po službenoj dužnosti u složenim predmetima međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava.

Dodatna podrška žrtvama, odnosno svjedocima

Obuka osoblja – početna: Zajedno sa razvojem održivih struktura, početni, odnosno uvodni program je esencijalan za svo novo osoblje. Plan i program koji uključuje praktičnu primjenu najboljih praksi iznesenih u Aneksu 6 i drugdje u ovom Izvještaju će biti potreban. Uz

²⁴⁷ Na Kosovu, CDRC (vidi fusnotu 138) izgleda kao prikladan organizator za vanjsku ekspertizu.

²⁴⁸ Specifično za BiH, vanjska ekspertiza je vjerovatno primjerenija za pomoć advokatima koji rade na sudovima na entitetskom nivou u svjetlu OKO-vog postojećeg mandata na Sudu BiH. Da li OKO može biti domaćin za eksperta na entitetskom nivou, međutim, otvara pitanja u vezi sa nadležnosti organizacije, mandata i tranzicije trebaju biti riješena.

²⁴⁹ Istraživački tim napominje da su Ministarstvo pravde i Advokatska komora Hrvatske sačinili listu branitelja koji su voljni da ih sud imenuje po službenoj dužnosti optuženima za ratne zločine slabog imovinskog stanja, te su indicirali da bi oni obučili te advokate.

njihovu primarnu ulogu u pružanju psiho-socijalne podrške istraumatiziranim svjedocima, osoblje treba razumjeti ulogu jedinice za podršku žrtvama, odnosno svjedocima unutar pravosudnog sistema i zakonskog okvira koji se odnosi na svjedočenje svjedoka uopšte. Ispod je primjer takve početne obuke osoblja.

» *Primjer: RAD SA RANJIVIM I ISTRAUMATIZIRANIM SVJEDOCIMA*

Šta: Uvodna obuka za (novo) osoblje za podršku žrtvama, odnosno svjedocima.

Kako: Obuka koja se bazira na praksi, a koja obuhvata pitanje ugroženosti i traumatiziranosti svjedoka. Psiholozi i terapeuti koji se bave traumama vode učesnike u prepoznavanju znakova post-traumatskih stresnih sindroma i drugih trauma kod svjedoka koji treba da svjedoče na pretresu. Učesnici uče tehnike odgovarajuće interakcije sa takvim svjedocima, uključujući i praktične metode pružanja podrške prije i za vrijeme svjedočenja. Učesnici također uče kada i kako da interveniraju u ime svjedoka, o kojim stvarima mogu, a o kojim ne mogu razgovarati, kako objasniti često složene pravne procese u koje svjedok može biti uključen, te zakonska prava svjedoka u sudskom postupku. Dovede se lažni svjedok koji pomaže učesnicima da vježbaju, ispred svojih kolega, tehnike i kako da reaguju na probleme koja se pojave. I stručnjaci i kolege daju povratne informacije.

Ko: Osoblje i volonteri koji rade u strukturama za podršku svjedocima.

Kontinuirano stručno usavršavanje: Studijske posjete MKSJ-u i drugdje u regiji će se pokazati neprocjenjive osoblju i volonterima, kako je potvrđeno od strane službi za podršku u Hrvatskoj i Srbiji u neposrednoj prošlosti. Periodični sastanci kolega iz oblasti podrške svjedocima u regiji su također služili kao format za razmjenu najboljih praksi i njegovanje ličnih kontakata, zauzvrat pomažući novim uposlenicima u prevazilaženju prepreka uobičajenih na tom polju. Također važno za one koji teže izgradnji kapaciteta za podršku žrtvama, odnosno svjedocima jeste praksa samoobuke koja je znatno poboljšana stavljanjem materijala relevantnih za podršku žrtvama, odnosno svjedocima na raspolaganje praktičarima na jeziku koji im je razumljiv. Prevođenje dodatnih tekstova bi se trebalo razmotriti.²⁵⁰

²⁵⁰ Postoje mnogi korisni tekstovi. Neki od njih su: 1) Svjetska zdravstvena organizacija. Smjernice za medicinsko-pravnu brigu za žrtve seksualnog nasilja. 2003. <http://www.who.int/violence_injury_prevention/publications/violence/med_leg_guidelines/en/>. 2) Brewin CR, i drugi. "Brief Screening Instrument for Post-traumatic Stress Disorder," British Journal of Psychiatry. 2002, 181.3) Nicola Henry, "Svjedok silovanja: Granice i potencijali međunarodnih suđenja za ratne zločine za žrtve seksualnog nasilja u vrijeme rata," Međunarodni žurnal za tranzicijsku pravdu, 2009 3(1):114-134. 4) Sarah Hustache, i drugi. "Procjena psihološke podrške žrtvama seksualnog nasilja u konfliktnom okruženju: rezultati iz Brazavila, Kongo," Međunarodni žurnal sistema za mentalno zdravlje, 2009; 3: 7, dostupno na internetu, od 1. aprila 2009. godine na <http://www.pubmedcentral.nih.gov/articlerender.fcgi?artid=2669041>.

Edukacija edukatora: U svjetlu velike potrebe za obukom u ovoj oblasti, sistem obuke za edukatore je neophodan. Takvi edukatori će trebati pokazati rezultate na dva fronta: Najprije da obezbijede “dvosmjernu komunikaciju sa svjedocima i žrtvama” obuku u svakom pravosuđu za sve pravne stručnjake koji dolaze u dodir sa svjedocima i žrtvama;²⁵¹ i drugo, da obezbijede uvodnu i obuku na poslu za osoblje i volontere u jedinicama za podršku svjedocima, odnosno žrtvama spomenutim ovdje:

» *Primjer:* EDUKACIJA EDUKATORA U PODRŠCI SVJEDOCIMA

Šta: Program “edukacije edukatora” za razvoj kapaciteta za obuku među osobljem za podršku svjedocima.

Kako: Edukator, odnosno učesnici će dobiti smjernice o obrazovanju za odrasle na polju podrške svjedocima, koje će uključivati, između ostalog, izradu plana i programa i materijala za obuku, procjenu učesnika i davanje konstruktivnih povratnih informacija, učenje znakova i simptoma “sekundarne traume”, i konfiguracije vježbi sa lažnim svjedocima. Učesnici vježbaju vršenje obuke pred kolegama i/ili video prenosa i dobijaju instrukcije i povratne informacije.

Ko: Mali broj identifikovanih potencijalnih edukatora u podršci svjedocima, odnosno žrtvama.

Kompenzacija: Gdje nije dostupna, direktna podrška žrtvama treba biti pružena kroz programe pravne pomoći. Pravni fakulteti predstavljaju naročito validan forum jer takva pomoć može biti spojena sa prenošenjem znanja na studente u kliničkom okruženju pravnog obrazovanja. Takvi klinički programi mogu funkcionisati uz male troškove, dok su koristi i studentima i klijentima jasne, a da se i ne spominje širi doprinos socijalnoj pravdi.

» *Primjer:* KLINIKE ZA PRAVNU POMOĆ ŽRTVAMA

Šta: Program za kliničko pravno obrazovanje za pravne fakultete.

Kako: Vođen kako stalni kurs, odnosno, opciona komponenta plana i programa pravnog fakulteta. Profesor, odnosno advokat vodi studente u predavljanju stvarnih žrtava *pro bono* u parničnim postupcima za rješavanje imovinsko-pravnih zahtjeva u predmetima vezanim za ratne zločine. Studenti istražuju zakone i pišu zahtjeve i podneske, i prisustvuju ročištima na sudu zajedno sa advokatom, odnosno profesorom u skladu sa lokalnim pravilima Advokatske komore.

²⁵¹ Vidi uokvireni tekst na strani 58 za opis.

Ko: Studenti prava zainteresovani za oblast međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava i/ili kompenzaciju žrtava.

Outreach i javno informisanje

Prenošenje znanja u sferi *outreach*-a ima svoje vlastite specifičnosti, koje rezultiraju iz različitih tumačenja *outreach*-a, zašto je on važan, i ko bi se njime trebao baviti.²⁵² U prenošenju znanja mora se najprije ustanoviti zajedničko razumijevanje *outreach*-a i njegova svrha. Vođstvo pojedinačnih sudova i dijelova sudova, relevantni dužnosnici ministarstva pravde i postojeće osoblje ureda za informisanje javnosti mora od početka razumjeti važnost *outreach*-a i njegove jedinstvene uloge koja je veća i važnija od one koju ima ured za informisanje javnosti. Jednom kada se ovo shvati, dužnosti *outreach*-a trebaju se dodati onima koje ima osoblje ureda za informisanje javnosti gdje takvo osoblje postoji. Gdje ne postoji osoblje ureda za informisanje javnosti, odnosno *outreach*, mora se dodati, gdje je to moguće. Uključivanje *outreach*-a u institucionalne strategije i dugoročno planiranje, i kreiranje politika za sudije, tužioce i druge dužnosnike da informišu *outreach* prakse unutar njihovog područja odgovornosti je kritični naredni korak nakon osiguravanja budžetskih sredstava i ljudskih resursa.

» *Primjer:* PRIKAZIVANJE FILMA & DISKUSIJA

Šta: Prikazivanje dokumentarnih filmova o *outreach*-u, nakon čega slijedi diskusija.

Kako: Učesnici gledaju film, na primjer “Pravda treba iskorak”²⁵³ ili “Pravda u regiji”,²⁵⁴ i diskutuju njegov sadržaj. Događaj se bavi potencijalnim uticajem koji dobro organizovane aktivnosti *outreach*-a mogu imati. To uključuje povećano opšte razumijevanje vladavine prava, pravičnih suđenja, nepristrasnost i odgovornost; korigovanje nerealnih očekivanja javnosti u vezi sa postupcima ratnih zločina; pokazivanje transparentnosti institucije; razbijanje predrasuda da su ratni zločini “prirodni” pratioci rata; jačanje volje žrtava i svjedoka za svjedočenjem; odvratanje

²⁵² Treba spomenuti da su sudije i tužiocu na prikladan način uključeni u one koji se bave outreach-om, ili zato što ljudski resursi to zahtijevaju ili zato što je njihova (etička) odgovornosti da promoviraju povjerenje javnosti u rad njihovih ureda.

²⁵³ Film u stilu dokumentarca koji je producirala OSCE Misija u Bosni i Hercegovini koja pokazuje pozitivan uticaj aktivnosti outreach-a u predmetima Međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava.

²⁵⁴ Film u stilu dokumentarca koji su zajednički producirali novinari u posjeti pravosudnim institucijama BiH i Hrvatske 2005. i 2006. godine.

javnosti od osjećaja apatije i zamora²⁵⁵ i čak neprijateljstva prema krivičnom gonjenju za ratne zločine koje je prisutno na mnogim područjima; podizanje svijesti javnosti o činjenicama utvrđenim tokom pravosnažno okončanih postupka; i povećanje osjećaja javnosti da učestvuju i da su uključeni u taj proces.²⁵⁶ Učesnici se podstiču da povećaju aktivnosti *outreach*-a u njihovom pravosuđu.

Ko: predsjednici sudova, glavni tužioci, članovi parlamenta, dužnosnici ministarstva pravde, prikladne nevladine organizacije.

Usavršavanje osoblja outreach-a & kontinuirao obrazovanje: Same aktivnosti *outreach*-a mogu i trebaju biti različite prirode, prilagođene prema potrebi društvenim okolnostima pravosudnog sistema.²⁵⁷ Niz vještina koje posjeduje praktičar *outreach*-a mora biti jednako raznolik. Komercijalno dostupni kursevi iz “komunikacije sa javnošću” ili “službenika za informisanje javnosti” mogu biti ugovoreni u većini glavnih gradova u regiji, a sigurno u inostranstvu.²⁵⁸ Često na takvim kursevima učesnici pišu saopštenja za štampu, govore pred kamerama, vode ili dogovaraju intervjue, organizuju medijske događaje i druge slične aktivnosti. Vrlo dobar edukator i metodologija u skladu sa najboljim praksama iznesenim u ovom Izveštaju mogu rezultirati sticanjem najvažnijih vještina. Važno je međutim, da oni koji se bave *outreach*-om sebe ne ograničavaju na uobičajene forume (npr. medije), nego da imaju kreativan pristup svom poslu, razmatrajući kako najbolje da ispune svoje ciljeve *outreach*-a u sklopu svog socio-političkog konteksta. Drugi val obuke osoblja treba biti usmjeren na razumijevanje međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava kao dio krivičnog prava. Sveobuhvatna uvodna obuka opisana u uokvirenom tekstu na stranici 53, specifično usmjerena na osoblje *outreach*-a i informisanja javnosti i koja se bavi pitanjima *outreach*-a i informisanja javnosti koja se pojavljuju u svakoj fazi nekog predmeta, bi bila od značajne koristi u ovom smislu. Dalja obuka koja pokriva etičke i pravne parametre *outreach*-a i informisanja javnosti je također neophodna. I, kao i sa svakom drugom profesijom redovne mogućnosti za profesionalno usavršavanje trebaju biti ugrađene u razvoj karijere. Periodične studijske posjete osoblja *outreach*-a Sudu BiH, MKSJ-u i Specijalnom odjelu za ratne zločine u Beogradu, odnosno Uredu tužilaštva, uključujući sastanke sa kolegama na ovim lokacijama u svrhu razmjene najboljih praksi su preporučene.

Vanjska ekspertiza: Sudovi bi trebali ozbiljno razmotriti da, na privremenoj osnovi, imaju gostujućeg stručnjaka koji bi pomogao u razvoju strategije *outreach*-a dotične institucije, da-

²⁵⁵ Vidi: “Zamorenost ratnim temama”, objavio: BIRN dostupno na: <http://www.bim.ba/bh/155/10/17022/>. Posljednji put posjećeno: 2. marta 2009. godine.

²⁵⁶ Mišljenje je mnogih da zbog toga što sudovi kreiraju historijski zapis, utvrđeni događaji bi trebali formirati dio javnog diskursa. Javnost bi trebala znati koja su djela dokazana, a ne samo ko je proglašen krivim i njihove kazne.

²⁵⁷ Vidi Prilog 6 “Najbolje prakse u outreach-u”.

²⁵⁸ Vidi npr.: “Konferencija sudskih službenika za javno informisanje”, <http://www.ccpio.org/index.htm> nudi ovakav jedan kurs.

jući savjete o prikladnim tehnikama i materijalima, i identifikujući dalje potrebe za obuku osoblja. Organizovanje i vršenje obuke može također biti u sklopu ekspertovog zadatka.

Preporuke iznad možda ne iscrpljuju potencijal za kooperativne intervencije od strane lokalne i međunarodne pravne zajednice, ali dva faktora ih odvajaju od prošlih napora: Prvo, čvrsto su bazirani na širokom istraživanju najboljih praksi; i, drugo, oni su bili podvrgnuti iscrpnim konsultacijama sa stručnjacima i praktičarima, i iz regije i iz inostranstva. Njihova implementacija bi trebala donijeti značajan napredak u predmetima iz oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava u regionu.

VI. Završne opaske

U ovom izvještaju je analiziran presjek međunarodnog prava i prakse MKSJ-a sa jedne strane, sa domaćim pravom i domaćom praksom sa druge strane, iz perspektive “prenošenja znanja”. U ovom izvještaju je analiziran način na koji pravni stručnjaci najbolje uče zanat odbrane, krivičnog gonjenja, vođenja istraga i vođenja glavnog pretresa u predmetima u vezi sa međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom. Nakon proučavanja prošlih aktivnosti – i lekcija koje one nude – istraživački tim je identifikovao mehanizme pomoću kojih se može postići maksimalni učinak aktivnosti usmerenih na jačanje kapaciteta, koje su zasnovane na međunarodnom krivičnom i humanitarnom pravu. Iako sa težištem na jačanju vještina pravnih stručnjaka, u izvještaju je u stvari obrađena još jedna grupa praktičara – upravo oni koji rade na jačanju kapaciteta. Onoliko koliko je pravnim stručnjacima potrebno stalno unapređenje vještina, isto toliko je organizatorima aktivnosti na jačanju kapaciteta potrebna modernizacija tehnika i unapređenje vještina. Organizator obuke više ne može jednostavno unajmiti vrhunskog eksperta za određenu temu, staviti ga u prostoriju sa učesnicima obuke i očekivati sa se znanje prelije od eksperta na učesnike. Moderna pedagogija za odrasle potpuno jasno kaže da daleko više stvari od sofisticiranih *ex-cathedra* prezentacija čini prenošenje znanja, čak i onda kada su učesnici željni učenja. Čitav niz praktičnih, višeslojnih, interaktivnih i na stvarnosti zasnovanih obrazovnih iskustva se traži od stručnjaka koji rade na međunarodnom krivičnom i humanitarnom pravu. U ovom izvještaju smo nastojali izdvojiti ove moderne tehnike od lekcija naučenih u prethodnoj praksi i od ideja i inovacija koje postoje u korpusu pravnih praktičara i edukatora u oblasti međunarodnog prava.

MKSJ je sakupio ogromnu količinu informacija, znanja i ekspertize u toku svoga mandata. Sada kada se bliži njegovo zatvaranje, korištenje tog znanja i ekspertize – koji sadrže mnoge od onih tema sa kojima se suočavaju pravni stručnjaci u regionu danas – je od neizmjerne važnosti. Uspjesi i neuspjesi prošlih inicijativa sadrže u sebi mnogo lekcija za one čiji je zadatak da osiguraju da se relevantno znanje i iskustvo prenesu na one stručnjake u regiji koji ih mogu najbolje iskoristiti.

Bez sumnje ostaje mnogo da se uradi u cijeloj regiji, jer su preostali predmeti ratnih zločina brojni i pažnja koja im se poklanja stavlja ih u fokus pravosudnih sistema u većini pravosuđa u zemljama bivše Jugoslavije. Procjena potreba koja je ovdje izvršena utvrdila je veliki broj značajnih slabosti koje se trebaju razriješiti kroz saradnju u sprovođenju gorenavede-

nih preporuka. Osiguravanje da se ogromna količina informacija, znanja i ekspertize koju tribunali poput MKSJ-a sakupe za vrijeme svojih mandata prenese stručnjacima u lokalnim pravosuđima koji ih najbolje mogu iskoristiti je izazov, ali takav izazov na koji se može odgovoriti. Doista, to je sljedeća faza razvoja međunarodnog prava; ono što je postalo poznato pod nazivom “proaktivna komplementarnost” – razmjena ekspertize koja je nastala na međunarodnom nivou, kako aktivno tako i sistematski, sa domaćim pravosuđima uključenim u rješavanju ovih krivičnih djela. Metodologiju koja se ovdje upotrebljava, i rezultate i preporuke kojima je ona rezultirala, treba vidjeti kao potencijalni okvir za sprovođenje te komplementarnosti.

Međunarodni tribunali ne trebaju, i ne bi trebali, sprovoditi ovaj proces sami. Naprotiv, u naročito dobroj “najboljoj praksi” postoje vrlo koordinirani, kooperativni naponi među organizacijama sa komplementarnim mandatima – kao što su OSCE, UNICRI, i ICTY – koji rade zajedno sa lokalnom pravnom zajednicom.

VII. Aneksi

1. Terminologija koja se koristi u Izvještaju
2. Lista Istraživački koraci
4. Pregled prošlih aktivnosti u prenošenju znanja prema pravosudnom sistemu, odnosno temi
5. Važeće materijalno pravo po pravosudnim sistemima
6. Najbolje prakse u podršci svjedocima
7. Najbolje prakse u outreach-u

ANEKS 1

Terminologija

Izgradnja kapaciteta u vezi sa međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom je višestruka tema i mišljenje koje neko ima o njemu će vjerovatno zavisti od uloge koju ta osoba ima, upoznatosti sa temom ili obrazovanja. Inicijative moraju uzeti u obzir sve vrste domaćih specifičnosti, na primjer, razliku između sistema običajnog i kontinentalnog prava, pravnu kulturu, jezičke razlike i postojeće pristupe pravnom obrazovanju. U svrhu pojašnjenja terminologije korištene za jačanja kapaciteta i prenošenje znanja u ovom izvještaju i u interesu jasnoće, molimo čitaoca da obrate pažnju na slijedeće:

DEFINICIJE:

1. “međunarodno krivično i humanitarno pravo” Ovaj izraz se upotrebljava ovdje da označi međunarodno pravo koje se odnosi na krivična djela međunarodnog karaktera, uključujući ona u vezi sa oružanim sukobom, tj. na povrede međunarodnog humanitarnog prava a takođe i na genocid i zločine protiv čovječnosti. Povremeno autori takođe koriste izraz “ratni zločini.” Kada se on koristi, predstavlja zamjenu za termin „međunarodno krivično i humanitarno pravo“ i ne tumači se se u značenju njegove ograničenije definicije.
2. “Prenošenje znanja” – Definicija svake riječi se objašnjava posebno:
 - a) “Znanje” – kako se ovdje koristi – je skup razumijevanja i vještina koji su potrebni za primjenu korpusa normi koje se primjenju na predmete iz oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava i druge vještine i znanja koje se odnose na istragu, krivično gonjenje, odbranu i presuđivanje predmeta međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava. Ono uključuje ekspertizu u srodnim područjima kao što su *outreach* i podrška žrtvama, odnosno svjedocima, kao i informacije o okolnostima, pojedincima, procesima i incidentima.
 - b) “Prenošenje” je razmjena, iznošenje, predavanje, mentorisanje, davanje instrukcija, komuniciranje, treniranje i slični modeli prenošenja znanja i vještina, definisanih gore, onima koji će imati koristi od njih. Ono uključuje i jednosmjerno i dvosmjerno prenošenje znanja.
3. “Izgradnja kapaciteta”: Jačanje sposobnosti nekog pravosuđa da izvršava svoje funkcije pomoću poboljšanja “znanja” i vještina relevantnih aktera.
4. “Izgradnja institucija”: Jačanje sposobnosti institucije da izvršava svoje funkcije unapređenjem njezine infrastrukture, regulatornog ili pravnog okvira, procesa odlučivanja, rukovodećih kapaciteta, internih procedura, mehanizama za obuku, mreža za komunikaciju i tako dalje.
5. “Specifično za predmete iz oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava” Onako kako se upotrebljava u ovom tekstu, specifični aspekti predmeta iz međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava su oni koji prave razliku između predmeta iz međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava i “klasičnih” zločina. To uključuje as-

pekte bez kojih predmeti iz međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava ne mogu biti procesuirani na efikasan način. Na primjer, poznavanje ženevskih konvencija je specifično za predmete iz međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava, dok poznavanje standarda predpretnosnog pritvora to nije – jer su ti standardi podjednako važni za i “klasična” krivična djela. Ovaj studij se fokusira na krivično-pravne aspekte specifične za predmete iz međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava, ostavljajući po strani, u mjeri u kojoj je to moguće, aspekte primjenjive na krivična djela uopšte.

6. “Pravni stručnjaci”: Ova fraza odnosi se na tužioce, advokate i sudije zajedno, ali također obuhvata druge pravnike koji imaju ulogu u krivično-pravnom sistemu, kao što su stručni saradnici. Tamo gdje je to prikladno, fraza obuhvata istražitelje i policajce.
7. “*Outreach*”: Onako kako se taj termin koristi u ovom Izvještaju, *outreach* se sastoji od proaktivnih inicijativa koje imaju za namjeru da objasne rad i da uliju povjerenje u sud ili neki dio suda (na primjer Ureda registrara) ili tužilaštva. Aktivnosti *outreach*-a se poduzimaju u ime suda, dijela suda ili tužilaštva i nastoje da njeguju odnose sa javnosti, određenim zajednicama i medijima u regiji. *Outreach*, zajedno sa Uredom za informisanje javnosti, se obično razmatra pod širom kategorijom Odnosa sa javnošću ili “Vanjskih komunikacija”. Dužnosti *outreach*-a obično obavlja osoblje unutar mehanizma za odnose sa javnošću u nekoj instituciji. Budući da treba napraviti razliku radi konceptualne jasnoće, ovdje se Ured za informisanje javnosti definiše kao prenošenje informacija koje je sud ili dio suda **OBAVEZAN** prenijeti u smislu prava građana na slobodan pristup informacijama od javnog značaja ili da pokažu transparentnost institucije. *Outreach*, s druge strane, je gdje aktivnosti imaju svjesnu namjeru na utiču na pozitivan način na mišljenje šire javnosti, ili na mišljenje određene ciljne grupe.
8. “Najbolje prakse”: To su tehnike, strategije, mehanizmi, metodologije i pristupi koji funkcionišu na više nivoa koji su pokazali uspjeh u prenošenju znanja.
9. “Preporuke”: Ovo su konkretni koraci sugerisani od strane autora kako bi se otklonile identifikovane slabosti.

PRILOG 2**Lista sagovornika****BiH:**

G-đa Azra Miletić, predsjednik Žalbenog vijeća Suda BiH, Sarajevo
G-din Mladen Jurišić, sudija, predsjednik suda, Kantonalni sud Mostar
G-din Hamo Kebo, sudija, predsjednik krivičnog odjeljenja, Kantonalni sud Mostar
G-đa Tanja Tankosić, Jedinica za pružanje podrške svjedocima, Sud BiH, Sarajevo
G-đa Barbra Carlin, rezidentni pravni savjetnik, Ministarstvo pravde USA, Sarajevo
G-đa Minka Kreho, sudija, Sud BiH, Sarajevo
G-din Ibro Bulić, tužilac, Sud BiH, Sarajevo
G-din David Schwendiman, šef Ureda za ratne zločine u Glavnom tužilaštvu, Sarajevo
G-đa Nina Kisić, pravnik, OKO, Sarajevo
G-din Edin Ramulić, koordinator projekata, Izvor, Prijedor
(ime izostavljeno na zahtjev), SIPA, službenik za pružanje podrške svjedocima, Sarajevo
G-din Zdravko Knezevic, glavni tužitelj Federacije, Sarajevo
G-din Vojslav Dimitrijević, sudija, Vrhovni sud Republike Srpske, Banja Luka
G-din Branko Mitrović, okružni tužilac za ratne zločine, Banja Luka
G-din Šahbez Džihanović, direktor Federalnog Centra za edukaciju, Sarajevo
G-đa Nidžara Ahmetašević, urednik, Balkan Investigative Reporting Network, Sarajevo
G-din Damjan Kaurinović, sudija, Apelacioni sud Brčko
G-đa Sabina Beganović, tužilac, šef Jedinice za ratne zločine, Mostar
G-đa Vesna Pranjić, tužilac, Mostar
G-din Slavo Lakić, zamjenik glavnog tužioca, Distrikt Brčko
G-đa Rozalija Džanić, sudija, Kantonalni sud Tuzla
G-din Jadranko Grčević, Predsjednik Suda Distrikta Brčko
G-đa Jasna Zečević, direktor Vive Zene, Tuzla
G-đa Alma Dzaferović, tužilac, Tuzlanski Kanton
G-đa Dalida Demirović, Centar za građanske inicijative, Mostar
G-đa Biljana Potparić, Ured registrara, Sud BiH, Sarajevo
G-đa Alma Dedić, rukovodilac za portfelje, UNDP, Sarajevo
G-din Almiro Rodrigues, sudija, Sud BiH, Sarajevo
G-din Robert Carolan, sudija, Sud BiH, Sarajevo
G-din Carol Peralta, sudija, Sud BiH, Sarajevo
G-din Kevin Hughes, stručni saradnik, Sud BiH, Sarajevo
G-din Alfredo Strippoli, stručni saradnik, Sud BiH, Sarajevo

Hrvatska:

G-din Dražen Tripalo, sudija Vrhovnog suda Republike Hrvatske
G-din Josip Čule, zamjenik javnog tužioca, Zagreb
G-đa Davorka Radalj, zamjenik općinskog tužioca, Zagreb
G-đa Verica Orešić Cvitan, Ministarstvo pravde, Zagreb
G-din Damir Brnetić, profesor na Policijskoj akademiji, MUP, Zagreb

G-din Ivan Veršić, predsjednik Županijskog suda Sisak
 G-đa Melita Avedić, sudija Županijskog suda Sisak
 G-đa Snježana Mrkoci, sudija Županijskog suda Sisak
 G-din Ante Nobilo, advokat, Zagreb
 G-đa Renata Miličević, sudija Županijskog suda Zagreb
 G-din Leo Andreis, predsjednik Advokatske komore Hrvatske, Zagreb
 G-din Stipe Vrdoljak, županijski tužioca, Sisak
 G-din Zorko Kostanjšek, advokat, Sisak
 G-din Domogoj Rupčić, advokat, Sisak
 G-đa Dubravka Turkalj Dragosavac, zamjenik županijskog tužitelja, Zagreb
 G-đa Vesna Teršelić, Dokumenta, Zagrebtuži
 G-đa Katarina Kruhonja, Centar za mir, Osijek
 G-din Mladen Stojanović, Centar za mir, Osijek
 G-din David Hudson, Delegacija EK, Zagreb
 G-đa Jasmina Dolmagić, zamjenik županijskog tužioca, Zagreb

Bivša Jugoslavenska Republika Makedonija:

G-đa Tanja Temelkowska, izvršni direktor, Akademija za edukaciju sudija i tužilaca
 G-din Sedat Redžepagić, portparol suda, istražni sudija, Sud I Skoplje
 G-đa Vesna Bosotova, istražni sudija, Sud I Skoplje
 G-din Goran Boševski, sudija prvostepenog suda, Sud I Skoplje
 G-din Jovan Ilievski, javni tužilac, Skoplje
 G-din Savo Kocarev, advokat, Skoplje
 G-din Agim Miftari, sudija Vrhovnog suda

Srbija:

G-din Janko Lazarević, sudija, predsjednik Vijeća za ratne zločine, Vrhovni sud Srbije
 G-din Siniša Vazić, sudija, predsjednik Vijeća za ratne zločine, Okružni sud Beograd
 G-đa Marijana Santrač, viši pravni specijalista, Ambasada SAD, Beograd
 G-din Donald Lizotte, viši policijski savjetnik, Ministarstvo pravde SAD
 G-đa Sandra Orlović, zamjenik izvršnog direktora, Fond za humanitarno pravo
 G-din Rajko Jelušić, advokat, Beograd
 G-din Milan Dilparić, istražni sudija, Vijeće za ratne zločine, Okružni sud Beograd
 G-din Andrej Nosov, predsjednik, Inicijativa mladih za ljudska prava
 G-đa Slavica Peković, službenik za podršku, Pružanje podrške žrtvama/svjedocima, Okružni sud Beograd
 G-din Novica Peković, sudija Vrhovnog suda Srbije
 G-din Dragoljub Stanković, zamjenik tužioca za ratne zločine, Beograd
 G-din Bruno Vekarić, viši savjetnik, Tužilaštvo za ratne zločine, Beograd
 G-đa Tatjana Vuković, sudija, Vijeće za ratne zločine, Okružni sud Beograd
 G-din Vojin Dimitrijević, izvršni direktor, Centar za ljudska prava Beograd

Kosovo²⁵⁹:

G-din Lavdim Krasniqi, pravosudni institut Kosovo
 G-din Osma n Kryeziu, okružni tužilac, Priština
 G-đa Nesrin Lushta, sudija Vrhovnog suda Kosovo
 G-din Vinod Bollel, (vršilac dužnosti) viši sudija, UNMIK
 G-din Mehdi Dehari, sudija, Okružni sud u Prištini
 G-din Matti Raatikainen, šef Jedinice za istragu ratnih zločina, EULEX
 G-đa Anette Milk, tužilac, EULEX
 G-din Jens Christensen, tužilac, EULEX

OSCE

G-din James Rodehaver, direktor Odjeljenja za ljudska prava, Misija za BiH
 G-đa Pipina Katsaris, pravni savjetnik, rukovodilac Projekta za praćenje primjene pravila
 11bis, Misija za BiH
 G-đa Stephanie Barbour, pravni savjetnik za ratne zločine, Misija za BiH
 G-din Donald Bisson, šef Odjeljenja za vladavinu prava, Misija u Skoplju
 G-din Luis Carnasa, viši službenik za vladavinu prava, Misija u Skoplju
 G-đa Mary Wycoff, šef Jedinice za vladavinu prava, Ured u Zagrebu
 G-din Ivan Jovanović, savjetnik za pitanja ratnih zločina, Misija za Srbiju
 G-din Jan Assink, Odjeljenje za primjenu zakona, Misija za Srbiju
 G-đa Milena Jojić, Odjeljenje za primjenu zakona, Misija za Srbiju
 Razni OSCE-ovi posmatrači suđenja iz Zagreba, Beograda, Skoplje i Sarajeva

MKSJ:

G-din Refik Hodžić, službenik za vezu Ureda registrara, Sarajevo
 G-din Ken Robert, viši pravni službenik, Hag
 G-din Tony Hawke, Odjeljenje za žrtve i svjedoke, Hag
 G-đa Catherine Marchi-Uhel, šef za odjeljenja suda, Hag
 G-din Amir Čengić, pravni službenik-saradnik, Hag
 G-đa Evelyn Anoya, pravni koordinator, Služba za upravu i podršku sudu, Ured registra-
 ra, Hag
 G-đa Magdalena Spalinska, službenik za informisanje, Hag
 G-đa Rebecca Cuthill, asistent za informisanje, Hag
 G-đa Nerma Jelačić, portparol za vijeća i ured registrara, Hag
 G-din Matias Hellman, službenik za ostavštinu MKSJ-a, Ured predsjednika, Hag

Nezavisni stručnjaci:

G-din Guenael Mettraux, Dr, branilac, Hag
 G-đa Colleen Rohan, branilac, Hag

²⁵⁹ Kosovo se odnosi na Kosovo prema Rezoluciji 1244 Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija. OSCE ima neutralan status te stoga ne zauzima stajalište u pogledu nezavisnosti Kosova.

PRILOG 3

Metodologija & istraživački koraci

A. Metodologija

Sponzori institucija su bili svjesni da je potrebno izraditi namjensku istraživačku metodologiju kako bi se postigli ciljevi identifikovanja najboljih praksi i izdavanja sveobuhvatnog niza preporuka. Projektni tim se opredijelio za četverokomponentni proces, čiji je akronim "R.A.I.D.":

1. preispitivanje i ocjenjivanje ranijih aktivnosti,
2. procjenjivanje postojećih potreba praktičara (procjena potreba)
3. identifikovanje najboljih praksi i naučenih lekcija
4. stvaranje efikasnijih pravnih rješenja (preporuke)

Broj jedan i dva su se odvijali simultano: pogled unazad (pregled ranijih aktivnosti) kako bi se prikupile lekcije dobivene iz prošlih aktivnosti u prenošenju znanja i preispitivanje trenutnog stanja stvari s obzirom na vještine relevantne za međunarodno krivično i humanitarno pravo i znanje pravnih stručnjaka u regiji (procjena potreba).

U trećem koraku, te dvije komponente omogućile su višeslojno prikupljanje najboljih praksi i naučenih lekcija. Istraživački tim je identifikovao niz praksi koje su se pokazale efikasnim na strateškom, odnosno nivou politika, kao i nekoliko praksi koje funkcionišu na nivou specifične metodologije ili tehnike. Kao što će se vidjeti, da li je neka konkretna praksa bila uključena na listu "najboljih praksi" često je ovisilo o načinu na koji je bila korištena. Na primjer, studijska posjeta je najbolja praksa u prenošenju znanja ali samo ako slijedi određene smjernice ili ima određene faze; inače takve posjete mogu biti gubitak vremena i resursa. Tako, ono što je proizašlo iz ove studije nije samo niz najboljih praksi, nego i "najboljih načina" primjene navedenih praksi. U svrhu pojednostavlivanja, ova kompilacija se dalje u tekstu zajednički naziva "najbolje prakse", do Odjeljka IV gdje se ideje obrađuju na detaljniji način.

Četvrti korak u procesu R.A.I.D. podrazumijevao je kako kreiranje nove metode prenošenja znanja, tako i unapređenja već postojećih. Značajan broj prijedloga za poboljšanje postojećih metoda nastao je iz istraživanja, prvenstveno uključujući ideje, savjete i prakse koje su bile ili u procesu testiranja u regiji ili su praktičari za njih rekli da imaju značajan potenci-

jal.²⁶⁰ Neki od prijedloga će dovesti do značajnog poboljšanja postojećih praksi, a druge treba vrlo malo prilagoditi; druge su bile jednostavno dobre ideje koje se koriste u nekom drugom kontekstu, a podjednako bi se mogle primijeniti na prenošenje znanja u vezi sa međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom.²⁶¹ Ukoliko se Istraživački tim složio da te inovacije treba dalje razmotriti, one su uvrštene u tekst ili su na drugi način inkorporirane u preporuke u Dijelu V.

Završni korak je doveo proces R.A.I.D. do kraja. Istraživački tim je ponovo uradio procjenu potreba sa namjerom da uskladi identifikovane potrebe sa prikupljenim najboljim praksama. Gdje je to bilo prikladno i unutar cjelokupnog projektnog okvira, svaka identifikovana slabost je povezana sa odgovarajućom najboljom praksom – ili nizom praksi – koje bi prema mišljenju Istraživačkog tima, nakon primjene, ispunile tu potrebu.

B. Istraživački koraci

Nakon finalizacije projektne metodologije od strane tima za razvoj projekta, Istraživački tim je organizovao svoj rad u tri faze. Tabela ispod prikazuje interakciju između ove tri faze, četverekomponentnog procesa R.A.I.D., i konkretnih koraka poduzetih tokom istraživanja.

FAZA I: POČETAK PROJEKTA

Istraživački tim je sproveo dvije vrste sekundarne analize podataka da bi inicirali proces, da bi se tim (ponovo) upoznao i sa teoretskim pitanjima i specifičnostima prošlih aktivnosti u izgradnji kapaciteta, i da sastave preliminarnu listu načina, odnosno tema za istraživanje. Tim je sakupio programe, liste učesnika, prijedloge za projekte, evaluacije i slične materijale o poznatim aktivnostima za izgradnju kapaciteta i profesionalno usavršavanje u vezi sa međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom u regiji. U isto vrijeme, Tim je sakupio literaturu u obliku akademskih članaka, izvještaja i procjena organizacija, koji su relevantni za prenošenje znanja, naročito oni koji su obuhvatali MKSJ. Ti materijali su katalogizirani

²⁶⁰ Najvažniji element istraživačkog procesa bio je faza obavljanja razgovora. U organizaciji OSCE ureda na terenu u regiji, Istraživački tim je razgovarao sa 90 praktičara i stručnjaka u izgradnji kapaciteta u regiji i na MKSJ-u (vidi Prilog 2 za listu osoba s kojima je obavljen razgovor. Tim se rapsitivao o poznavanju Međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava sagovornika, te njihovog iskustva u primjeni Međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava u praksi. Alati, kapaciteta, vještine i, u ograničenim slučajevima, resursi su svi potpali pod procjenu potreba. Nadalje, Istraživački tim je ispitao učešće sagovornika, te njihovo iskustvo u izgradnji kapaciteta i profesionalnog usavršavanja uopšte. Pitanja su ispitivala način na koji praktičari stiču vještine za rješavanje predmeta iz oblasti Međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava, metodologije koje su im pomogle u tom procesu, na koji način su kontaktirali (ili nisu) sa vanjskim stručnjacima, i da li su učestvovali u nekim konkretnim programima profesionalnog usavršavanja, programima razmjene, studijskim posjetama, itd.

²⁶¹ Na primjer, identifikovana najbolja praksa u prenošenju znanja neiskusnom pravnom stručnjaku kroz pripravnički staž i gostujuće stručnjake. Inovativni pristup koji se sada isprobava u regiji je “napredno stažiranje”, odnosno, dodavanje niza karakteristika postojećem modelu pripravništva kako bi se povećala njegova efikasnost. U ovom Izvještaju, gostujući stručnjaci su identifikovani kao najbolja praksa, a “napredno stažiranje” je ponuđeno kako praporuka.

u dvije baze podataka sa mogućnosti pretraživanja,²⁶² a onda analizirajući pomoću tehnika, uključujući i kompjuterske kvantitativne i kvalitativne analize. Rezultati su dali izbor od sedam tema izvještaja i dali preliminarne procjene unutar svake teme za upotrebu u Fazi II.

Tabela Faza istraživanja i metodologija

		Pregled proš- lih aktivnosti	Procjena potreba	Najbolje prak- se & naučene lekcije	Razvoj pobolj- šanih praksi
Faza I	Pregled literature	*	*		
	Identifikacija tema & preliminarni rezultati	*	*		
Preliminarni rezultati					
Faza II	Ekspertna radionica: Hag	*	*	*	*
	Razgovori	*	*	*	*
Prelazni izvještaj					
Faza III	Regionalna radionica: Sarajevo	*	*	*	*
Konačni izvještaj					

FAZA II: ISTRAŽIVANJE I PRELAZNI IZVJEŠTAJ

U Fazi II, kao provjeru metodologije, Istraživački tim je prezentirao sedam tema – zajedno sa preliminarnim ocjenama – učesnicima Ekspertne radionice u Hagu u oktobru 2008. godine. Tim je tražio i dobio potvrdu i identifikovanih tema, kao takvih, i opis stanja stvari u regiji u vezi sa svakom temom. Ekspertna radionica je također poslužila za generiranje početnog niza najboljih praksi. Iskustva i mišljenja data od strane prisutnih eksperata su pretočena od strane Istraživačkog tima u materijal koji je kasnije na terenu bio stavljen na test za vrijeme faze obavljanja razgovora.

Faza razgovora je trajala od novembra 2008. godine do februara 2009. godine u pet pravosudnih sistema u regiji, kao i na MKSJ-u. Više od 90 praktičara, stručnjaka, eksperata za izgradnju kapaciteta i monitora su intervjuisani kako bi se prikupila njihova mišljenja i lična iskustva u prenošenju znanja. Istraživački tim je također tražio prijedloge o tome kako se takvi napori mogu unaprijediti u budućnosti.

²⁶² Baze podataka sadrže sve aktivnosti i relevantne tekstove poznate OSCE-u, MKSJ-u i nekim drugim organizacijama koje su dale svoj doprinos. Relevantni tekstovi i aktivnosti poznati drugima a koji još nisu uključeni su dobrodošli. Zamisao je da se napravi baza pokataka online, na kraju ovog projekta.

Na kraju, Istraživački tim je izradio konkretan niz preporuka kako bi se ispunile preostale potrebe u vezi međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava u pravosudnim sistemima koji su predmet ovih projekata. Preporuke povezuju procjenu potreba direktno sa preporučenim najboljim praksama. Za svaku identifikovanu potrebu, odgovarajući program obuke, intervencija, mehanizam ili alat su identifikovani – bez obzira da li je to u cijelom regionu ili unutar datog pravosuđa. Faza II je kulminacija cjelokupnog istraživanja, a rezultati i preporuke su sakupljeni u “Prelaznom izvještaju”, koji je preveden na lokalne jezike.

FAZA III: REGIONALNA RADIONICA I KONAČNI IZVJEŠTAJ

U zadnjoj fazi istraživanja, Istraživački tim je distribuirao Prelazni izvještaj na Regionalnoj radionici u Sarajevu u maju 2009. godine. Desetine praktičara, eksperata, monitora i organizatora su se okupili da bi raspravljali o sadržaju Izvještaja tokom dva dana, koliko je trajala plodna diskusija. Učesnici su izrazili svoju generalnu podršku za rezultate Izvještaja i dali sugestije za finaliziranje teksta. Primarni fokus je bio na određivanju prioriteta preporuka iz Izvještaja kako bi se usmjerili budući napori u izgradnji kapaciteta. Radne grupe su postigle veliki stepen konsenzusa i rezultirajući prijedlozi u vezi sa prenošenjem znanja su integrisani u ovaj tekst, odnosno u Završni izvještaj.

ANEKS 4

Pregled prošlih aktivnosti u prenošenju znanja

Tokom trajanja cijelog projekta, istraživački tim je prikupljao poznate informacije o aktivnostima na prenošenju znanja tako što je te podatke ubacivao u elektronsku bazu podataka koja se može pretraživati. ODIHR ima namjeru da nastavi održavati ovu bazu podataka i da stalno ažurira informacije. Kao što se diskutovalo na Regionalnoj radionici u Sarajevu, neke profesije i neke teme su zadobile značajnu pažnju, jer su bile predmet stalno ponavljanih intervencija; a sa drugima je to manje slučaj. Dalje slijedi pregled navedenih aktivnosti preduzetih u prošlosti, koji je dat po pravosudnim sistemima.

Bosna i Hercegovina

Prije formiranja Odjeljenja za ratne zločine na Sudu BiH, obuka za jačanje kapaciteta u pravosuđu je uglavnom bila *ad hoc* prirode, jer nije bilo institucije ili donatora koji bi se pokušali baviti ovom materijom sistematski, osim možda OSCE-a sa svojim aktivnostima za praćenje sudskih postupaka u kojima je težište bilo na pravu na pravično suđenje, drugim ljudskim pravima i primjeni novog zakona o krivičnom postupku Federacije i RS. Jedna od prvih direktnih aktivnosti na jačanju kapaciteta je poduzeta 2003. godine kada je jedan seminar za sudije i tužioce obradio važeći zakon MKSJ-a, sporazume o i priznanju krivice na MKSJ-u i primjenjivost ovih instituta u BiH. Prva studijska posjeta se takođe odigrala 2003. godine kada su sudije iz Distrikta Brčko otputovale u MKSJ. 2004. godine je MKSJ sa Helsinškim komitetom Republike Srpske (RS) organizovao seminare za tužioce i istražitelje na teme iz oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava koristeći prvenstveno edukatore iz MKSJ-a. Tek je 2005. godine aparat Suda BiH bio izgrađivan tako da je pristup jačanja kapaciteta postao sistematičniji.

Uistinu, formiranje Odjeljenja za ratne zločine na Sudu BiH je pokrenulo intenzivne aktivnosti na prenošenju znanja iz oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava. Očekivalo se da će hibridna struktura Suda BiH (u kome rade domaće i strane sudije i tužioce) pružiti stručno usavršavanje na samom radnom mjestu kroz razmjenu iskustva i ekspertize između kolega.²⁶³ Istovremeno su organizovane česte i intenzivne studijske posjete MKSJ-u za članove BiH pravosuđa, prvenstveno sudije i tužioce Suda BiH, ali takođe i za određene pravne stručnjake iz entiteta. Šaćicu seminara iz oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava, otprilike jedan godišnje, su organizovali za pravne stručnjake iz entiteta Centri za edukaciju. Većina ovih seminara je bila organizovana zajedno za sudije

²⁶³ Za detaljan opis dinamike ovih događaja, pogledati "Final Report of the International Criminal Law Services (ICLS) experts on the Sustainable Transition of the Registry and the International Donor Support to the Court of Bosnia and Herzegovina and the Prosecutor's Office of Bosnia and Herzegovina in 2009/ Konačni izvještaj Službe za međunarodno krivično pravo o održivoj tranziciji Ureda registrara i podršci međunarodnih donatora Suda i Tužilaštvu Bosne i Hercegovine u 2009. godini," kojeg su u ime Službe za međunarodno krivično pravo podnijeli David Tolbert i Aleksandar Kontić, 15. decembar 2008. godine.

i tužioce, i tek su u kasnijoj fazi obuku koja je bila konkretno namijenjena tužiocima pružili organizatori aktivnosti za jačanje kapaciteta.²⁶⁴ Od 2006. godine je težište prebačeno na izgradnju kapaciteta – i izradu strategija – za tranziciju i ustupanje predmeta iz MKSJ-a. Pitanja u vezi sa podrškom žrtvama/svjedocima takođe počinju da zauzimaju istaknuto mjesto kako počinju da kruže priče o njihovom ponovnom preživljavanju trauma.

Nekadašnji službenica MKSJ-a za pružanje usluga podrške žrtvama/svjedocima koja je sa sobom donijela institucionalnu ekspertizu Tribunala, je odigrala važnu ulogu u prvoj fazi rada Jedinice za podršku žrtvama u okviru Suda BiH. Državna Agencija za istrage i zaštitu (SIPA), novo-formirana agencija koja je zadužna za istrage u predmetima u iz oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava i zaštitu svjedoka u BiH, je doživjela prvu aktivnost na jačanju njenih kapaciteta 2007. godine, prvenstveno od strane međunarodnih aktera, a kasnije kroz interni sistem obuke. Edukacija tužilaca specifično usmjerena na zaštitu svjedoka je prvi put organizovana 2006. godine. 2008. godine je OSCE bio sponzor obuke o institutima pregovaranja o sporazumima o krivici, kao i studijske posjete Uredu tužilaštva MKSJ-u.

Branioци su prošli obuku koju je organizovao Sektor za odbranu u krivičnim predmetima Ureda registrara Suda BiH (OKO). Jedino OKO pruža stalnu edukaciju namijenjenu advokatima u vezi sa ICHL u regionu.

Govoreći o *outreachu*, možemo reći da su aktivnosti na izgradnji kapaciteta sve donedavno bile rijetke. Misija OSCE-a za BiH sprovodi stalne aktivnosti zagovaranja kod domaćih partnera kako bi pojačala transparentnost sudova, odgovornost medija i angažovanje zajednice na predmetima iz oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava. Od 2007. godine OSCE organizuje prikazivanje filma “Justice Requires Outreach/Pravda treba iskorak”, dokumentarnog filma o potrebama za *outreachom* u BiH u kontekstu međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava. U toku cijele 2008. godine je OSCE organizovao seriju sastanaka između sudija, tužilaca, organizacija građanskog društva i pripadnika medija na lokalnom nivou, sa ciljem da potakne debate o povećanju transparentnosti, *outreacha* i podrške žrtvama i svjedocima. Pored toga, OSCE podržava jednu NVO koja pruža pomoć tužilaštvima na entitetskom nivou u oblasti *outreacha* i podrške svjedocima i sponzorise produkciju redovnih radio vijesti o suđenjima ratnih zločina koje proizvodi specijalizovana agencija za izvještavanje o ratnim zločinima (BIRN).

Hrvatska

Iako aktivno procesuirala ratne zločine od 1993. godine, hrvatsko pravosuđe je imalo malo, ako i uopšte, događaja za obuku o međunarodnom krivičnom i humanitarnom pravu prije 2004. godine. Onda su se, uz značajnu pomoć MKSJ-a *Outreacha* i ABA/CEELI-a, eksperti iz MKSJ-a uključili u program obuke za hrvatske sudije i tužioce kojima bi mogli biti dodijeljeni predmeti ratnih zločina koji su ustupani iz MKSJ-a u skladu sa Pravilom 11*bis* pod katego-

²⁶⁴ Na primjer, UNDP BiH je organizovao “Training for BiH Prosecutors on the Implementation of the Law on Witness Protection/Seminar za tužioce BiH o primjeni Zakona za zaštitu svjedoka” u decembru 2006. godine, iako se nije isključivo odnosio na pitanja u vezi sa ICHL.

rijom II. Teme su obuhvatile kvalifikaciju krivičnih djela prema međunarodnim i domaćim zakonima, oblike krivične odgovornosti, sredstva dokazivanja, istrage, pisanje optužnica i zaštitu svjedoka.²⁶⁵ Ovi događaji su kasnije bilo praćeni studijskim posjetama Hagu. 2007. godine je novo-osnovana Akademija za edukaciju, zajedno sa Misijom OSCE-a i Vrhovnim sudom Hrvatske, izradila i realizovala seminare u vezi sa temama iz IHL koje su obuhvatile prava na pravično suđenje, zaštitu svjedoka, istrage, predsjedavanje u glavnom pretresu, video konferencije i dokazni postupak.

Bivša Jugoslavenska Republika Makedonija

U Skoplju je realizacija programa obuke krenula mnogo kasnije, i počela je tek krajem 2005. godine kada su četiri predmeta – svi iz kategorije II²⁶⁶ – trebala biti ustupljena domaćem pravosudnom sistemu iz MKSJ-a. OSCE, zajedno sa OPDAT-om, novo-formiranom Akademijom za edukaciju u pravosuđu i MKSJ-om, je pripremio osamnaestomjesečni intenzivni program obuke, koji je bio usmjeren na sve potencijalne učesnike u ova četiri predmeta, a pokrivaio je širok spektar pravnih i praktičnih pitanja iz oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava. Serija studijskih posjeta MKSJ-u je otpočela 2006. godine za sudije i tužioce i nastavila se sve do 2008. godine, kada se odnosila samo na tužioce. U 2007. godini su pravni stručnjaci učestvovali u nečemu što je do tada postalo regionalni trend razmjene iskustva – studijska posjeta Sudu BiH 2007. godine, pa opet 2008. godine.

Kao i u drugim pravosudnim sistemima u regionu, seminari su bili organizovani zajedno za sudije i tužioce. Možda je *“Radionica za tužioce o oblicima saradnje u predmetima koje su prebačeni iz MKSJ-a”* najkonkretniji događaj koji je isključivo bio ciljan na tužioce, a finansirala ga je Misija OSCE-a u Skoplju, a održan je u decembru 2007. Kao i u drugim pravosudnim sistemima, obuka o međunarodnom krivičnom i humanitarnom pravu za istražitelje se odvijala samo kao dio širih aktivnosti na jačanju institucija i kapaciteta u okviru policijskih struktura. Jedan seminar u 2007. godini o istražnim tehnikama se dotakao relevantnih tema u vezi sa međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom.

Što se tiče odbrane, Advokatska komora je zajedno sa OSCE-om organizovala niz aktivnosti koje su obuhvatile osnovnu obuku o IHL-u i tehnikama odbrane u predmetima ratnih zločina. Ova grupa je takođe organizovala posjetu advokata iz ove zemlje OKO-u u BiH 2006. godine. Kao što smo ranije napomenuli, izazov predstavlja pitanje koje advokate odrediti da učestvuju u ovakvim inicijativama u svjetlu prava optuženog da sam bira branioca.

Ne postoji formalna služba za podršku svjedocima ni na jednom sudu u zemlji, niti su NVO-i aktivni u oblasti podrške svjedocima koji se pojavljuju u predmetima ratnih zločina.

²⁶⁵ Saopštenje za štampu MKSJ-a od 20. maja 2004. godine.

²⁶⁶ “Kategorija II” se odnosi na spise predmeta koji su ustupljeni pravosudnom sistemu iz kojeg su potekli, ali bez optužnice od strane MKSJ (za razliku od predmeta koji su ustupljeni u skladu sa Pravilom 11bis, u kojima već potvrđena optužnica dolazi sa predmetom koji se ustupa, kako bi se osiguralo da se predmet procesuiru na domaćem sudu).

Srbija

Obuka u vezi sa međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom u Srbiji, koju su prvenstveno organizovali HLC, IBA i MKSJ, je počela 2001. godine. Metodologija je obuhvatala kombinaciju predavanja, rada na hipotetičkim scenarijima i analiza problema. Ovi seminari su obuhvatili sudije, tužioce, istražitelje (policajce) i branioce. Između 2001. i 2003. godine je došlo do povremenih posjeta predstavnika srbijanskog pravosuđa, npr. predsjednika Vrhovnog suda, predsjednika Okružnog suda Beograd i republičkog javnog tužioca MKSJ-u, kao i drugim stranim i međunarodnim pravosudnim institucijama. Od 2003. godine su i drugi predstavnici pravosuđa počeli da idu u studijske posjete Hagu-uprkos neprijateljskom raspoloženju u zemlji i prema Tribunalu i prema procesuiranju ratnih zločina generalno. U toku ovih studijskih posjeta, na različite grupe raznih pravnih i drugih stručnjaka su odvojeno bili ciljani konkretni programi. Takođe je 2003. godine obuka u oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava u Srbiji počela da se intenzivnije usmjerava na konkretne, problematične teme kao što je komandna odgovornost,²⁶⁷ udruženi zločinački podhvat i zločini protiv čovječnosti. Takođe je mali broj regionalnih događaja potekao iz Srbije u vezi sa pitanjima IHL-a. Prvenstveno organizovani od strane Fonda za humanitarno pravo, ovi događaji su bili ili direktna obuka za jačanje kapaciteta, ili okrugli stolovi zamišljeni da se na njima riješe problematična pravna pitanja.

Sa svoje strane, OSCE je 2003. godine počeo realizaciju programa koji je promovisao odgovornost za ratne zločine u Srbiji. Pod svojim okriljem, OSCE je organizovao čitav niz aktivnosti za jačanje kapaciteta,²⁶⁸ regionalnih i međunarodnih inicijativa o saradnji, kampanja za podizanje svijesti javnosti (javnih *outreach* kampanja) i praćenja sudskih postupaka.

2005. godine se težište međunarodnih intervencija u Srbiji pomjerilo sa direktnog jačanja kapaciteta onih koji rade na predmetima ratnih zločina na šire diskusije o tranzicijskoj pravdi. Vođene prvenstveno od strane UNDP-a,²⁶⁹ u njima je procesuiranja predmeta iz oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava dijelila pažnju javnosti sa pravom na istinu, pravom na reparacije i garancijama da zločini neće ponoviti. Do 2006. godine su se teme dalje proširile na različite oblasti kao što je podrška žrtvama i svjedocima i njihova zaštita kao i aktivnosti vezane za *outreach* i izvršenje pravde. Značajan napor je bio uložen na edukaciju osoblja u uspostavljanom mehanizmu za zaštitu svjedoka od 2003. godine i podršku žrtvama od formiranja kancelarije za podršku žrtvama i svjedocima na Vijeću za ratne

²⁶⁷ Seriju debata o pitanju komandne odgovornosti je organizovao u Beogradu i Zagrebu HLC, MKSJ i OSCE. U toku tih aktivnosti, generalno je zaključeno da domaće zakonske odredbe mogu da se primijene na sve oblike "komandne odgovornosti" kakve poznaje Statut MKSJ-a i drugi propisi u međunarodnom pravu, sa jednim izuzetkom: mentalno stanje opisano riječima "je trebao znati" nije predviđeno u domaćem krivičnom zakonu i kao takvo, ostaje otvoreno pitanje, sa mišljenjima podijeljenim u vezi sa mogućnosti direktne primjene Ženevskih konvencija i dodatnih protokola na domaće postupke.

²⁶⁸ Među primjerima su seminari za sudije, tužioce, istražitelje, službe za zaštitu svjedoka i podršku svjedocima i za pomoć u izradi domaćeg zakonodavstva u vezi sa ICHL.

²⁶⁹ Krajem 2004. godine je UNDP u Srbiji započeo program regionalne tranzicijske pravde. Godinu dana kasnije su tri domaće NVO iz Srbije (HLC), Hrvatske (Dokumenta) i BiH (Istraživački i dokumentacioni centar), ICTJ, pokrenule široke konsultacije o uspostavljanju regionalne komisije za istinu ("REKOM inicijativa").

zločine Okružnog suda Beograd 2006. godine. Kako bi podržao ove aktivnosti, OSCE je organizovao obuku o upravljanju stresom i radu sa ugroženim i traumatizovanim svjedocima za članove sudstva, pomoćnog osoblja i sudske policije, kao i za braniocce. OSCE i Ambasada USA (odvojeno) su organizovali studijsku posjetu MKSJ-u i Sudu BiH za službenike koji pružaju podršku žrtvama i svjedocima.

Čitav skup aktivnosti je bio usmjeren na kapacitete za *outreach* u relevantnim pravosudnim institucijama. Između ostalih, YIHR i OSCE su organizovali seriju seminara i izdali u vezi sa njima publikaciju o transparentnosti postupaka u predmetima ratnih zločina;²⁷⁰ OSCE je podržao kreiranje i održavanje web stranice i časopisa tužilaštava koja su procesuirala ratne zločine; OSCE je takođe finansirao osoblje za rad na *outreachu* u partnerskim institucijama;²⁷¹ i sponzorirao brojne publikacije i dokumentarne filmove.²⁷² Iako nisu konkretno usmjereni na jačanje kapaciteta osoblja za rad na *outreachu*, WCPO i OSCE u Srbiji su organizovali studijsku posjetu MKSJ-u za novinare 2005. godine, a uslijedila je radionica za novinare koji izmještavaju o procesuiranju ratnih zločina na domaćim sudovima. Godine 2005. i 2006. studijske posjete za novinare iz Srbije pravosudnim institucijama u BiH i Hrvatskoj su bile posebno uspješne, bar u uspostavljanju ličnih kontakata, iako je teško ocijeniti njihov trajni učinak na medije i izvještvanje.

Malo aktivnosti je bilo usmjereno na istražitelje ratnih zločina. Među njima je i aktivnost koju Misija OSCE-a za Srbiju trenutno preduzima u vidu projekta pod nazivom "Poboljšanje kapaciteta službi srbijanskog Ministarstva unutrašnjih poslova za istrage ratnih zločina", koji sadrži planove za organizaciju konferencija, obuku i objavljivanje priručnika.²⁷³

Kosovo²⁷⁴

Prva obuka u vezi sa međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom u cijelom regionu je organizovana na Kosovu, između 1999. i 2000. godine, kada su domaće i strane sudije i tužioci, kao i branioci prošli osnovnu obuku o standardima iz oblasti međunarodnog hu-

²⁷⁰ Na seminarima su u panel-diskusijama učestvovali istaknutiji stručnjaci iz pravosuđa Hrvatske, BiH i Srbije, kao i predstavnici MKSJ-a i Specijalnog suda za Sierra Leone.

²⁷¹ Konsultant za javno informisanje koji je dodijeljen Nacionalnom savjetu za saradnju sa MKSJ-om; Asistent za javno informisanje koji je dodijeljen Tužilaštvu za ratne zločine u Beogradu; Asistent za javno informisanje koji je dodijeljen Posebnom odjeljenju za ratne zločine Okružnog suda Beograd.

²⁷² Npr. "Hag među nama/The Hague Among Us" oktobar 2005. godine, u saradnji sa Centrom za humanitarno pravo; "Ekspertski vodič kroz Haški tribunal/Expert guide through the ICTY;" Perception Study of Justice Operators in Serbia/Studija percepcije djelilaca pravde u Srbiji – u saradnji sa Solidaridad-Impunity Watch (srbijanski ured međunarodne NVO sa sjedištem u Holandiji) i Agencijom za društvena proučavanja "Argument;" Istraživanje javnog mnjenja na temu stava široke javnosti o MKSJ-u (2005, 2006, 2007), u sardnji sa NVO Beogradski centar za ljudska prava.

²⁷³ "Investigator's Handbook - How to Investigate Human Rights Violations/Priručnik za istražitelje – Kako istraživati kršenja ljudskih prava"- kojeg je napisao Dermot Groome, viši advokat na MKSJ-u, a kojeg je OSCE objavio u saradnji sa Centrom za humanitarno pravo.

²⁷⁴ Kosova u smislu ovog teksta predstavlja Kosovo čiji je status definisan u skladu sa Rezolucijom 1244 Savjeta bezbjednosti UN-a. OSCE je statusno neutralan te tako ne uzima stav o pitanju nezavisnosti Kosova.

manitarnog prava, ljudskih prava i vladavine prava. Ova obuka, koju je tada organizovala Misija OSCE-a na Kosovu, je uglavnom bila teoretska i obuhvatila je kompletnu oblast međunarodnog humanitarnog prava i bila je organizovana u vidu predavanja na seminarima. OSCE, ABA/CEELI, VE, KFOR, DJA²⁷⁵ su bili glavni sponzori obuka za pravosuđe sve do 2000. godine kada je stvoren KJI kao mehanizam za edukaciju. Strane sudije koje su se nalazile na Kosovu su takođe nakon dolaska prolazile kroz početnu obuku koja je obuhvatala osnovna znanja iz ključnih elemenata domaćeg pravnog sistema. Počevši od 2001. godine, metodologija obuke je prešla sa teoretske na praktičnu kako su predavači počinjali da se bave primjenom međunarodnog humanitarnog prava u domaćem pravosudnom sistemu i u okviru domaćeg materijalnog i procesnog prava. Na ovome je bilo težište u toku cijele 2002. godine i dalje, sve do 2005. godine.

2002. godine su se branioci, kao i strane sudije i tužioci, pridružili domaćim sudijama u po-
hađanju navedene obuke. Istovremeno su sudije, tužioci i branioci sa Kosova počeli da idu u posjete MKSJ-u.²⁷⁶ Kasnije su organizovane studijske posjete drugim pravosudnim organima kao što su norveški i danski uredi za procesuiranje teških krivičnih djela i Specijalni sud za Sierra Leone. Branioci su takođe obučavani u Resursnom centru za odbranu u krivičnim predmetima, jednoj NVO koju je formirala Misija OSCE-a i zadužila da pomaže advokatima u predmetima iz oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava (*pogledati* fusnotu 106). Od 2006. godine se intenzitet obuke smanjio i težište je pomjereno na konkretnije teme, kao što je obuka o podršci žrtvama/svjedocima i njihovoj zaštiti, koju je KJI organizovao za sudije i tužioce 2006. godine, ili seminar za novinare o izvještavanju o ratnim sločinama kojeg su organizovali BIRN i MKSJ 2007. godine. Što se tiče istražitelja, obuke o primjeni zakona su u cijelom regionu obično bile uključene u šire aktivnosti na jačanju institucija i kapaciteta, kao što je bio slučaj sa seminarima u 2006. godini o istražnim tehnikama za policiju i sudske istražitelje. Samo su se povremeno ovi seminari konkretno odnosili na istrage ratnih zločina, kao što je bio jedan seminar 2001. godine o sudskoj medicini koji je organizovao KJI.

Razmjena u regionu

2008. godine su pripadnici srbijanske sudske policije posjetili BiH; 2006. godine je Advokatska komora Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije posjetila OKO, i 2007. i 2008. godine su sudije iz ove iste zemlje posjetile Sud BiH; Vijeće za ratne zločine iz Beograda i Ministarstvo pravde su 2008. godine organizovali u Beogradu sastanak sudija iz regiona i nekoliko sudija iz MKSJ-a. Od 2007. godine predstavnici jedinica za podršku svjedocima u Hrvatskoj i Srbiji su posjetile Sud BiH. Određeni broj sastanaka pravosudnih zvaničnika iz regiona, uključujući i uzvratne posjete, su organizovali ili OSCE u okviru Palićkog procesa ili drugi akteri. 2007. godine, otpočeo je proces *Brijuni*, koji se fokusira na kooperaciju među tužiocima. Dužnosnici MKSJ-a su učestvovali na svakom sastanku kao posmatrači, dajući doprinos procesu putem svog iskustva i stručnosti.

²⁷⁵ Pogledati listu skraćenica koja ide uz ovaj izvještaj za one koje su nepoznate.

²⁷⁶ Npr. radna posjeta MKSJ u 2002. godini za sudije, tužioce i braniocima sa Kosova, čiji domaćin je bio Outreach program MKSJ-a; Studijska posjeta vodećih predstavnika pravosuđa MKSJ-u koju su organizovali UNDP i MKSJ 2007. godine.

ANEKS 5

Važeće materijalno pravo

Analiza materijalnog prava važećeg u svim pravosudnim sistemima otkrila je kako tumačenja ovog zakona rezultiraju u veoma različitim odredbama za individualnu krivičnu odgovornost. Jednostavno rečeno, ostaju značajne razlike u mišljenjima među praktičarima u vezi sa opsegom materijalnog prava²⁷⁷ i tačke (tačaka) u kojima se domaći zakon u datom pravosudnom sistemu preklapa sa međunarodnim krivičnim i humanitarnim pravom. Ova nesigurnost podriva ono što je u nekim (ali ni u kom slučaju svim) slučajevima predstavlja razvoj novonastale sposobnosti da se odgovori na specifičnosti istraga, krivičnog gonjenja, odbrane i suđenja za zločine iz oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava.²⁷⁸ Da bi se razumjele teškoće s kojima se susreću pravni stručnjaci, potrebno je dati kratak pregled materijalnog prava koje se koristi – i na koji način se to materijalno pravo tumači.

Do početka raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije 1991. godine, dati pravosudni sistemi su bili vezani istim kaznenim i procesnim zakonima, koji su bili čvrsto ukorijenjeni u kontinentalnu evropsku pravnu tradiciju. Godine 1976., Kazneni zakon Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije je uveo više međunarodnih krivičnih djela u domaći zakon. Tokom njihovih napora da riješe predmete ratnih zločina u vrijeme konflikata, pravosudni sistemi u regiji su slijedili prilično različite pravne puteve (bez obzira na takve razlike, postojala je zajednička posvećenost principu *nullum crimen sine lege*). Ovakvo stanje stvari je kreiralo konfuziju unutar širih pravosudnih sistema svakog datog pravosuđa, što je zauzvrat podrivalo domaće – a naročito regionalne – napore za razvoj kapaciteta pravnih stručnjaka za rješavanje optužbi u oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava. Rezultat toga su bili veoma različiti nivoi profesionalnog usavršavanja unutar i između država. Konfuzija je također dovela do šerenja takozvane “nekažnjivosti”, koja omogućava da počinioци srednjeg ranga i dalje izbjegavaju krivično gonjenje, dok domaći sudovi rješavaju na manje ili više efikasan način predmete sa direktnim počinioциma, dok se MKSJ bavi počinioциma visokog ranga. Ovaj fenomen je složen i pravosuđa koja su predmet ovog studija ne mogu jednostavno biti stavljena u jednu od dvije kategorije, odnosno, jednu kategoriju za ona pravosuđa koja su zadržala pristup inspirisan Socijalističkom Federativnom Republikom Jugoslavijom i druga za ona pravosuđa koja slije pristup inspirisan MKSJ-om.

Istraživački tim shvata da ova nekažnjivost postoji uvelike zbog postojećih socio-političkih okolnosti unutar zemalja bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Međutim, čini se da postoji mnogo tužioca u pravosuđima kojima se ovaj Izvještaj bavi koji su voljni

²⁷⁷ Ovdje autori govore o razlikama unutar svakog pravosuđa koje je bilo predmet proučavanja u smislu odredaba koje postoje u domaćim kaznenim zakonima za primjenu individualne krivične odgovornosti.

²⁷⁸ Iako dobro poznati, nije naodmet spomenuti da takvi problemi nisu samo karakteristični za zemlje bivše Jugoslavije. U Sjedinjenim Državama i Velikoj Britaniji, na primjer, osim određenih ključnih principa, praktičari često imaju sukobe u vezi sa opsegom primjenjivosti međunarodnih pravnih normi na domaćim sudovima.

da se suprostave ovim socio-političkim paradigmama, ali oni nisu uvijek načisto o sljedećem: (1) opsegu materijalnog prava u obliku u kojem je sada u njihovim pravosuđima; i/ili (2) kako raditi unutar postojećih zakonskih aranžmana (šta god oni bili) za sprovođenje uspješnih krivičnih gonjenja.

Bosna i Hercegovina

Napori na određivanju koji pravosudni sistem je na snazi u BiH su otežani zbog komplikovane podjele nadležnosti i prisutnih političkih faktora. U vrijeme pisanja ovog izvještaja, četiri odvojena pravosudna sistema procesuiraju krivična djela iz oblasti međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava, a to su Federacija, Republika Srpska (RS), Distrikt Brčko i Sud BiH. Ovi pravosudni sistemi ne primjenjuju isto materijalno pravo na krivična djela koja su se desila u vezi sa oružanim sukobom u periodu 1992-1995. godine.

Krivični zakon BiH iz 2003. godine (izmijenjena i dopunjena verzija) propisuje na sveobuhvatan način, u Poglavlju XVII, teška krivična djela iz međunarodnog prava: genocid, zločin protiv čovječnosti i ratne zločine. Isti ovaj Krivični zakon, u članu 180, daje odredbe o pojedinačnoj krivičnoj odgovornosti koja je prisutna u običajnom međunarodnom pravu. Istraživački tim je utvrdio da se pravni stručnjaci značajno razilaze po pitanju da li Krivični zakon BiH iz 2003. godine može da bude primjenjivan pri gonjenju i kažnjavanju krivičnih djela počinjenih u periodu 1992-1995. godine na entitetskim sudovima. Ovo pitanje se, uglavnom, vrti oko tumačenja principa zakonitosti koji vlada u BiH (i, uistinu, u većini kontinentalnih pravosudnih sistema). U očitim nastojanjima da se ublaži zabrinutost da će retroaktivna primjena zakona iz 2003. godine biti u suprotnosti sa principom zakonitosti, član 4(a) Krivičnog zakona BiH dozvoljava “suđenje ili kažnjavanje bilo kojeg lica za bilo koje činjenje ili nečinjenje koje je u vrijeme kada je počinjeno predstavljalo krivično djelo u skladu sa općim načelima međunarodnog prava”. Ukratko, odredba je ubačena zbog primjene običajnog međunarodnog prava u BiH, kakvo je bilo (na primjer) u periodu 1992-1995. godine²⁷⁹

Uzevši zajedno relevantne odredbe Krivičnog zakona BiH iz 2003. godine – naročito član 180, ali takođe i članove 29. i 31. o saučesnicima i pomagačima – treba da spriječe otvaranje praznine koja omogućava nekažnjivost za počinitelje između direktnih počinitelja i počinitelja visokog ranga. Navedeni zakon takođe treba da posluži kao osnova za programe stručnog usavršavanja u cijeloj BiH sa ciljem jačanja kapaciteta istražitelja, tužilaca, branilaca i sudija da procesuiraju predmete navodnih ratnih zločina. Svi ovi programi bi bili u situaciji da se u velikoj mjeri oslanjaju na zakon koji primjenjuje MKSJ, i, po analogiji, na iskustvo sadašnjih i bivših praktičara u MKSJ-u.

²⁷⁹ Istražni tim konstatuje da Misija OSCE-a za BiH, u svom izvještaju Towards a Harmonized Application of the Law/Prema usklađenoj primjeni zakona, traži od organa vlasti BiH da formiraju pravosudni organ na nivou države – vrhovni ili apelacioni sud – sa nadležnosti za donošenje obavezujućih tumačenja kojima bi se uskladila praksa sudova u cijeloj zemlji.

Trenutni problem je da se odredbe Krivičnog zakona BiH iz 2003. godine koje se ondore na primjenu međunarodnog krivičnog prava u periodu 1992-1995. godine ne primjenjuju dosljedno ni u jednom pravosudnom sistemu osim od strane Suda BiH. Sudovi u Federaciji, RS-u i Distriktu Brčko nastavljaju da primjenjuju Krivični zakon SFRJ-a iz 1976. godine na predmete navodnih ratnih zločina. Relevantne odredbe Krivičnog zakona SFRJ-a, ako se usko tumače, daju tužiocima (i, po analogiji, sudijama prvostepenih i žalbenih sudova) mnogo uži raspon modaliteta krivične odgovornosti u odnosu na koje navodi o krivičnim djelima iz međunarodnog prava mogu biti posmatrani. Na osnovu razgovora sa pravnim stručnjacima koji nisu bili sigurni da li Krivični zakon BiH iz 2003. godine treba da se primjenjuje u njihovom pravosudnom sistemu, ni ovaj ograničeni raspon modaliteta krivične odgovornosti ne pomaže da se prevaziđe praznina koja omogućava nekažnjivost zahvaljujući kojoj počinitelji srednjeg ranga izbjegavaju krivično gonjenje.

Posmatrano kroz mandat ovog projekta, mnogo važnija stvar je da stalno oslanjanje u cijeloj BiH (osim na Sudu BiH) na Krivični zakon SFRJ-a iz 1976. godine stvara situaciju u kojoj se potrebe istražitelja, tužilaca, branilaca i sudija u Distriktu Brčko, RS-u i Federaciji za stručnim usavršavanjem znatno razlikuju od potreba za stručnim usavršavanjem osoba koje rade na Sudu BiH (ili se pojavljuju pred njim). Budući planovi za jačanje kapaciteta koji su namijenjeni pravnim stručnjacima u entitetima treba da prepoznaju ovu činjenicu ako, ili dok, pravni sistemi u BiH nisu usklađeni.

Hrvatska

Hrvatski pravni stručnjaci se slažu da je materijalno pravo koje treba primjenjivati na krivična djela počinjena u periodu 1991-1995. godine Osnovni kazneni zakon Republike Hrvatske (1993).²⁸⁰ Osnovni kazneni zakon iz 1993. godine strogo slijedi odredbe iz Krivičnog zakona SFRJ-a iz 1976. godine koje se odnose na ratne zločine; u ovom pogledu, izgleda da bi Osnovni kazneni zakon iz 1993. godine mogao poslužiti kao lako razumljivi instrument u predmetima u kojima je optuženi navodno lično počinio predmetna djela ili, suprotno tome, u kojima se tvrdi da je osumnjičeni saučesnik u počinjenju predmetnih djela tako što ih je "naređivao." Međutim, istraživački tim je konstatovao da se u Hrvatskoj javljaju pitanja u vezi toga da li krivični zakon iz 1993. godine može da se primjenjuje za procesuiranje zločina protiv čovječnosti.

Osnovni kazneni zakon iz 1993. godine sadrži izričitu odredbu o krivičnoj komandnoj odgovornosti i odgovornosti nadređenog (u daljem tekstu: "komandna odgovornost"). Bez obzira na to, u predmetima *Ademi-Norac* (predmet koji je u skladu sa Pravilom 11bis MK-SJ-a ustupio Hrvatskoj), *Glavaš i dr.* i nekoliko drugih, tužiocima su naveli krivičnu komandnu odgovornost kao "odgovornost za izvršenje nečinjenjem" u skladu sa članovima 28. i 43. Zakona iz 1993. godine, u kojima nečinjenje predstavlja počinjenje krivičnog djela. Ovi argumenti su imali uspjeha na suđenju u predmetu *Ademi-Norac*; žalbeni postupak po žalbi

²⁸⁰ Primjena Krivičnog zakona iz 1993. godine na djela počinjena prije njegovog usvajanja je po principu primjene povoljnijeg zakona za optuženog.

koja je podnesena preko prvostepene instance je još u toku. Pretresi u preostalim predmetima su bila u toku u vrijeme pisanja ovog izvještaja.

Na ovom mjestu se postavlja pitanje da li će žalbeni sud potvrditi konkretno tumačenje zakona kako ga je prihvatilo prvostepeno vijeće u predmetu *Ademi-Norac*.

Bivša Jugoslavenska Republika Makedonija

Krivični postupci koji su nastali u kratkom oružanom sukobu koji se vodio 2001. godine su ograničeni na četiri predmeta. Istražni organi i tužilaštva u ovim predmetima poštuju, između ostalog, uslove iz Krivičnog zakona iz 1996. godine. Odredbe ovog zakona, što se tiče teških krivičnih djela iz međunarodnog prava, strogo slijede Krivični zakon SFRJ-a iz 1976. godine. Na primjer, nema nikakvog govora, osim u naslovu relevantnog poglavlja krivičnog zakona (tj. Poglavlje 34), o “zločinima protiv čovječnosti.” Naprotiv, genocid i ratni zločini su eksplicitno priznati, kao što je direktno počinjenje i počinjenje po izdavanju naredbi. Komandna odgovornost nije priznata kao takva, iako bi se vjerovatno mogao dati argument da je ona sadržana po principu analogije u članovima 13. i 14. Zakona iz 1996. godine; ovi članovi govore (ovim redoslijedom) o umišljajnom izvršenju dela nečinjenjem i izvršenjem dela nečinjenjem iz nehata. U ovom slučaju je istraživački tim imao dosta problema da utvrdi kakva su mišljenja tužilaca i sudija u toj zemlji po pitanju koji modaliteti krivične odgovornosti bi mogli biti uzeti iz prevladavajućeg pravnog okvira; i, dok se ovo pitanje ne pojasni, bit će teško utvrditi koja vrsta investicije (povrh znatnih napora koje je OSCE već uložio) bi se mogla napraviti da se pomogne domaćem pravosudnom sistemu da procesuiru ta četiri slučaja za koja se obavezao.

Srbija

Pravne osnove za navode o krivičnim djelima počinjenim u ratu (1991-1995 i 1998-1999) nisu predmet ozbiljnijih sporova u okviru pravne profesije, bez obzira na uske odredbe (ili možda zbog toga) o individualnoj krivičnoj odgovornosti; istraživački tim je utvrdio postojanje jasnih znakova spremnosti određenog broja ključnih aktera u srbijanskom pravodudnom sistemu da pokrene te postupke, uprkos socijalno-političkih pristisaka koji nastavljaju da se opiru procesuiranju i izricanju osuđujućih presuda naročito počiniteljima srednjeg i visokog ranga; i aktivnosti na rješavanju predmeta ratnih zločina su centralizovane u specijalizovanim odjeljenjima Okružnog suda Beograd i Vrhovnog suda Srbije, bez ikakve mogućnosti da drugim pravosudnim organima u zemlji bude dozvoljeno da uzmu predmete u kojima se tvrdi da je došlo do ratnih zločina.

Istražni i sudski postupci u Srbiji koji se bave predmetnim djelima koja su se desila u periodu 1991-1999. godine su u svakom predmetu zasnovani na Krivičnom zakonu SFRJ-a iz 1976. godine. Kao što je već ranije rečeno, ovaj instrument propisuje krivično djelo genocida i ratne zločine, ali ne i zločin protiv čovječnosti. Individualna krivična odgovornost je jasno propisana u slučajevima direktnog počinjenja ili naređivanja, iako su pravni stručnjaci u Srbiji jasno stavili do znanja istraživačkom timu da je situacija manje jasna posebno u pogledu komandne odgovornosti. Međutim, uglavnom je istraživački tim naišao na opšte slaganje

među relevantnim praktičarima o tome šta bi postojeći zakon dozvolio u toku procesuiranja, a šta ne bi.

Kosovo²⁸¹

Navodi o krivičnim djelima u vezi sa unutrašnjim oružanim sukobom na Kosovu, naročito kada su se predmetna djela desila u periodu 1998-1999. godine, rješavaju međunarodna tužilaštva i prvostepena vijeća, koja se nalaze u sastavu pravosudnog sistema Kosova i primjenjuju ili Krivični zakon SFRJ-a iz 1976. godine ili Privremeni krivični zakon iz 2003. godine, prema tome koji je blaži. Širina i dubina ovog posljednjeg je znatna, odnosno, on sadrži osnovna krivična djela iz međunarodnog prava kao i modalitete krivične odgovornosti koje, između ostalog, priznaje međunarodno običajno pravo. Poteškoća u ocjenjivanju potreba za profesionalnim usavršavanjem na Kosovu (za stručnjake sa Kosova) leži u činjenici da stručnjaci sa Kosova tek odnedavno igraju ulogu u krivičnog gonjenju i pčrocesuiranju osnovnih krivičnih djela iz međunarodnog prava, kroz učešće u Specijalnoj službi za krivično gonjenje Kosova i u sudskim vijećima kojima predsjedava EULEX. Brojni komentatori su zapazili da su sposobnosti branilaca koji potiču sa Kosova da brane klijente koji su optuženi za teška krivična djela iz međunarodnog prava stalno ispod potrebnog nivoa.²⁸²

²⁸¹ Kosovo se odnosi na Kosovo pod Rezolucijom 1244 Savjeta sigurnosti Ujedinjenih nacija. OSCE je statusno neutralan te tako ne uzima stav o pitanju nezavisnosti Kosova. Svako spominjanje kosovskih institucija, odnosno vođa odnosi se na Privremene institucije samouprave.

²⁸² Sa ciljem pružanja neposredne pravne ekspertize o međunarodnim standardima iz oblasti ljudskih prava u pojedinačnim predmetima i jačanja kapaciteta domaćih branilaca, Misija OSCE-a za Kosovo, u saradnji sa Advokatskom komorom Kosova je formirala Resursni centar za odbranu u krivičnim predmetima (CDRC). CDRC je počeo pružati usluge iz ureda OSCE-a u aprilu 2001. godine i dobio status NVO-a 3. maja 2001. godine. Trenutno, CDRC funkcioniše u sklopu Advokatske komore Kosova i ima jednog člana osoblja. Prema njegovom statutu: "CDRC će djelovati kao centar za resurse i pomoć braniocima, prvenstveno se koncentrišući na podršku odbrani osoba koje su osumnjičene ili optužene za kršenje međunarodnog humanitarnog prava i teška krivična djela počinjena iz nacionalističkih ili političkih pobuda. CDRC će se takođe koncentrisati na predmete u kojima se radi o povredi međunarodnih standarda, uključujući predmete koji se odnose na: nezakonito ili proizvoljno pritvaranje; pristrasnost ili korupciju sudija i tužilaca; miješanje trećih lica u nezavisnost pravosuđa; i teške sudske greške."

PRIOLOG 6

Najbolje prakse u pružanju podrške svjedocima²⁸³

Na podršku svjedocima često se gleda više kao na luksuz, nego na potrebu, iako se ta percepcija mijenja kako njegova uloga postaje poznatija, kao i zakonska obaveza zemlje da organizuje svoj pravosudni sistem i krivične postupke kako bi se ograničilo kršenje prava svjedoka. Podjednako su vidljive posljedice na ljudsku psihu za svjedoke, odnosno žrtve u njihovoj interakciji sa pravosudnim sistemom. Osoblje suda sve više zna o posljedicama koje svjedočenje na sudu – pred optuženim i pred vijećem stranaca – ostavlja na svjedoke. Strukture podrške koje su kreirane za olakšanje ovog tereta su ustanovljene i razvijaju prakse koje su se pokazale efikasnim. Dalje u tekstu se iznose rezultati prikupljanja takvih praksi.

Najbolje prakse

1. Struktura za podršku žrtvama, odnosno svjedocima treba biti kreirana, a protokoli, operativne procedure i politike za tretiranje svjedoka moraju biti na mjestu PRIJE početka istraga.
2. Strukture za pružanje podrške žrtvama/svjedocima treba da budu formirane uz priznavanje pravnog sistema određene jurisdikcije, kao i organizacije sudova, fiskalnih kapaciteta, geografskog položaja i neriješenih predmeta iste.
3. Uspješna podrška žrtvama/svjedocima mora da obuhvati:
 - “Prethodnu” podršku – od istražne faze nadalje:
 - Psiho-socijalna podrška, uključujući psihoterapiju i savjetovanje, ako je to potrebno: To mogu raditi odgovarajuće državne agencije i/ili kvalificirano osoblje iz nevladinim organizacijama.
 - Evaluacije: Naravno, najbolje je da se psihološke evaluacije obavljaju prije ispitivanja žrtve od strane istražitelja ili tužioca. Tamo gdje je to moguće, korisno je da osoblje za zaštitu žrtava, odnosno svjedoka budu u pratnji tužilaca i istražitelja kada uzimaju početne iskaze od žrtava.
 - Izbjegavanje nerealističnih očekivanja: Istražitelji i ostali koji kontaktiraju svjedoke moraju biti svjesni kakva podrška može da se pruži svjedocima i kakva ne može.²⁸⁴
 - Informacije o zaštitnim mjerama: Informacije koje se dobiju od svjedoka a mogu eventualno biti relevantne za sigurnost i zaštitu tog svjedoka prenose se relevantnom sudskom tijelu. Na sličan način, informacije o eventualnim zaštitnim mjerama se prenose svjedocima.

²⁸³ Za detalje u vezi sa primjenom ovih praksi, kao i dodatnih praksi, pogledati, Vincent, Robin. “An Administrative Practices Manual for Internationally Assisted Criminal Justice Institutions/Priročnik o administrativnim praksama za krivične institucije koje primaju međunarodnu pomoć.” New York: International Center for Transitional Justice/Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu, 2007.

²⁸⁴ Svjedocima treba pomoći da shvate da briga, pažnja, sigurnost i podrška koji im se pružaju u periodu do suđenja vjerovatno neće biti nastavljeni nakon suđenja.

- Posjete u svrhu upoznavanja: Službe podrške mogu organizirati posjetu sudu i sudnici prije nego što svjedok svjedoči. Objašnjavajući različite uloge, procedure, opremu (naročito ako će ta oprema biti korištena za zaštitu svjedoka), raspored sjedenja i slično, osoblje za podršku žrtvama, odnosno svjedocima, pruža svjedocima priliku da se upoznaju sa okolinom i da postave pitanja.
- Pravna procedura: Dobro obučeno osoblje za podršku žrtvama, odnosno svjedocima objašnjava proces ispitivanja koju će svjedok prolaziti u sudnici, čak i ako je stranka u postupku koja je pozvala svjedoka to već uradila.
- Pomoć dostupna za vrijeme svjedočenja: osoblje za podršku žrtvama, odnosno svjedocima objašnjava kako svjedok može tražiti pomoć od sudije, uključujući i pauze, ukoliko je to potrebno.
- Izbjegavanje diskutovanja o dokazima ili svjedočenju: Osoblje za podršku svjedocima je upoznato sa važećim pravnim zaprekama i izbjegavaju diskutovanje o sadržaju samog svjedočenja.
- Logistika: Osoblje za podršku žrtvama, odnosno svjedocima objašnjava kako su smještaj, hrana i transport na sud obezbijeđeni.

Podrška “u toku” svjedočenja:

- Dobrodošlica: Dočekivanje svjedoka po dolasku u sudnicu. Praćenje svjedoka do čekaonice i odgovaranje na njegova eventualna pitanja.
- Podrška: Za vrijeme pauza u svjedočenju, osoblje pruža psihološku podršku, ako je to potrebno.

“Nakon” svjedočenja:

- Podrška nakon svjedočenja: Ovo je izuzetno važan, ali često zanemaren korak, djelimično zato što je svjedok “poslužio svojoj svrsi” što se tiče državnog aparata. Žrtve-svjedoci su ostavljeni sa osjećajem da su (ponovo) iskorišteni, tako da se obehrabruju drugi svjedoci da istupe.
 - Popratne aktivnosti: Najbolje prakse koriste pristup dodjeljivanja psihologa ili socijalnog radnika da kasnije obavi telefonske razgovore sa svim svjedocima i, ako je potrebno da obavi posjete ugroženim svjedocima nakon povratka kući. Svim svjedocima treba dati broj kontakt-telefona da nazovu ako im treba podrška nakon svjedočenja, ili iz sigurnosnih razloga.
 - Zaštita policije: Za svjedoke koji se vraćaju kući, organizovati seminar za podizanje svijesti za policijsko rukovodstvo srednjeg i visokog ranga o pitanjima sa kojima se suočava svjedok i ulozi policije u njegovoj zaštiti nakon svjedočenja.
4. Napraviti pravilnik suda ili “sudijske vodiče” (*bench-guides*) u vezi sa mjerama za pružanje podrške svjedocima (i eventualne zaštite).²⁸⁵
 5. Tužiocima su imali uspjeha u izgradnji povjerenja potencijalnih svjedoka njegujući odnose sa nevladinim organizacijama koje se bave podrškom svjedocima – gdje te nevladine organizacije djeluju kao posrednik dok se ne uspostavi bilateralni odnos.

²⁸⁵ Kao primjer takvog teksta pogledati “Podsjetnik za praktičnu primjenu video-konferencijske veze zaprekogranično ispitivanje svjedoka” kojeg je napisao sudija Marin Mrčela, sudija Vrhovnog suda Republike Hrvatske, i dr. za hrvatsku Pravosudnu akademiju Ministarstva pravde za korištenje na radionici pod naslovom: Video konferencija u međunarodnoj pravnoj pomoći, održanoj u septembru 2008. godine. Ili pogledati “Pravilnik o korištenju zaštitnih mjera” Suda BiH, koji je usvojen 2008. godine.

6. Neki sudovi su našli za korisno da prilože (na više jezika, ukoliko je to potrebno) brošuru uz poziv na sud, u kojoj se daje opis podrške koja stoji na raspolaganju svjedocima i u kojoj se daju kontakt informacije jedinice za podršku žrtvama, odnosno svjedocima.

ANEKS 7

Prikupljene najbolje prakse u outreach-u

Tehnike i strategije koje se koriste u *outreach*-u su brojne i raznovrsne. Za profesiju kao cjelinu, aktivnosti su ograničene samo etičkim i pravnim granicama, sa jedne strane, i kreativnošću i vještinama (i budžetom) osoba koje na njemu rade, sa druge strane. Osoblje koje radi na *outreachu* – koje uključuje portparola, ali nije ograničeno na njega, – mora biti sigurno u svoju sposobnost da čuva integritet sudskog postupka dok istovremeno nastoji da pojača povjerenje javnosti u instituciju. U okviru ovih parametara, osoblje treba da zna kako da izgradi sveobuhvatnu strategiju za outreach u kojoj se pravi razlika između ciljanih grupa, koristi niz raznih tehnika, upotrebljavaju moderni vidovi komunikacije i angažuje niz medija. Takođe je potrebna i ne mala količina političke mudrosti jer je ova oblast puna zamki. Jasno je da to osoblje mora imati jako interesovanje za medije, shvatati kako da se odnosi prema njima i imati sluha za njihove uredničke politike. Štaviše, ono mora imati sposobnost da oblikuju javne diskusije na korist suda; da daje i vodi uspješne intervju; da organizuje male i velike događaje; da prati javne rapsrave; da koristi moderna IT i multi-medijalna oruđa; i da uopšteno razumije kako najbolje da educira široku javnost, ali takođe i raznorazne zajednice i grupe.²⁸⁶

Najbolje prakse

1. Aktivnosti *outreach*-a su najuspješnije kada se nadovezuju na dobro promišljenu strategiju komunikacijem, odnosno *outreach*-a. Strategija postavlja ključne principe kojima će se aktivnosti voditi, konkretne ciljeve koji se trebaju postići i poruke koje se trebaju prenijeti. Strategija nadalje identifikuje ciljnu publiku i načine i tehnike pomoću kojih će se poruke prenositi svakoj publici. To uključuje i proaktivne i reaktivne elemente. Među ciljevima uključenim u strategije-a su:
 - Složena pitanja učiniti razumljivim;
 - Stvaranje načina i prostora za redovnu komunikaciju sa zainteresovanim stranama;
 - Zgradu suda/institucije učiniti dostupnom;
 - Razlikovanje ratnih zločina od “običnih” krivičnih djela i objašnjavanje da su ratni zločini kršenje pravila koja regulišu ratovanje te se stoga razlikuju od pitanja odbrambenog i napadačkog rata, ikli opravdavanja samog rata; i
 - Ispravljanje pogrešnih predodžbi javnosti o sudovima i njihovom radu.
2. Osoblje *outreach*-a pomaže sudijama i tužiocima da shvate svoju ključnu ulogu u *outreach*-u i potpomažu njihovo učešće u *outreach*-u.

²⁸⁶ Druge vrijedne kvalitete uključuju veliki interes za predmete ratnih zločina i najnovije razvoje u toj oblasti; temeljito poznavanje pravnog sistema i materijalnog zakona, i posebno ICHL; dobro poznavanje političkog konteksta, vještine pisanja visokog kvaliteta; vještine govorenja u javnosti visokog kvaliteta, uključujući poznavanje neverbalnih poruka; najviši etički standardi; osjetljivost na potrebe i prava žrtava; poznavanje standarda Evropskog suda za ljudska prava, procesnog zakona i prava optuženog.

3. Uspješno osoblje *outreach*-a se redovno pojavljuje u medijima u različitim formatima (na primjer, intervjui, panel diskusije, ili programi sa telefonskim javljanjem), u različito vrijeme, za različite stanice i i za različitu ciljnu publiku (na primjer omladinu, religijske grupe, itd.). Uz tradicionalne medije – televiziju, radio i štampu – moderni stručnjaci za *outreach* su sve više na internetskim forumima, kao što su podkastovi, blogovi i “društvene stranice” – zavisno šta se u toj sredini najviše koristi, od mogućnosti pristupa i od trendova.
 - Osoblje *outreach*-a mora izbjegavati da oni sami postanu centar pažnje. Samopromocija može odvratiti pažnju od institucije.
 - Sudije, tužioc i portparoli nisu jedini protagonisti u pravosudnom sistemu. Službenici za pružanje podrške žrtvama, odnosno svjedocima, službenici koji rade u pritvoru i administrativno osoblje takođe imaju važne uloge vrijedne pažnje javnosti.
 - Balansiranje, odnosno distribucija spolne i etničke predstavljenosti onih koji se pojavljuju u medijima u ime neke institucije, gdje je to primjereno, pomaže da se izbjegne percepcija o pristrasnosti institucije.
4. Najbolje prakse uključuju programe koji se bave, odnosno koji pristupaju javnosti na direktan način, ne samo preko medija:
 - Pozivanjem pojedinaca i grupa iz širokog društvenog spektra na obilazak sudnica, naročito škole i univerzitete, nevladine organizacije, političke stranke i političare, religijske grupe i klubove;
 - Organizovanjem “sastanaka u gradskoj vijećnici”, gdje više sudije, tužioc ili osoblje *outreach*-a ukratko predstavljaju rad suda grupi u ciljnoj zajednici, a onda odgovaraju na pitanja ili vode diskusiju; and
 - Aranžiranjem za više sudije, tužioce ili osoblje *outreach*-a da govore u školama, klubovima i organizacijama.
5. Rad sa političarima i državnim službenicima. Osoblje *outreach*-a u principu smatraju političare specifičnom ciljnom grupom, i svjesni su da bi bilo neprimjereno da se sudija ili tužilac ovde tu angažuju. Cilj rada sa političarima i državnim službenicima je dvostruk: prvo, razviti kod političara shvatanje o aspektima nepristrasnosti i odgovornosti pravosudnog sistema i drugo, pomoći im da prenesu pozitivne poruke o sudu svome biračkom tijelu.
6. Partnerstvo sa civilnim društvom pomaže aktivnosti *outreach*-a. Pažljivo odabrane nevladine organizacije²⁸⁷ mogu biti od pomoći:
 - Poduzimati zajedničke aktivnosti, na primjer izdavanje publikacije ili organizovanje konferencije;
 - Identifikovati dodatne ciljne grupe;
 - Distribucija informacija među njihovim članovima; i
 - Zagovaranje u ime institucije.
7. Uspješno osoblje *outreach*-a olakšava novinarima izvještavanje pozitivnih i tačnih informacija čineći takve informacije probavljivim i lako dostupnim. Neki čak mogu ponuditi spreman tekst koji se može iskoristiti, kada je to primjereno.

²⁸⁷ Partneri u civilnom društvu se moraju pažljivo birati. Zaštita integriteta postupaka je od presudne važnosti, te odnosi sa nevladinim organizacijama moraju biti ocijenjeni i u smislu njihove odgovornosti.

8. Periodičnim objavljivanjem magazina ili biltena koji će se baviti zanimljivim temama, osoblje *outreach*-a ima opipljivo sredstvo za prenošenje svojih najvažnijih poruka, uključujući i osoblje suda u taj proces, i obavještavajući svoje čitaoce o važnim razvojjima događaja. Časopis može uključivati i sažetke novih predmeta.
9. Pripremiti “informativni paket” koji će se dijeliti novinarima i posjetiocima institucije, a koji će sadržavati činjenične podatke, podatke o osoblju, istorijat institucije i slično.
10. Snimanje dokumentarnog filma o sudu, ili na primjer, “život istražitelja”, dao je *outreach* osoblju koristan mehanizam za podizanje profila suda i za naglašavanje važnosti rada te institucije. Korištenje video snimaka sa stvarnih suđenja i intervju sa odbranom, tužilaštvom, sudijama i/ili drugima koji imaju interesantne uloge u procesu doprinosi sveukupnom razumijevanju gledaoca, kao što to radi i korištenje postojećih dokumentarnih filoma o stvarnim ratnim događajima.
11. Uspješno *outreach* osoblje održava “listu kontakata” ili bazu podataka imenima i adresama na koje treba slati saopštenja za štampu, pozive i izvještaje.
12. Razmotriti mogućnost emitovanja suđenja u živo na internetu, kao što radi MKSJ, ili ih učiniti dostupnim javnosti na drugi način, na primjer, naknadnim emitovanjem snimaka cijelog ili dijelova suđenja.²⁸⁸
13. Za novinare i medije:
 - Sponzorisanje studijske posjete MKSJ-u ili drugom međunarodnom tribunalu je korisno, naročiti kada su u pitanju novinari, koji su često kritički raspoloženi. Za vrijeme posjete, novinari mogu postavljati svoja pitanja direktno stručnjacima tribunala.
 - Na sličan način, posjete novinara mjestu zločina su se pokazale efikasnim načinom podizanja svijesti, kako njihove, tako i posredno njihovog auditorijuma.
14. Osoblje *outreach*-a je uspješno pokazalo kako sudski proces individualizira krivicu povezujući presuđene činjenice sa “konferencijama istine”, ili objavljivanje činjenica utvrđenih na pretresu negdje drugo. Također, osiguravajući da su presuđene činjenice dostupne Ministarstvu obrazovanja može osigurati da su udžbenici iz historije tačni.
15. Za potparole:

Mnogi se potparoli uvode u profesiju pohađanjem kursa iz “komunikacije”, koji je baziran na vještinama. Takvi su kursevi obično dostupni u većini velikih gradova i obično su fokusirani na tradicionalne medije i prezentiranje poruka na njima. Istraživački tim predlaže da se kurs ocijeni u svojim pristupima internetskim forumima u svjetlu njihove sve veće upotrebe u cijeloj regiji.

²⁸⁸ Istraživački tim je svjestan da određeno regulatorno prilagođavanje može biti uslov za takva emitovanja.